

Львівський державний університет
внутрішніх справ

Тарас Созанський
Іванна Здреник

ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО
ОРГАНУ ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Монографія

Львів
2021

УДК 351.74:343.35/.36](477)

П70

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 30 серпня 2021 р. № 1)

Рецензенти:

Зоя Аполлінаріївна Загиней-Заболотенко, доктор юридичних наук, доцент

Ірина Богданівна Газдайка-Василишин, кандидат юридичних наук доцент

Созанський Т. І., Здреник І. В.

П70 Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину :
монографія. Львів : Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021. 204 с.

Комплексно проаналізовано проблеми кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України. На підставі цього сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочини, що вчиняються працівниками правоохоронних органів.

The problems of criminal liability of a law enforcement officer under the criminal law of Ukraine have been comprehensively analyzed. On this basis, proposals have been made to improve the current legislation regarding the establishment of criminal liability for crimes committed by law enforcement officials.

УДК 351.74:343.35/.36](477)

© Созанський Т. І., Здреник І. В., 2021

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	4
<i>Розділ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЯК СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ .....</i>	<i>11</i>
1.1. Стан дослідження проблеми кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину за кримінальним правом України	11
1.2. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину за кримінальним правом України.....	25
Висновки до першого розділу.....	40
<i>Розділ 2. ПОНЯТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕННЯ ЯКИХ ЦИМ СУБ'ЄКТОМ МАЄ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ .....</i>	<i>43</i>
2.1. Поняття працівника правоохоронного органу.....	43
2.2. Види злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення.....	74
Висновки до другого розділу.....	85
<i>Розділ 3. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕННЯ ЯКИХ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ МАЄ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ .....</i>	<i>88</i>
3.1. Об'єктивні ознаки злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення.....	88
3.2. Суб'єктивні ознаки злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення	150
Висновки до третього розділу.....	168
ВИСНОВКИ.....	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	180

ВСТУП

Розбудова України як правової держави передбачає реалізацію принципу верховенства права, відповідно до якого головним напрямом діяльності є забезпечення прав і свобод людини, а діяльність її органів регламентується Конституцією та законами України. Зміни у суспільній свідомості зумовили необхідність реформування насамперед державних органів, що забезпечують правопорядок.

Демократизація суспільних відносин, конституційна реформа, активізація процесів євроінтеграції, удосконалення законодавства у рамках посилення захищеності прав та свобод громадянина обумовлюють необхідність чіткого визначення теоретичної сутності правового статусу правоохоронних органів, що визначає їх роль та місце у побудові правової соціальної держави.

Одним зі завдань правової реформи в Україні є поліпшення роботи правоохоронних органів та забезпечення безпеки громадян у суспільстві. Водночас працівники правоохоронних органів, які мають забезпечувати безпеку суспільства та стежити за правопорядком, є представниками цього суспільства зі всіма його позитивними та негативними проявами. Тому подекуди є випадки порушення ними закону, які не лише створюють у суспільстві негативний імідж працівників правоохоронних органів, а й не дають змоги громадянам почуватися захищеними, а відтак підривають авторитет усієї правоохоронної системи України.

КК України містить низку норм, що передбачають відповідальність працівників правоохоронних органів і у самостійних статтях (частинах статей), і як складову інших злочинних діянь. Водночас у монографії проаналізовано лише злочини, передбачені ст.ст. 328, 329, 330, 366, 368, 370, 381, 387 КК України. Попри впроваджені реформи та створення нових правоохоронних структур, аналіз кількісних показників свідчить про необхідність вжиття додаткових заходів протидії злочинам, що вчиняються працівниками правоохоронних органів. Згідно з

інформацією Генеральної прокуратури України працівниками правоохоронних органів вчинено: у 2016 році – 550 злочинів, 2017 – 529, 2018 році – 507. Незважаючи на тенденцію до зменшення кількості зареєстрованих злочинів цієї категорії, показник є ще доволі високим.

Дослідження зазначених злочинів, як правило, стосувалося питань загальної кримінально-правової наукової дискусії без урахування специфіки суб'єкта злочину. Особливістю злочинів цієї категорії є те, що відповідальність за них передбачена у різних розділах КК України, що свідчить про необхідність урахування специфіки не лише самого суб'єкта та вчинюваних ним діянь, а й об'єкта, що підлягає кримінально-правовій охороні.

Деякі аспекти цієї проблеми висвітлено у коментарях до кримінального законодавства, підручниках із кримінального права, наукових статтях тощо. Окремі проблемні питання кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів досліджували: П. П. Андрушко, Г. М. Анісімов, М. І. Бажанов, О. Ф. Бантишев, В. І. Борисов, О. М. Броневицька, П. А. Воробей, О. М. Джужа, В. Т. Дзюба, О. О. Дудоров, Ю. О. Загуменна, П. О. Загодіренко, К. П. Задоя, А. П. Закалюк, Н. Ю. Карпов, В. П. Коваленко, М. В. Коваль, В. В. Ковальська, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, С. І. Кравченко, А. М. Кучук, С. І. Литвиненко, С. Я. Лихова, В. І. Маркін, П. В. Мельник, М. І. Мельник, А. О. Музика, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, О. Ф. Пасека, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко, В. Г. Хашев, В. І. Шаkun, Д. О. Шумейко, С. В. Якімова, С. С. Яценко та інші. Однак постійні зміни до кримінального законодавства, розвиток суспільних відносин, системне вивчення проблем складів злочинів, що полягають у перешкоджанні діяльності, зумовлюють необхідність комплексного дослідження кримінальної відповідальності за вчинення зазначеного діяння. Зокрема потребують вирішення питання, які склади злочинів мають передбачати відповідальність працівників правоохоронних органів як суб'єктів злочину тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Монографія виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Інституту з підготовки фахівців для підрозділів

слідства Львівського державного університету внутрішніх справ та в межах наукової теми «Протидія злочинам, підслідним ОВС: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номери державної реєстрації 0112U007493, 0115U006501).

Мета і завдання дослідження. Метою монографії є дослідження проблем кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину, а також встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, формулювання пропозицій щодо удосконалення окремих положень чинного законодавства і практики його застосування. Мета дослідження конкретизується у таких *завданнях*:

- узагальнити теоретичні напрацювання щодо кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину за кримінальним правом України;

- проаналізувати передумови соціальної обумовленості кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину за кримінальним правом України;

- з'ясувати зміст поняття «працівник правоохоронного органу» та здійснити його розмежування зі суміжними поняттями;

- визначити поняття та здійснити класифікацію злочинів, що можуть вчинятися працівником правоохоронного органу за кримінальним законодавством України;

- встановити об'єктивні ознаки складів злочинів, суб'єктом яких є працівник правоохоронного органу;

- узагальнити суб'єктивні ознаки складів злочинів, суб'єктом яких є працівник правоохоронного органу;

- розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства України і практики його застосування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо кримінально-правового забезпечення ефективної та правомірної діяльності правоохоронних органів в Україні.

Предметом дослідження є працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину за кримінальним правом України.

Методи дослідження. Під час дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ.

Історичний метод застосовано під час аналізу стану дослідження та соціальної обумовленості розвитку законодавчої регламентації відповідальності працівників правоохоронних органів (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* – у рамках зіставлення норм кримінального законодавства між собою й відповідними положеннями інших законів України, кримінального законодавства деяких країн, а також під час аналізу санкцій статей, у яких передбачено відповідальність за перешкодження діяльності (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *системно-структурний* – для визначення місця кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність працівників правоохоронних органів, у системі Особливої частини кримінального законодавства (підрозділи 2.1, 2.2); *логіко-юридичний* – з метою розроблення пропозицій щодо вдосконалення окремих положень КК України (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); *догматичний* – під час аналізу відповідних кримінально-правових норм і положень інших законів України (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Емпіричну основу монографії становлять: статистична інформація Генеральної прокуратури України про кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів; практика судів України у справах про злочини, де суб'єктами злочину були працівники правоохоронних органів (понад 140 рішень судів, що містить Єдиний державний реєстр судових рішень).

Теоретичну основу монографії становлять наукові праці зі загальної теорії права, кримінального права та інших галузей права, а також енциклопедичні та довідкові видання.

Нормативною основою дослідження є міжнародні нормативно-правові акти, Конституція України, кримінальне, кримінальне процесуальне законодавство, інші закони та підзаконні нормативно-правові акти України, законодавчі акти деяких зарубіжних країн.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що монографія є одним із перших в Україні комплексним дослідженням, що розкриває проблему відповідальності працівників правоохоронного органу як суб'єктів злочину. Найбільш важливі положення, висновки та пропозиції, що сформульовані в монографії та містять ознаки новизни, такі:

вперше:

1) виокремлено сім груп злочинів, які можуть вчинятися працівниками правоохоронних органів: злочини зі загальним суб'єктом, що можуть бути вчинені і працівником правоохоронного органу; злочини зі загальним суб'єктом, вчинення яких службовою особою із використанням свого службового становища утворює кваліфікований склад; злочини зі спеціальним суб'єктом – службовою особою, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, однак безпосередньо не посягають ні на службу, ні на правоохоронну діяльність; злочини зі спеціальним суб'єктом, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, безпосереднім об'єктом посягання яких є суспільні відносини, пов'язані із правоохоронною діяльністю; злочини зі спеціальним суб'єктом – службовою особою, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу безпосередньо у сфері службової діяльності; злочини, у яких закон прямо визначає суб'єктом працівника правоохоронного органу; злочини, у яких закон прямо не визначає суб'єктом працівника правоохоронного органу, однак це очевидно з положень інших нормативно-правових актів, або визначає суб'єктом лише деякі категорії працівників правоохоронних органів. Окрім того, доведено, що статус працівника правоохоронного органу має кримінально-правове значення лише в останніх чотирьох із них;

2) встановлено відсутність достатньої кількості ознак соціальної обумовленості для визначення виключно працівника правоохоронного органу суб'єктом будь-якого основного складу злочину, крім випадків вчинення ним діяння, що передбачено в диспозиції відповідної статті КК України, як виконання певної процесуальної дії, яка, з огляду на норми процесуального законодавства України, може бути вчинена лише працівником правоохоронного органу;

3) обґрунтовано, що обов'язковою ознакою працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину має бути, окрім інших, така ознака, як «вчинення діяння безпосередньо під час виконання цієї особою правоохоронних функцій»;

удосконалено:

4) визначення переліку державних органів, що належать до категорії «правоохоронний», запропоновано такими вважа-

ти лише ті з них, статус яких прямо визначено у нормативно-правовому акті, що регламентує діяльність цього органу;

5) окремі положення ст. 366 КК України щодо визначення форм об'єктивної сторони цього складу злочину, зокрема, визначено такі форми, як підроблення офіційного документа та використання завідомо підробленого офіційного документа. Окрім того, моментом закінчення такого злочину запропоновано визначити настання істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, інтересам суспільства чи держави. Відтак доцільно склад цього злочину визначити матеріальним;

6) норми КК України в частині визначення мінімальної суми неправомірної вигоди, яку запропоновано встановити у розмірі одного прожиткового мінімуму на працевздатну особу;

дістали подальшого розвитку:

7) визначення змісту поняття «правоохоронний орган», зокрема, правоохоронним слід вважати державний орган, визначений законодавством України у сфері правоохоронної діяльності та безпосередньо призначений для здійснення правоохоронних функцій, зокрема й із застосуванням заходів примусу;

8) позиція щодо недоцільності використання як ознаки правоохоронного органу «виконання правозастосовних функцій». Доведено, що ця ознака не може бути визначальною для правоохоронного органу, адже такі функції притаманні всім державним органам;

9) наукові підходи, відповідно до яких визначення законодавцем спеціальної мета як основної ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України, є невинуватим;

10) обґрунтування позиції щодо недоцільності внесених законодавцем змін до ст. 365 КК України в частині визначення суб'єктом цього злочину виключно працівника правоохоронного органу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в монографії висновки й рекомендації стосовно кримінальної відповідальності за перешкоджання діяльності можуть бути використані у таких сферах:

– *науково-дослідній* – для подальшого дослідження правових проблем перешкоджання діяльності;

- *правотворчій* – у рамках подальшого вдосконалення кримінального законодавства;

- *правозастосовній* – для вирішення питань кваліфікації відповідної категорії злочинів і застосування заходів кримінально-правового впливу щодо них;

- *навчальній* – під час викладання кримінального права, підготовки відповідних розділів підручників, посібників, методичних рекомендацій, науково-практичних коментарів КК України.

Розділ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ЯК СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

1.1 Стан дослідження проблеми кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину за кримінальним правом України

Для проведення ґрунтовного та комплексного дослідження вагоме значення, незважаючи на його специфіку, має аналіз загальних, вихідних положень основних доктринальних напрацювань, що завжди стає підґрунтям для визначення напрямів нового дослідження.

У цьому аспекті особливий інтерес мають положення, які: 1) є сталими у теорії кримінального права, достатньо дослідженими, і, як правило, визначення їх змісту не зумовлює дискусій серед теоретиків; 2) є достатньо досліджені, однак визначення чи характеристика яких спричиняють жваві дискусії у доктрині кримінального права; 3) є малодосліджені або взагалі не відображені у теоретичній площині.

Саме за таким принципом здійснюватиметься дослідження положень цього підрозділу, оскільки виявлення дискусійних, малодосліджених чи недосліджених аспектів предмета цього дослідження буде підґрунтям для цієї роботи в подальшому.

Дослідження наукових публікацій щодо кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу засвідчує, що загалом науковці з приводу аналізу складів злочинів, учинених цим суб'єктом, однак у таких аспектах:

1) злочини, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, посягають на

суспільні відносини у сфері захисту державної таємниці, у сфері службової діяльності та у сфері здійснення правосуддя [162, с. 912, 925, 928; 163, с. 1202, 1203];

2) додатковими об'єктами цієї групи злочинів є, як правило, життя та здоров'я особи, її честь та гідність, особиста недоторканість, власність [269, с. 188; 1, с. 56; 46, с. 58; 85, с. 39; 189; 223, с. 88; 75, с. 13; 113, с. 414];

3) предметом злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, є: різного роду інформація з обмеженим доступом (державна таємниця; службова інформація, зібрана у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни; відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист; дані оперативно-розшукової діяльності); документи або інші носії секретної інформації; офіційні документи; неправомірна вигода [163, с. 1010, 1012; 162, с. 743, 747; 114, с. 432, 434; 103, с. 269, 272; 92, с. 416; 98, с. 278; 59, с. 13–14; 16, с. 124; 78, с. 32];

4) зміст деяких ознак об'єктивної сторони злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, не викликають труднощів у трактуванні науковцями (характеристики суспільно безпечного діяння, суспільно небезпечних наслідків тощо) [3, с. 267; 182, с. 173; 221, с. 129; 217, с. 81; 222, с. 284–285; 174, с. 143–144; 50, с. 214; 64, с. 77];

5) загалом немає складнощів серед науковців й щодо визначення форми вини та її виду у складах злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення [87, с. 9–10; 22, с. 250; 246, с. 68; 46, с. 143; 64, с. 79; 79, с. 147].

Аналіз наукових публікацій засвідчує, що положень щодо відповідальності працівників правоохоронного органу, які не зумовлюють або практично не спричиняють дискусій у доктрині кримінального права, не багато. Більшість положень, що у рамках цього дослідження викликають науковий інтерес, можна віднести до категорії дискусійних, малодосліджених чи недосліджених, а відтак таких, що потребують ґрунтовного наукового розгляду.

Так, до положень, які є загалом дослідженими, проте надалі зумовлюють дискусії у доктрині кримінального права, відносять: визначення поняття працівник правоохоронного органу, перелік тих державних органів, що належать до категорії правоохоронного, визначення переліку суспільно небезпечних діянь, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, характеристики таких злочинів тощо.

Щодо поняття «працівник правоохоронного органу», з огляду на значну кількість наукових публікацій, слід зазначити, що це поняття надалі викликає неабиякі дискусії, зумовлені багатьма чинниками [8].

На думку деяких науковців, це є доволі проблематичним питанням, що пов'язане із законодавчим визначенням органів, які належать до правоохоронних, зокрема, кого все-таки слід вважати працівником правоохоронного органу. Вказане питання не риторичне, воно доволі суттєве для працівників слідчих апаратів МВС, СБУ, прокуратури і податкової міліції, які в процесі розслідування злочинів мають кваліфікувати протиправні діяння особи, яка вчинила їх під час виконання службових обов'язків як працівник правоохоронного органу [89, с. 106; 100, с. 70; 268, с. 377; 87, с. 11].

Як зазначає В. Я. Тацій, поняття «правоохоронні органи» є одним із найбільш невизначених в українському правознавстві, внутрішньо суперечливим за змістом і надмірним за обсягом. Більше того, цей науковець зауважує, що з цього приводу написано багато монографій та дисертацій, які, однак, не можуть дати чіткої відповіді на основне питання – що таке правоохоронний орган, і, головне, – в чому полягають особливості його статусу та функцій, які державні органи доцільно відносити до правоохоронних [236, с. 3].

На цьому наголошують й інші автори. Так, Ю. О. Загуменна зазначає, що нині питання розуміння понять «правоохоронні органи», «правоохоронні функції», «правоохоронна діяльність» є одним із найбільш дискусійних. До тепер проблемою залишається визначення критерію, за яким той чи інший державний орган можна віднести до правоохоронного, а також ознак та функцій правоохоронного органу [71, с. 146].

Слушною видається думка І. О. Сківського, який зазначає, що, пропонуючи визначення поняття «правоохоронні органи», законодавець лише їх перелічив. Однак такий спосіб є неефективним, оскільки визначення поняття «правоохоронні органи» закінчується словами, що такими є «інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції». Такий підхід, як ми розуміємо, дає змогу фактично до нескінченності розширювати список правоохоронних органів України [224, с. 190]. З цим важко не погодитись.

Щодо визначення критеріїв належності того чи іншого органу до категорії правоохоронного, то серед науковців теж є декілька позицій. Так, одні вчені висловлюють думку, що визначати те, що орган дійсно є правоохоронний, необхідно керуючись тими функціями, які законодавством віднесено до його компетенції [153, с. 129; 128, с. 20; 21, с. 23]. Тобто йдеться про виконання такими органами саме правоохоронних функцій.

Хоча такий підхід до способу визначення належності того чи іншого державного органу до категорії «правоохоронний» іншими науковцями, очевидно, небезпідставно піддається критиці.

Використання для характеристики правоохоронного органу правозастосовних функцій, на думку А. М. Удода, викликає заперечення з причин необґрунтованого розмиття меж юридично значущого поняття «правоохоронні органи» та надання можливості охоплення ним фактично будь-якого органу державної виконавчої та судової влади, а також парламенту, який здійснює правозастосовні функції в частині дотримання регламенту своєї діяльності й застосування норм прямої дії, закріплених в Конституції України [244, с. 286].

Як зазначає Д. І. Бородін, немає жодного державного і недержавного органу, який би у своїй діяльності не виконував правозастосовних функцій. Можна сказати, що такі функції виконують усі державні органи [24, с. 48].

За такою логікою, відповідно до тих визначень правоохоронних органів, які статус «правоохоронний» надають з огляду на здійснення ними правозастосовних функцій, будь-який державний орган слід вважати правоохоронним. Однак, навіть без ґрунтовних досліджень така позиція видається хибною.

Насамперед слід звернути увагу на позицію деяких науковців, які наголошують, що саме поняття «правоохоронний орган» є не достатньо вдалим, оскільки більшість органів, які прийнято до них відносити, виконують дещо інші функції. Так, до прикладу, В. В. Лазарев вважає, що у власному розумінні ці структури складно охарактеризувати як правоохоронні у зв'язку з тим, що правоохоронні органи, зокрема й органи внутрішніх справ, беруться за справу найчастіше тоді, коли право вже порушене [129]. Подібну позицію підтримують й інші дослідники [228, с. 155; 253, с. 158; 213].

Однак, як видається, виконання такими органами завдань із запобігання вчиненню злочинів щонайменше свідчить саме про правоохоронну їх спрямованість.

Інші дослідники, як і попередні, під час визначення цього поняття керуються тим, що зазначені органи мають здійснювати охоронні функції [230, с. 6–7].

Водночас деякі автори стверджують, що правоохоронні органи утворюють певним чином відособлену за ознакою професійної діяльності самостійну групу органів держави, що мають свої чітко визначені завдання. Ці завдання полягають або у відновленні порушеного права, наприклад, у галузі цивільних правовідносин, або в покаранні правопорушника, коли відновити порушене право неможливо (під час вчинення деяких злочинів, наприклад, при вбивстві), або у відновленні порушеного права і покарання одночасно, коли можливість відновити порушене право є, однак правопорушник заслуговує ще і на покарання [18, с. 17]. З цього приводу О. В. Тюріна стверджує, що критерієм виокремлення правоохоронних органів із загального переліку органів держави в цьому разі є низка завдань, вказаних вище, яка й визначає сукупність державних органів, що мають ці завдання виконувати [242, с. 16].

Водночас В. М. Зінченко зазначає, що правоохоронні органи забезпечують і підтримують стабільність, недоторканність суспільних відносин, що формуються під впливом держави і права, включаючи організаційний і матеріальний апарат примусу (армія, поліція, розвідка, служба безпеки, в'язниці) [74, с. 123].

Жваві дискусії серед науковців пов'язані й із визначенням самого поняття «правоохоронний орган». Так, досліджую-

чи значення законодавчого визначення поняття «правоохоронні органи» для кваліфікації погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу, В. І. Восьний наголошує, що нині дискусійним на рівні теорії та законодавства є питання, які органи держави належать до правоохоронних, а відтак немає чіткої позиції стосовно того, кого необхідно визнавати потерпілим у складі злочину «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу» (ст. 345 КК України). А це, своєю чергою, зазначає науковець, призводить до жвавих дискусій серед представників правничої науки щодо розкриття його змісту та відсутності спільної позиції у правозастосовній діяльності, що часто призводить до неправильної кваліфікації злочинних діянь [31, с. 76]. На цю проблему вказують й інші дослідники [127, с. 1].

На думку Т. О. Пікулі, правоохоронний орган – це державний орган, основним (головним) предметом діяльності якого є законодавчо визначені функції або завдання по боротьбі з правопорушеннями, що тягнуть за собою юридичну відповідальність у сфері публічного права [184, с. 87].

Деякі дослідники під поняттям «правоохоронні органи» пропонують розуміти спеціально уповноважені державні органи, що наділяються державно-владними повноваженнями з метою професійного здійснення на підставі та відповідно до чинного законодавства, а у випадках, встановлених законом, – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів діяльності, спрямованої на охорону прав і свобод людини та громадянина, законності та правопорядку, всіх урегульованих правом суспільних відносин [127, с. 15].

Під правоохоронними органами Ю. О. Загуменна розуміє спеціально уповноважені державні органи, які забезпечують додержання та реалізацію прав і свобод громадян, законності та правопорядку із додержанням встановлених законом правил та процедур відповідно до своєї компетенції [71, с. 149].

Ю. С. Шемшученко правоохоронними вважає органи, наділені державною компетенцією у сфері охорони суспільних відносин, урегульованих правом [266, с. 513]. Натомість А. М. Куліш визначає їх як спеціально уповноважені державні органи, що забезпечують дотримання та реалізацію прав і свобод громадян, за-

конності й правопорядку відповідно до встановлених законом правил і процедур у межах своєї компетенції [126, с. 50].

Навіть поверхневий аналіз поняття «правоохоронні органи» дає підстави стверджувати, що однотайності серед учених щодо визначення змісту цього поняття немає. Це, своєю чергою, обумовлює необхідність більш ґрунтовного аналізу вказаного поняття, а також визначення чітких критеріїв, які б дали змогу визначати належність того чи іншого органу до цієї категорії. Відтак більш детально це поняття буде розглянуто в наступному розділі цієї роботи.

Немає однотайності у поглядах науковців і щодо доцільності визначення чіткої системи правоохоронних органів.

У цьому аспекті в наукових публікаціях наголошується, що на відміну від інших систем державних органів система правоохоронних органів не має традиційної організаційної побудови, як, наприклад, система органів виконавчої влади, а становить цілісну сукупність, системоутворюючим чинником якої є не структурний (організаційний), а функціональний критерій – безпосередньо правоохоронна діяльність, що визначено їх спільним функціональним призначенням, яке полягає, головним чином, в охороні і захисті права [242, с. 21].

Щодо системи правоохоронних органів у наукових джерелах можна простежити такі позиції. Одні науковці вважають, що цим поняттям охоплюються всі державні органи і організації, які хоча б частково наділені правоохоронними функціями [131, с. 74; 175, с. 71–72; 233, с. 8]. Натомість інші пропонують тлумачити це поняття так би мовити в широкому розумінні (під правоохоронними органами вони розуміють всі державні органи, наділені певними повноваженнями в галузі контролю за додержанням законності і правопорядку) та у вузькому (державні органи, спеціально створені для забезпечення законності і правопорядку, боротьби зі злочинністю і яким з цією метою надані повноваження застосовувати передбачені законом заходи примусу та перевиховання правопорушників – суд, органи юстиції, прокуратури, органи внутрішніх справ, безпеки) [237, с. 53].

Водночас серед теоретиків немає однотайності й щодо визначення чіткої системи правоохоронних органів. Науковці до цієї категорії відносять різні органи.

На думку С. Я. Лихової, до правоохоронних органів належать усі державні органи, які певною мірою наділені правоохоронними функціями. Більше того, дослідниця до цієї категорії відносить також громадські організації (наприклад, професійні спілки, правові інспекції) [131, с. 74]. Останню позицію поділяють й інші науковці. До прикладу, В. І. Осадчий зазначає, що правоохоронними органами слід визнавати ті державні органи та громадські організації, діяльність яких спрямована на охорону суспільних відносин, врегульованих правом [173, с. 121–122]. Хоча деякі дослідники щодо громадських організацій мають кардинально протилежну позицію [237, с. 53].

Аналізуючи поняття та види правоохоронних органів, Т. Д. Момотенко доходить висновку, що до правоохоронних органів України слід віднести такі державні органи: прокуратуру, поліцію, Державну податкову службу України, Службу безпеки України, Управління державної охорони, Державну прикордонну службу України, Військову службу правопорядку у Збройних Силах України, Державний департамент України з питань виконання покарань, органи досудового розслідування. Натомість, зазначає вчений, від правоохоронних органів слід відрізнити державні органи, які виконують окремі правоохоронні функції. За своїм змістом визначальним у їх діяльності є виконання інших, неправоохоронних, функцій, тому їх слід віднести до контролюючих органів [153, с. 130].

Подібний перелік правоохоронних органів наводять й інші автори [93, с. 58–59; 171, с. 10; 227, с. 704; 21, с. 33; 24, с. 50; 53, с. 14; 184, с. 87; 58, с. 36].

Водночас, на думку В. П. Коваленка, необхідно обмежити коло правоохоронних органів, нормальна діяльність яких поставлена під кримінально-правову охорону в КК України, шляхом закріплення їх вичерпного переліку в цьому нормативно-правовому акті. До цього переліку, на його думку, мають бути включені: 1) прокуратура; 2) органи внутрішніх справ; 3) СБУ; 4) Державна прикордонна служба України; 5) ДМС України; 6) ДПА України; 7) Державний департамент України з питань виконання покарань; 8) Управління державної охорони; 9) Державна виконавча служба України; 10) Департамент державного пожежного нагляду МНС; 11) Військова служба право-

порядку у Збройних силах України; 12) розвідувальний орган Міністерства оборони України [86, с. 9].

М. І. Мельник та М. І. Хавронюк до правоохоронних відносять: суд, прокуратуру, органи поліції, органи податкової міліції, органи Служби безпеки України, органи Управління державної охорони, органи Прикордонних військ [145, с. 3].

На думку деяких науковців, до цієї категорії належать й інші органи (однак таку позицію не поділяють більшість дослідників). Відтак деякі вчені до категорії правоохоронних органів відносять: адвокатуру і нотаріат [171, с. 9]; військову службу правопорядку ЗСУ, Державну кримінально-виконавчу службу [127, с. 5, 17], митні органи [62, с. 153], суд [128, с. 136] тощо.

Загалом науковці однак не погоджуються у тому, що до категорії правоохоронних належать органи внутрішніх справ, органи безпеки, прокуратури, державної охорони, прикордонної служби тощо [227, с. 704].

Зважаючи на таке різноманіття поглядів щодо системи правоохоронних органів, вбачається за доцільне більше детально розглянути вказаний аспект у наступному підрозділі, оскільки ця проблема безпосередньо має значення для визначення кола потенційних суб'єктів злочину з огляду на предмет цього дослідження.

Також немає однакості серед науковців щодо визначення критеріїв віднесення органу державної влади до категорії правоохоронного.

Деякі дослідники вказують, що головною у цьому разі має бути сфера діяльності такого органу. Йдеться саме про здійснення таким органом правоохоронної діяльності, під якою, на їх думку, слід розуміти професійну діяльність спеціально уповноважених державою органів та організацій, що здійснюється на підставі та відповідно до чинного законодавства, а у випадках, встановлених законом, – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів й спрямовану на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, всіх урегульованих правом суспільних відносин. Водночас до суб'єктів правоохоронної діяльності належать органи та організації, спеціально уповноважені державою здійснювати на професійній основі на підставі та відповідно до за-

конодавства, а у випадку, встановленому законом, – у відповідній процесуальній формі із застосуванням правових засобів діяльності, спрямовану на охорону прав та свобод людини і громадянина, законності та правопорядку, всіх урегульованих правом суспільних відносин [127, с. 5, 16].

Однак, в теорії у цьому аспекті можна виокремити й інші підходи. У науковій літературі зауважується, що під час віднесення того чи іншого державного органу до категорії «правоохоронний» слід враховувати, що: 1) діяльність цього органу за своїм характером має бути правоохоронною, причому саме ця діяльність для цього органу має бути способом існування та формою відображення його соціального призначення; 2) цей орган має бути наділений державно-владними повноваженнями та, відповідно, правом застосування державного примусу. Структурні підрозділи правоохоронних органів, які правоохоронних функцій не виконують, не можуть вважатися правоохоронними й мають бути віднесені до служб забезпечення діяльності правоохоронних органів [127, с. 15].

На думку деяких науковців, для визначення тих чи інших органів правоохоронними треба, щоб: 1) діяльність цих органів містила всі ознаки, притаманні правоохоронній діяльності, та відповідала принципам охорони права; 2) ці органи здійснювали функції та виконували завдання, покладені суспільством та державою на суб'єктів правоохоронної діяльності; 3) питома вага правоохоронної діяльності в діяльності таких органів загалом була доволі важливою (для правоохоронних органів та організацій ця діяльність є і способом існування, і формою відображення їхнього соціального призначення); 4) ці органи були наділені державно-владними повноваженнями та, відповідно, правом застосування державного примусу [128, с. 134].

Натомість інші дослідники наголошують, що для всіх правоохоронних органів характерні специфічні ознаки, які відрізняють їх від інших державних органів та недержавних правоохоронних структур. Такими ознаками, на думку більшості науковців, є: 1) спеціалізована правоохоронна діяльність; 2) конституційність створення і діяльності; 3) державно-владний характер виконання покладених на них обов'язків; 4) здійснення правозастосування у випадках і в порядку,

передбачених законодавством; 5) відносна самостійність у стосунках з іншими органами [184, с. 60–62].

Черговим дискусійним аспектом, який не знайшов свого вирішення, є те, хто саме належить до *працівників* правоохоронних органів. У наукових працях не з'ясовано, чи це має бути будь-яка особа, пов'язана трудовими відносинами з тим чи іншим правоохоронним органом, чи виключно службова особа правоохоронного органу. Якщо й службова особа, то чи будь-яка, чи тільки та, яка безпосередньо здійснює правоохоронні функції.

На думку одних науковців, працівник правоохоронного органу – це громадянин України, який працює в створюваних державою утвореннях (органах, службах, установах, підрозділах тощо), виконання службових обов'язків якого пов'язано з реалізацією хоча б однієї з таких функцій: 1) досудове розслідування в кримінальних справах (провадженнях) чи адміністративне провадження; 2) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів працівниками установ виконання покарань, кримінально-виконавчої інспекції, Державної виконавчої служби, військової частини, гауптвахти і дисциплінарного батальйону чи працівниками органів внутрішніх справ; 3) оперативно-розшукова; 4) адміністративна, профілактична, охоронна функція міліції (поліції); 5) припинення правопорушень у разі переміщення людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон; 6) припинення правопорушень при незаконному використанні лісу, незаконному полюванні, незаконному занятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; 7) нагляд і контроль за виконанням законів [5, с. 6].

Натомість, на думку інших, відмінною ознакою відповідних осіб як працівників саме правоохоронних органів є те, що вони беруть безпосередню участь у: а) розгляді судових справ у всіх інстанціях; б) провадженні й розслідуванні кримінальних справ та справ про адміністративні правопорушення; в) оперативно-розшуковій та розвідувальній діяльності; г) охороні публічного порядку і безпеки; г) виконанні вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів дізнання і досудового слідства; д) контролі за переміщенням людей, тра-

нспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордони України; е) нагляді і контролі за виконанням законів [36].

Окрім того, деякі науковці взагалі вважають, що правоохоронна функція тією чи іншою мірою властива всім органам державної влади і є складовою діяльності інших органів, організацій, установ та посадових осіб, що обумовлено конституційними вимогами дотримання законності, забезпечення охорони правопорядку, інтересів суспільства, прав і свобод громадян. Однак, зазначає А. М. Удод, ця діяльність для більшості органів та організацій не є основною, вона вторинна, постає з основної, забезпечуючи реалізацію їх організаційно-управлінської функції у галузі економіки, фінансів, науки, освіти тощо [244, с. 287].

Слід зазначити, що немає однастайності серед науковців й щодо визначення елементів складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має (може мати) кримінально-правове значення.

Навіть без ґрунтовного дослідження можна простежити, що до таких злочинів можуть належати суспільно небезпечні діяння, передбачені розділами XIV, XVII та XVIII Особливої частини КК України. Відповідно, аналізу підлягатимуть діяння, що посягають на суспільні відносини у: сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг; сфері правосуддя.

З огляду на це, слід зазначити, що серед теоретиків є розбіжності щодо визначення практично будь-якого елемента складів указаних злочинів.

Так, немає однастайності серед науковців із приводу визначення змісту предмета окремих складів злочинів, вчинення яких працівниками правоохоронного органу може мати кримінально-правове значення.

Із цього приводу деякі автори зазначають, що перелік цінностей (благ) у трактуванні неправомірної вигоди у примітці до ст. 364¹ КК України є недосконалим, оскільки: 1) поняття, які ним охоплені, мають у законодавстві різні визначення; 2) більшість із цих інтерпретацій розраховані зовсім не іншу

(не кримінально-правову) сферу правового регулювання; 3) деякі різновиди названих законодавцем цінностей (благ) не мають вартісних характеристик, що унеможлиблює їх віднесення до категорії «неправомірна вигода»; 4) окремі поняття перехреснюються за змістом, що свідчить про їх системну незгодженість; 5) за межами переліку залишилися випадки, які за своєю суттю мали б ним охоплюватися [45, с. 123–124].

Більшість науковців безспідставно наголошують на недосконалість визначення поняття «неправомірна вигода» в положеннях КК України, а особливо в частині встановлення змісту окремих його складових (визначення понять послуги, переваги, пільги тощо) [48, с. 234–235; 77, с. 377; 101, с. 200; 267, с. 295; 240, с. 80; 45, с. 120].

Окрім того, тривають жваві дискусії серед науковців щодо визначення мінімальної суми за діяння, пов'язані з неправомірною вигодою.

Як зазначає Р. Л. Максимович, відсутність мінімального розміру предмета неправомірної вигоди свідчить про наявність у ч. 1 ст. 368 КК України однієї із корупціогенних норм, оскільки існує великий рівень угляду з боку працівника правоохоронного чи судового органу, який її застосовує. Зокрема, на думку вченого, це створює можливості для потенційних суб'єктів корупційних злочинів діяти на власний розсуд зазвичай із корисливих мотивів. Це утруднює чи взагалі унеможлиблює притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення розглядуваного корупційного злочину [135, с. 247].

Саме тому багато науковців пропонують визначити безпосередньо у КК України мінімальний розмір неправомірної вигоди для настання кримінальної відповідальності [135, с. 248–249; 240, с. 77].

Зважаючи на прийняті зміни до КК України, серед науковців виникли неабиякі дискусії з приводу розмежування ст. 364 КК України та ст. 365 КК України, з урахуванням того, що суб'єктом останнього складу злочину може бути лише працівник правоохоронного органу. З огляду на це, обґрунтованою видається критика науковців в частині таких змін [23, с. 49; 162, с. 845; 3, с. 257; 146; 182, с. 171].

Немає однастайності серед науковців й щодо доцільності криміналізації декларування недостовірної інформації, суб'єк-

том якого зокрема є працівники правоохоронних органів, оскільки багатьма авторами така ідея категорично заперечується [187; 2, с. 482].

Певні заперечення у наукових публікаціях стосуються криміналізації пропозиції та обіцянки неправомірної вигоди, а так само прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди. У цьому разі багатьма дослідниками доцільність таких змін заперечується [265, с. 44; 69, с. 180].

У теорії кримінального права вивчають і проблеми, пов'язані із розмежуванням провокації підкупу, суб'єктом кваліфікованого складу якого є службова особа правоохоронного органу, від підбурювання у злочині, оскільки багато вчених поділяють позицію, згідно з якою провокація підкупу є різновидом підбурювання [70, с. 159; 15, с. 43; 246, с. 67–68].

Отже, слід наголосити, що, як уже зазначалося, комплексного дослідження складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, не здійснювалось.

Відтак в теорії кримінального права знайшли своє відображення положення, що стосуються окремих складів злочинів, зокрема й тих, суб'єктом яких є виключно працівник правоохоронного органу. Однак, навіть у цьому аспекті однастайності серед учених у визначенні і родових, і безпосередніх об'єктів об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони немає, що вкотре підтверджує доцільність проведення вказаного дослідження.

Малодослідженими чи недослідженими аспектами кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів є проблеми, пов'язані із визначенням переліку суспільно небезпечних діянь, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення. Нині науковцями не визначено вичерпного переліку суспільно небезпечних діянь, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення [7].

Загалом слід констатувати, що нині в Україні комплексного дослідження відповідальності працівників правоохоронних органів немає. Відтак у науковій літературі можна простежити групування злочинів, що можуть бути вчинені працівниками правоохоронного органу із прив'язкою до певної сфери

(службової діяльності, корупції, правосуддя тощо). Однак ґрунтовно до визначення переліку суспільно небезпечних діянь, що можуть бути вчинені таким суб'єктом, ніхто не підходив.

З огляду на це, одним із першочергових завдань є визначення переліку тих злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення. Саме цьому аспекту буде присвячено підрозділ 2.2 цієї роботи.

Немає в наукових публікаціях положень щодо визначення змісту понять «працівник правоохоронного органу», «службова особа правоохоронного органу» як суб'єктів злочину. В наукових працях акцентується, що суб'єктом певних злочинів є працівник правоохоронного органу чи його службова особа, попри це не уточняється, яка категорія працівників належить до такого різновиду суб'єкта злочину (всі без винятку працівники, пов'язані із правоохоронним органом трудовими відносинами, чи тільки ті, які безпосередньо здійснюють правоохоронні функції).

Фактично недослідженими слід вважати аргументи, якими керувався законодавець під час визначення у ст. 365 КК України суб'єктом злочину працівника правоохоронного органу.

Очевидним є те, що зазначені проблемні аспекти цієї роботи не вичерпуються, а відтак у процесі дослідження будуть встановлені й інші малодосліджені або недосліджені аспекти кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів.

Ці та інші обставини яскраво засвідчують необхідність проведення комплексного дослідження питань кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за кримінальним правом України.

1.2 Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину за кримінальним правом України

Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності попри відносно належний рівень теоретичної розробленості подекуди викликає неабиякі труднощі у дослідженні зумовле-

ності встановлення відповідальності за те чи інше суспільно небезпечне посягання. Зумовлено це багатьма чинниками – і теоретичними розбіжностями у поглядах щодо змісту поняття «соціальна обумовленість», і чинниками, які її зумовлюють.

Очевидно, що процес визначення доцільності встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння доволі складний.

Недарма у наукових працях зазначається, що криміналізація відображає об'єктивні умови суспільного життя шляхом встановлення караності найбільш небезпечних посягань. Оптимальна ефективність кримінального законодавства може бути досягнута тільки тоді, коли кожна його норма відповідає принципам гуманізму, демократизму, прогресивному характеру кримінальної політики держави [39, с. 60].

З огляду на це, слушно зазначає О. О. Савченко, що загальноновизнаним є те, що встановлення кримінально-правової заборони має максимально відповідати реальним потребам суспільства у кримінально-правовому регулюванні. Динамічність розвитку суспільства, зміни у політичній, економічній, соціальній сферах, поява нових суспільних відносин та відхід у минуле інших зумовлюють встановлення тих універсальних обставин, врахування наявності чи відсутності яких є визначальним для криміналізації або декриміналізації діяння [215, с. 147].

Проблеми соціальної обумовленості кримінальної відповідальності були предметом вивчення багатьох науковців. Серед фундаментальних праць, присвячених цьому аспекту, можна виокремити дослідження Д. О. Балобанової [12; 11], П. С. Дагеля [54], В. К. Грищука [44], В. Н. Кудрявцева [177], А. І. Коробеева [96], В. І. Осадчого [176], О. О. Пашенка [183], П. Л. Фріса [250] та інших.

Зважаючи на вагомі теоретичні напрацювання з цього приводу, слід зазначити, що на законодавчому рівні не знайшли свого відображення ні поняття «соціальна обумовленість», ні «криміналізація», що ніяк не сприяє здійсненню належного процесу нормотворення.

У теорії по-різному здійснюється тлумачення поняття «соціальна обумовленість», однак зміст його загалом зводиться до встановлення відповідності кожної кримінально-правової

норми потребам суспільства [41, с. 41; 183; 39, с. 60; 215, с. 147; 248, с. 89].

Як слушно зазначає І. Б. Газдайка-Василишин, поняття «криміналізація» не визначене законодавцем на рівні закону. В Україні немає спеціального закону, який би в комплексі регулював питання правотворчості. Немає визначення криміналізації і в актах Конституційного Суду та Верховного Суду України [34, с. 27].

На думку В. К. Грищука, криміналізація – це стадія, етап, метод реалізації соціально зумовленої кримінальної політики держави; складний, науково обґрунтований процес оцінки суспільно значущих діянь як корисних для суспільства або суспільно небезпечних, який завершується прийняттям законодавцем норм закону про кримінальну відповідальність, що забороняють під загрозою кримінального покарання або заохочують чи дозволяють конкретні типи таких діянь [42, с. 44–45].

Як зазначається в науковій літературі, соціальна обумовленість кримінально-правової норми передбачає врахування під час її створення та існування багатьох факторів. Із факторами соціальної обумовленості в доктрині кримінального права пов'язано декілька проблем. По-перше, суперечки тривають стосовно самого терміна «фактори». Натомість запропоновано такі позначення, як «основи», «підстави», «критерії», «принципи», «умови», «чинники» тощо [56, с. 192].

Одностайності щодо таких факторів (чинників) та їх кількості серед науковців не простежується. Так, до прикладу, деякими авторами зазначається, що можна нарахувати близько двадцяти подібних факторів, причому щодо деяких необережних злочинів їх є навіть більше [97, с. 65].

Відповідно й щодо чинників, які обумовлюють кримінальну відповідальність, також немає одностайної позиції серед учених. Якщо щодо окремих з них серед науковців думки загалом тотожні (наприклад, суспільна безпека, відносна поширеність тощо), то щодо інших суттєво різняться.

Так, на думку деяких дослідників, до кримінально-правових чинників належать: а) ступінь суспільної небезпеки діянь; б) наявність ознак, що дають змогу визначити однорідність злочинних діянь; в) можливість впливу на діяння кримі-

нально-правовими заходами; г) імплементація міжнародних кримінально-правових норм до національного законодавства [40, с. 14–15]. Інші до таких чинників відносяться: 1) ступінь суспільної небезпеки діяння; 2) стан нормативно-правового регулювання; 3) можливість впливу на діяння кримінально-правовими заходами [226, с. 37].

Також деякі автори до них відносять негативні наслідки (соціальна ціна), у яких виявляється її суспільна небезпека та які характеризують її соціальну сутність [149, с. 11].

Водночас до них належать: 1) здатність заподіяти реальну шкоду правоохоронюваному об'єкту або створювати загрозу заподіяння такої шкоди; 2) наявність такої шкоди (реальної або потенційної) оцінюється з позиції всього суспільства, а не конкретного потерпілого; 3) шкода є наскільки значною, що загрожує основоположним суспільним цінностям, становить для них небезпеку [245, с. 105].

Деякі автори до таких критеріїв відносять: 1) значний ступінь суспільної небезпечності цього діяння; 2) негативну динаміку активізування цих діянь; 3) необхідність кримінально-правового забезпечення конституційної гарантії; 4) наявність причин та умов учинення злочину, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності [259, с. 8].

Як зазначає Д. О. Балобанова, підставами та детермінантами криміналізації є перелік тих правоутворюючих факторів, які обумовлюють допустимість, можливість і доцільність визнання суспільно небезпечного діяння злочинним і кримінально караним, при цьому ці правоутворюючі фактори спочатку відображаються в правосвідомості законодавця, а після цього втілюються в кримінально-правові норми [12, с. 9].

І. М. Федулова, на підставі узагальнення значної кількості підходів до класифікації підстав криміналізації злочинів, які здійснювали О. О. Пащенко, В. К. Гришук, В. О. Навроцький, Д. О. Балобанова та інші, зазначає, що доцільно виокремлювати такі основні підстави класифікації, які підтримувалися більшістю науковців: суспільна небезпека, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів і неможливість боротьби за допомогою інших [248, с. 89].

До підстав кримінально-правової заборони, на думку Д. О. Балобанової, належать: 1) суспільна небезпечність – неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпечності [11, с. 146–147]. На думку вчених суспільною небезпечністю охоплюється наявність доволі значної матеріальної або моральної шкоди, що завдається суспільству, яка, своєю чергою, впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; 2) типовість та достатня розповсюдженість антисуспільної поведінки, але з урахуванням ступеня її суспільної небезпечності; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин та умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому потрібно зважати, що кримінальна репресія – це крайня форма протидії найбільш небезпечним формам девіантної поведінки. Криміналізація діяння доречна тільки тоді, коли немає та не може бути норми, яка б досить ефективно регулювала відповідні відносини методами інших галузей права; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим чи іншим формам антисуспільної поведінки та, як їх складова, наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співрозмірність позитивних та негативних наслідків криміналізації [11, с. 146–147].

У теорії кримінального права наголошується, що злочин розглядається не тільки як правове явище, а й як соціально обумовлене, що має свої специфічні характеристики, власні закономірності розвитку та механізми впливу на соціальні умови [39, с. 55].

На думку А. В. Горностая, слід виокремлювати соціальні та соціально-психологічні принципи криміналізації та системно-правові принципи криміналізації. При цьому до соціальних та соціально-психологічних принципів криміналізації належать: 1) принцип суспільної небезпечності; 2) принцип відносної поширеності діяння; 3) принцип співрозмірності позитивних та негативних наслідків криміналізації; 4) принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації. До системно-правових принципів криміналізації належать: 1) загально-правові системні вимоги криміналізації: а) принцип конституцій-

ної адекватності; б) принцип системно-правової несуперечливості криміналізації (декриміналізації) конкретного діяння; в) принцип міжнародно-правової необхідності та допустимості криміналізації; г) принцип процесуальної здійсненності переслідування; 2) кримінально-правові системні принципи криміналізації: а) принцип відсутності прогалів у законі та ненадлишковості заборони; б) принцип визначеності та єдності термінології; в) принцип повноти складу; г) принцип співрозмірності санкції та економії репресії [39, с. 56–57].

У наукових публікаціях деякі дослідники, на відміну від зазначених вище підходів, виокремлюють понад двадцять чинників, які обумовлюють кримінальну відповідальність [96, с. 66]

Деяко іншої позиції щодо вказаного аспекту дотримується В. І. Осадчий. На думку цього науковця, до таких чинників належать: а) кримінологічний (визначає небезпеку посягання, його поширеність); б) нормативний (відображає зумовленість кримінально-правового захисту нормами Конституції та іншими законами); в) соціально-психологічний (показує необхідність кримінально-правового захисту як засобу стабілізації в суспільстві); г) історичний (визначає тенденції розвитку законодавства про кримінальну відповідальність); ґ) міжнародний (показує практику вирішення кримінально-правового захисту за кордоном) [176, с. 57].

Окрім того, деякі автори вважають доцільним доповнити ці чинники такими критеріями: 1) криміналізоване діяння має чітко визначатися у законі; 2) діяння має обурювати громадську думку; 3) діяння не має визнаватися дозволим більшістю населення; 4) має сприяти ефективному вирішенню конфліктів у суспільстві; 5) корисність заборони [139, с. 91].

З огляду на зазначене, вбачається, що однакості до визначення соціальної обумовленості того чи іншого суспільно небезпечного діяння через призму чинників криміналізації немає. Оскільки чинників криміналізації діяння законодавчо не визначено, то очевидно, що встановлення доцільності чи, навпаки, недоцільності криміналізації діяння є і буде завданням теорії кримінального права.

І який би підхід не був би обраний у межах предмета цього дослідження, в будь-якому разі він буде частково суб'єктивний.

Відтак, з огляду на чималу кількість різних поглядів на зміст та перелік чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності, погоджуємося з тими науковцями, які до них відносять: 1) суспільну небезпеку цих посягань; 2) їх відносну поширеність; 3) доцільність протидії цим посяганням кримінально-правовими засобами; 4) традиції вітчизняної законодавчої практики щодо протидії цим посяганням; 5) зарубіжний досвід застосування кримінально-правових засобів протидії цим посяганням.

З огляду на предмет цього дослідження науковий інтерес мають ті чинники, які зумовлюють кримінальну відповідальність працівників правоохоронного органу за вчинення суспільно небезпечних діянь.

Суспільна небезпечність посягань, учинених працівниками правоохоронних органів. Насамперед слід зазначити, що суспільну небезпеку до критеріїв криміналізації того чи іншого діяння відносять усі дослідники [61, с. 11; 63; 208, с. 8; 172, с. 10].

На думку деяких науковців суспільну небезпечність злочину визначають: 1) суспільна цінність, важливість таких суспільних відносин (об'єкта), на які спрямовано посягання; 2) характер та розмір заподіяної шкоди; 3) спосіб дії; 4) мотиви дії; 5) ступінь вини [104, с. 120–121].

На думку теоретиків, суспільна небезпечність як матеріальна ознака злочину полягає в тому, що діяння або заподіює шкоду суспільним відносинам, які охороняє кримінальний закон, або передбачає реальну можливість заподіяння такої шкоди [108, с. 77].

Із зазначеного очевидно, що ознака суспільна небезпечність є доволі оціночним та суб'єктивним поняттям, оскільки фізичного чи будь-якого іншого чіткого способу її виміру немає.

Проблема у цьому разі загострюється ще й тим, що, попри відсутність будь-яких законодавчих способів визначення суспільної небезпеки, теоретичні критерії її визначення теж залишають бажати кращого.

Звісно теоретичні напрацювання у цьому аспекті є, однак в кожному конкретному випадку вони відображають суб'єктивне сприйняття того чи іншого автора змісту суспільної небезпеки, її меж, критеріїв тощо.

В доктрині кримінального права підтримується думка, що для суспільної небезпечності злочину характерними є два показники – її характер (якісний критерій (якісна ознака), що залежить від важливості, тобто суспільної цінності, об'єкта злочину) та ступінь (кількісний критерій (кількісна ознака), що визначається характеристикою конкретного посягання, зокрема місцем, способом, обстановкою його вчинення, наявністю певного знаряддя, ступенем реалізації злочинного наміру, кількістю потерпілих тощо) [245, с. 105–106].

З огляду на це, очевидно, що в традиційному вигляді аналізувати суспільну небезпеку в межах цього дослідження не можна, оскільки йдеться не стільки про суспільну небезпеку діяння, скільки про суспільну небезпеку його вчинення саме працівником правоохоронного органу.

Зміст суспільної небезпеки в кримінальному праві визначається здатністю діяння заподіювати шкоду інтересам фізичних або юридичних осіб, інтересам суспільства чи держави, а також створювати загрозу спричинення такої шкоди. Як відомо, законодавець, залежно від конструкції складу злочину, де що по-різному визначає істотну шкоду в тому чи іншому складі злочину. Так, в деяких випадках, коли йдеться про матеріальний склад злочину, істотна шкода окреслюється як конкретно визначений суспільно небезпечний наслідок (наприклад, ст.ст. 364, 365, 367 КК України). У цьому разі визначити наявність або відсутність достатнього рівня суспільної небезпеки діяння не становить труднощів. До прикладу, у складі злочину, передбаченого ст. 365 КК України (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), істотна шкода, як обов'язковий наслідок, полягає у заподіянні виключно матеріальної шкоди, яка перевищує 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Звісно й у цьому разі не зовсім зрозуміло, чим керувався законодавець під час формулювання цього мінімально допустимого рівня суспільної небезпеки, який визначає таке діяння як злочин. Однак, очевидно, що у цьому разі ця межа окреслена у законодавстві чітко, і не дає змоги двояко трактувати таку норму.

Натомість в інших складах злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове

значення, такого наслідку не визначено (наприклад, ст.ст. 328, 329, 366 тощо). У цих випадках законодавець дав можливість визначити ступінь суспільної небезпеки фактично особі, яка здійснює провадження у справі, а у своєму підсумку – суду. Відтак наявність або відсутність рівня суспільної небезпеки, достатнього для притягнення особи до кримінальної відповідальності, вирішується в кожному конкретному випадку.

Очевидно, що, з огляду на наявність складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, ставити під сумнів позицію законодавця щодо наявності у цих складах достатнього рівня суспільної небезпеки загалом не виправдано. Зважаючи на зміст таких норм, їх рівень небезпеки слід вважати достатнім для кримінально-правового впливу. Хоча у цьому разі встановлення достатності такого рівня має гуртуватися на певних дослідженнях конкретних складів злочинів. На підставі цього, у наступних розділах роботи буде здійснено спробу визначити чіткий перелік злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, а також доцільність їх передбачення в КК України з урахування також рівня їх суспільної небезпеки.

Більш складне завдання у цьому аспекті полягає у встановленні того, чи збільшує рівень суспільної небезпеки вчинення злочину працівником правоохоронного органу, а також доцільність визначення в окремих складах суб'єктом винятково працівників таких органів.

Працівник правоохоронного органу є представником влади, який окрім того, що представляє останню, виконує функції щодо недопущення порушень закону, є його так би мовити інструментом. Відтак порушення закону особою, завдання якої захищати його, ставить під сумнів основоположні принципи, «заплямовує» авторитет держави та правоохоронної системи.

Отже, як видається, рівень суспільної небезпеки вчинених працівниками правоохоронних органів суспільно небезпечних діянь, особливо у сфері службової діяльності, підвищує рівень суспільної небезпеки.

Однак, відразу з цього приводу є декілька дискусійних моментів: по-перше, представниками влади поряд із праців-

никами правоохоронних органів є й інші особи, наділені відповідними повноваженнями (депутати, міністри та інші), вчинення злочинів якими не менше впливає на авторитет органів державної влади; по-друге, в деяких випадках основні склади злочинів визначають спеціальний суб'єкт – службову особу, якою і є працівник правоохоронного органу; по-третє, в КК України передбачено вчинення злочину службовою особою правоохоронного органу, що видається більш доречним заходом посилення відповідальності цієї категорії службових осіб.

З огляду на це, заперечувати підвищення рівня суспільної небезпеки злочину у разі його вчинення працівником правоохоронного органу немає підстав, однак чи настільки цей рівень високий, щоб поряд із наявністю відповідальності службових осіб виділяти як окремого суб'єкта працівника правоохоронного органу, залишається відкритим питанням.

Загалом рівень суспільної небезпеки злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, слід вважати достатнім. Натомість, визначення в деяких складах суб'єктом виключно працівника правоохоронного органу слід вважати сумнівним.

Відносна поширеність суспільно небезпечних діянь, які вчиняються працівниками правоохоронного органу.

Зміст цього критерію полягає у поширеності вчинення того чи іншого діяння, або ж, у рамках цього дослідження, у поширеності вчинення того чи іншого злочину працівником правоохоронного органу.

Як зазначає О. О. Пащенко, відносна поширеність діяння визначається за допомогою статистичних методів. При цьому використовуються не лише офіційні дані про кількість зареєстрованих злочинів та винесених вироків. Мають братися до уваги, зазначає науковець, також методики встановлення рівня латентності відповідних злочинів, розроблені в кримінологічній науці. Крім того, для встановлення справжньої кількості відповідних випадків слід аналізувати публікації у пресі, повідомлення інших засобів масової інформації тощо. Не всі вони, на жаль, отримують офіційну оцінку з боку правоохоронних органів. Відтак під час висвітлення аналізованої обставини со-

ціальної обумовленості мають використовуватися також і надбання такої галузі знань, як соціологія [183, с. 152].

Щодо принципу відносної поширеності діяння у наукових працях зазначається, що суть цього принципу полягає в тому, що суспільно небезпечне діяння є реально можливим, тобто є виявом певних загальних тенденцій та закономірностей. Воно не є випадковим і має ознаку повторюваності [177, с. 218].

Про поширеність того чи іншого діяння, чи поширеність вчинення діяння певним суб'єктом, як зазначалося, свідчать статистичні дані.

У цьому аспекті слід зазначити, що одним із аргументів внесення змін до ст. 365 КК України, на думку авторів Закону, було те, що більшість злочинів, згідно з статистикою, вчинялися саме цим суб'єктом.

Так, у пояснювальній записці до тоді ще проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції», який 2014 року став законом [193], зазначалося, що суб'єктом ст. 365 КК України доцільно визнати виключно працівника правоохоронного органу, оскільки судова практика засвідчує, що у більшості випадків цей злочин вчинявся саме цим суб'єктом.

Однак, частина злочинів, а в деяких роках переважна, вчинялась й іншою категорією службових осіб.

Так, цікавою у цьому аспекті видається судова практика застосування положень ст. 365 КК України. Загалом із 2010 року за ст. 365 КК України судами було винесено 859 вироків: 2010 – 40 вироків; 2011 – 191; 2012 – 214; 2013 – 207; 2014 – 86; 2015 – 29; 2016 – 28; 2017 – 22; 2018 – 30 та 2019 (станом на жовтень) – 12. Однак, з огляду на те, що до 2014 року суб'єктом вказаного злочину була службова особа (а не лише працівник правоохоронного органу), вказані показники не дають чіткої відповіді на кількість обвинувальних вироків саме по цьому суб'єкту. Відтак у 2010 році зі 40 вироків – 17 постановлено щодо працівників правоохоронних органів; у 2011 із 191 – 152; у 2012 із 214 – 164; у 2013 році з 207 – 154 відповідно.

Із 2014 року, у зв'язку із змінами, внесеними до ст. 365 КК України в частині визначення суб'єкта, всі вирoki постановлені

щодо працівників правоохоронних органів. Отож, із 2014 року щодо працівників правоохоронних органів судами України постановлено 121 обвинувальний вирок за перевищення влади або службових повноважень.

Відтак на підставі судової практики щодо однієї норми КК можна відзначити відносну поширеність злочинів, які вчинюються працівниками правоохоронних.

Окрім того, для відносної об'єктивності поширеності вчинення злочинів цим суб'єктом слід розглянути статистику Генеральної прокуратури України.

За даними Генеральної прокуратури України, зареєстровано вчинення працівниками правоохоронних органів [179]:

- у 2016 році – 550 злочинів;
- у 2017 – 529;
- у 2018 році – 507 злочинів.

Станом на листопад 2019 р. щодо працівників правоохоронних органів порушено 484 провадження: на січень – 63 провадження; всього на лютий – 113 (50 за лютий місяць); всього на березень – 212 (99 за березень); всього на квітень – 271 (59 за квітень); всього на травень – 306 (35 за травень); всього на червень – 350 (44 за червень); всього на липень – 389 (39 за липень); всього на серпень – 420 (31 за липень); всього на вересень – 459 (39 за вересень); всього на жовтень – 484 (25 за жовтень).

Звісно, наведені статистичні дані не в повному обсязі об'єктивно висвітлюють стан вчинення злочинів працівниками правоохоронних органів, із огляду на відповідний рівень латентності таких діянь.

Попри це, зазначене певним чином свідчить про обґрунтованість встановлення кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за вчинення ними суспільно небезпечних діянь.

Доцільність протидії посяганням, які вчиняються працівниками правоохоронного органу кримінально-правовими засобами.

Щодо цього критерію, цілком слушною є думка Л. П. Брич та В. О. Навроцького, які зазначають, що для визначення меж кримінально-правової регламентації суспільних відносин важливим

видається дослідження, зокрема, таких питань: а) який економічний ефект дає введення кримінальної відповідальності; б) яка економічна ефективність криміналізації чи декриміналізація, тобто, яка співрозмірність затрат на реалізацію кримінально-правової заборони і надходжень до бюджету і навпаки; в) чи допустимі, з точки зору суспільної моралі, негативні наслідки криміналізації – збільшення корумпованості державних службовців; підрич авторитету держави, яка не в змозі боротися з негативними виявами без використання крайніх засобів впливу; небажання населення співпрацювати з правоохоронними органами у викритті певних посягань тощо; г) наскільки можливо сформулювати заборону в нормі права, використовуючи наявні мовні засоби; г) чи володіє держава силами, засобами, ресурсами для реалізації кримінально-правової заборони [27, с. 144].

Як зазначає з цього приводу І. Б. Газдайка-Василишин, у теорії кримінального права розроблено підхід, згідно з яким, за встановлення доцільності протидії суспільно небезпечним посяганням кримінально-правовими засобами, необхідно з'ясувати: 1) можливості позитивного впливу кримінально-правової заборони на динаміку цих посягань; 2) можливі негативні наслідки криміналізації; 3) співрозмірність негативних і позитивних наслідків криміналізації [34, с. 48].

Щодо доцільності протидії посяганням, які вчиняються працівниками правоохоронних органів кримінально-правовими засобами, слід зазначити таке: по-перше, встановлення саме такого виду відповідальності забезпечить належний рівень охорони суспільних відносин від посягань, які вчиняються працівниками правоохоронних органів, адже в багатьох випадках рівень суспільної безпеки таких діянь високий, і, відповідно, заходів дисциплінарного чи іншого впливу виявляється недостатньо; по-друге, встановлення кримінальної відповідальності для цього різновиду спеціального суб'єкта сприяє підтриманню авторитету держави загалом і правоохоронної системи зокрема; по-третє, забезпечить належний рівень законності та правопорядку; по-четверте, зменшить рівень корумпованості правоохоронних органів тощо.

Попри це, у деяких випадках встановлення кримінальної відповідальності за певні діяння, які вчиняються працівниками

правоохоронних органів, у такому вигляді, як це передбачено в положеннях КК України, нині не видається належно обґрунтованим.

Як приклад, можна навести склад злочину, передбаченого ст. 368 КК України, з огляду на те, що законодавець не визначив мінімального розміру неправомірної вигоди, одержання якого має бути кримінально-караним. Формально склад злочину в діях службової особи, в тому числі й працівника правоохоронного органу, наявний і у разі отримання ним п'яти гривень. Однак, в такому випадку застосовувати заходи кримінально-правового впливу не зовсім доречно. Ця проблема стосується фактично усіх складів злочинів із формальним складом, оскільки межа між кримінальною відповідальністю і, наприклад, адміністративною чи ситуацією, коли особа за вчинення діяння взагалі не підлягатиме відповідальності, завжди залежатиме від суб'єктивного сприйняття усіх обставин справи особою, в провадженні якої знаходиться справа.

Відповідно криміналізація деяких діянь, які вчиняються працівниками правоохоронних органів, має зазнати критичного наукового аналізу в межах цього дослідження.

Традиції вітчизняної законодавчої практики щодо протидії посяганням, які вчиняються працівниками правоохоронного органу кримінально-правовими засобами.

Кримінальне законодавство України, як і будь-який нормативно-правовий акт інших галузей законодавства, є історично обумовленим виразом розвитку суспільства на конкретному його етапі.

Відповідно, одним із критеріїв встановлення кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь працівниками правоохоронних органів може бути досвід встановлення такої відповідальності до цього специфічного суб'єкта в попередніх редакціях закону.

Аналіз історичних пам'яток права (Руської Правди, Литовських статутів, Прав, за якими судиться малоросійський народ, Уложень 1903 року), а також законів, що передбачали кримінальну відповідальність (КК 1922, 1927, 1960 років), засвідчує відсутність положень, які б визначали працівника правоохоронного органу як специфічного суб'єкта того чи іншого

злочину. Більше того, у жодній нормі не передбачалось вчинення злочину працівником правоохоронного органу як кваліфікуюча ознака.

Це не свідчить, що кримінальної відповідальності для працівників правоохоронних органів не передбачалось, адже підлягали вони відповідальності згідно з положеннями тих статей, в яких суб'єктом визначалася службова особа.

У КК 2001 року, і то у редакції закону 2014 року (ч. 3 ст. 364 КК України виключено на підставі Закону № 746-VII від 21.02.2014 року), зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу, утворювало кваліфікований склад цього злочину, однак і це положення згодом з КК було виключено.

Зазначене свідчить про відсутність історичної обумовленості визначення в окремих складах злочинів суб'єктом виключно працівника правоохоронного органу.

Зарубіжний досвід застосування кримінально-правових засобів протидії посяганням, які вчиняються працівниками правоохоронного органу кримінально-правовими засобами.

Щодо цього критерію соціальної обумовленості кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів слід зазначити, що законодавство зарубіжних держав з цього приводу однозначне. І однозначність виявляється не на користь норм КК України.

Дослідження кримінального законодавства держав Європейського Союзу, частиною правової системи якого прагне стати Україна, засвідчує, що норми, яка б передбачала відповідальність за вчинення того чи іншого діяння виключно працівником правоохоронного органу, знайти не вдалося. Більше того, не передбачено у жодному зі складів злочинів вчинення діяння працівником правоохоронного органу і як кваліфікуючої ознаки.

З огляду на це, законодавець підвищену суспільну небезпеку вчинення злочину працівником правоохоронного органу враховує у межах визначення суб'єктом окремих злочинів – представника влади, посадової особи та ін., різновидом яких є правоохоронці.

Окрім того, дослідження кримінального законодавства пострадянських держав засвідчило відсутність норм, суб'єктом

яких в основному чи кваліфікованому складі є виключно працівник правоохоронного органу.

Єдиний кодекс, який містить таку норму, є КК РФ. Зокрема, у главі 30 КК РФ «Злочини проти державної влади, інтересів державної служби і служби в органах місцевого самоврядування» передбачено лише одну норму, суб'єктом якої є виключно працівник правоохоронного органу, до того ж не будь-якого, а лише співробітник органу внутрішніх справ. Зокрема, ст. 286¹ КК РФ передбачає відповідальність за невиконання працівником органу внутрішніх справ наказу. Зокрема диспозиція цієї статті передбачає відповідальність за умисне невиконання співробітником органу внутрішніх справ наказу начальника, який відданий у встановленому законом порядку та не суперечить закону, що спричинило істотну шкоду правам та законним інтересам громадян чи організацій чи охоронюваним законом інтересам суспільства чи держави.

З огляду на зазначене, у цьому аспекті встановлення відповідальності за вчинення окремих злочинів виключно для працівників правоохоронних органів видається не обґрунтованим.

Отже, соціальна обумовленість кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів у статтях, суб'єктом яких є службова особа, загалом слід вважати обумовленою. Однак не достатньо обґрунтованим видається встановлення відповідальності лише працівників правоохоронних органів в окремих нормах КК України.

Висновки до першого розділу

З огляду на зазначене, у цьому розділі можна зробити такі висновки:

по-перше, у роботі встановлено, що науковці загалом солідарні у тому, що злочини, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, посягають на суспільні відносини у сфері захисту державної таємниці, у сфері службової діяльності та у сфері здійснення правосуддя, а додатковими об'єктами є зазвичай життя та здоров'я

особи, її честі та гідність, особиста недоторканість, власність. Немає розбіжностей у теорії кримінального права й щодо визначення предмета, окремих ознак об'єктивної сторони та ознак суб'єктивної сторони складів аналізованих злочинів;

по-друге, дискусійними серед науковців залишаються визначення поняття «працівник правоохоронного органу»; встановлення переліку осіб, яких має охоплювати це поняття, а також критерії, якими слід у цьому разі керуватися; визначення системи державних органів, які належать до «правоохоронних», та системи ознак, за допомогою яких можна цього досягти. Крім того, залишається дискусійною в доктрині кримінального права низка ознак складів злочинів, вчинення яких працівниками правоохоронних органів має кримінально-правове значення. Зокрема, немає однастайності серед науковців щодо доцільності чи навпаки недоцільності визначення мінімального розміру неправомірної вигоди в складах злочинів, де остання є предметом, а також конкретного розміру цієї вигоди, достатньої для настання саме кримінальної відповідальності. Водночас немає однастайності серед науковців й щодо доцільності криміналізації декларування недостовірної інформації, суб'єктом якого в тому числі є працівники правоохоронних органів. Заперечення у наукових публікаціях стосуються й криміналізації пропозиції та обіцянки неправомірної вигоди, а так само прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди;

по-третє, малодослідженими або ж недослідженими взагалі є положення, що стосуються визначення вичерпного переліку суспільно небезпечних діянь, вчинення яких працівниками правоохоронного органу має кримінально-правове значення; не знайшли відображення в наукових публікаціях положення щодо визначення змісту понять «працівник правоохоронного органу», «службова особа правоохоронного органу» як суб'єктів злочину; не вдалося віднайти й аргументи, які б дали змогу обґрунтувати доцільність визначення у складі перевищення влади або службових повноважень виключно працівника правоохоронного органу.

по-четверте, встановлення кримінальної відповідальності за злочини, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, з огляду на такий

критерій криміналізації, як суспільна небезпечність посягання, загалом слід вважати обумовленим;

по-п'яте, статистичні дані Генеральної прокуратури України, а також судова практика засвідчують відносну поширеність вчинення працівниками правоохоронних органів суспільно небезпечних діянь, що підтверджує доцільність криміналізації такої протиправної поведінки;

по-шосте, визначено, що доцільність протидії посяганням, які вчиняються працівниками правоохоронного органу кримінально-правовими засобами, загалом обґрунтована. Попри це в деяких випадках у злочинах з формальним складом можна стверджувати про певну законодавчу невизначеність, а отже, недоцільність криміналізації окремих посягань (одержання пропозиції, обіцянка неправомірної вигоди, одержання неправомірної вигоди у незначному розмірі тощо);

по-сьоме, аналіз історичних пам'яток права, кримінального законодавства України в історичному розрізі, кримінального законодавства зарубіжних держав засвідчив про відсутність положень, які б в основних або кваліфікованих складах визнавали суб'єктом злочину виключно працівників правоохоронних органів. А певні випадки, які мали місце і у законодавстві України, і ті, які мають місце в законодавстві деяких зарубіжних держав, нині не обґрунтовують і не можуть обґрунтовувати доцільність визначення в будь-якому складі злочину суб'єктом лише цю категорію осіб.

Розділ 2

ПОНЯТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕННЯ ЯКИХ ЦИМ СУБ'ЄКТОМ МАЄ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

2.1 Поняття працівника правоохоронного органу

Законодавче визначення статусу працівника правоохоронного органу має вагоме і теоретичне, і практичне кримінально-правове значення, водночас впливає на правильну кваліфікацію окремих злочинів. Поняття «працівник правоохоронного органу» у рамках цього дослідження є головним, оскільки лише ґрунтовний аналіз його змісту та обсягу дасть можливість реалізувати окреслені у цій роботі завдання.

Визначення змісту поняття «працівник правоохоронного органу», як і поняття «правоохоронний орган», є завданням складним, оскільки усі наявні легальні визначення не дають змоги сформулювати однозначне уявлення про те, що саме слід розуміти під цими поняттями. Неабиякі труднощі спричинені й визначенням переліку органів, які слід відносити до категорії «правоохоронний».

Насамперед слід наголосити, що поняття «працівник правоохоронного органу» для кримінального законодавства є відносно новим. Його було введено у чинний на той час КК 1960 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 18.01.1991 «Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів» [203].

Чинний Кримінальний кодекс України хоча й оперує таким поняттям, як «працівник правоохоронного органу», однак його змісту не розкриває. Більше того, на відміну від положень КК України 1960 р. КК 2001 р. для з'ясування змісту цього поняття не містить навіть посилання на інший нормативно-правовий акт. Із цього приводу слід нагадати, що у примітці до

ст. 190¹ КК України 1960 р. (Посягання на життя судді, працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з охороною громадського порядку) зазначалося, що під терміном «працівник правоохоронного органу», що вживається у ст.ст. 123¹, 189¹, 189², 189⁴, 189⁵ і 190¹, слід розуміти осіб, зазначених у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [115].

У цьому разі законодавець встановлення змісту цього поняття пов'язував із конкретним визначенням, яке містилось у відповідному нормативно-правовому акті, що вочевидь полегшувало застосування положень ст. 190¹ КК України 1960 р.

Як зазначає з цього приводу М. В. Коваль, вказані законодавчі акти цей термін у правовому оформленні більш конкретизують і він отримує відносно однозначне трактування з боку законодавця в різних нормативно-правових актах [88, с. 179].

На жаль, чинний КК України цього не містить. Саме тому під час з'ясування змісту поняття «працівник правоохоронного органу» правозастосувач неодмінно стикнеться з дилемою, пов'язаною з тим, яке ж визначення та якого нормативно-правового акту слід взяти до уваги, адже чинний КК України змісту цього поняття не розкриває та не містить вказівки на те, де ж саме його слід з'ясувати [83]. Очевидно, що така ситуація зумовлена тим, що сам законодавець розуміє недосконалість та «розмитість» передбачених у деяких нормативно-правових актах визначень поняття «правоохоронний орган».

Не менш проблематичною видається й та обставина, що поняття «правоохоронний орган» задекларовано не в одному нормативно-правовому акті, при чому його зміст відрізняється.

Із цього приводу О. Л. Соколенко зазначає, що нині в Україні склалася суперечлива практика ситуативного й непослідовного формування правоохоронних органів, що, зокрема, виявляється у законодавчих колізіях щодо визначення правоохоронної природи того чи іншого органу державної влади. Крім того, на думку цього автора, остаточно законодавчо не вирішеними є й такі засадничі аспекти побудови системи правоохо-

ронних органів, як поняття та види правоохоронних органів, принципи організації та діяльності тощо [227, с. 699].

Водночас це поняття є одним із найбільш уживаних у праві. І нормативна його невизначеність часто може призводити до колізій і непорозумінь під час застосування тих чи інших положень закону. Положення КК України винятком із цього правила не є.

Загалом, аналізуючи положення законодавства України, слід наголосити, що визначення поняття «працівник правоохоронного органу» не знайшло свого відображення у жодному нормативно-правовому акті України. Для з'ясування його змісту вочевидь пропонується опиратися на поняття «правоохоронний орган». Однак, й це поняття не знайшло свого чіткого та однозначного відображення. Немає у законодавстві також й вичерпного переліку тих державних органів, які належать до цієї категорії.

Зважаючи на зазначене, для з'ясування змісту поняття «працівник правоохоронного органу» слід розкрити зміст окремих його ознак. Відтак у рамках цього дослідження основним завданням є з'ясування змісту понять «працівник» та «правоохоронний орган».

Якщо з першим поняттям все чітко зрозуміло: «працівник» – людина, яка працює в якійсь галузі народного господарства, науки, культури, то з другим все значно складніше [225]. Хоча й доволі спірним також видається використання поняття «працівник», оскільки в широкому розумінні ним є будь-яка особа, офіційно працевлаштована у відповідному правоохоронному органі, зокрема й та, яка жодного відношення до здійснення правоохоронних функцій немає.

З цього приводу слушною видається позиція С. В. Лук'яненка, який зазначає, що питання про визначення кола працівників, яких, відповідно до законодавства України, можна віднести до категорії працівників правоохоронних органів, слід досліджувати крізь призму двох аспектів: по-перше, через визначення органів, яких законодавством України віднесено до правоохоронних; по-друге, через визначення кола працівників, що працюють у правоохоронному органі та виконання посадових обов'язків яких безпосередньо впливає на здійснення зазначеним органом правоохоронної діяльності [132].

Отже, для з'ясування змісту поняття «працівник правоохоронного органу» доцільно проаналізувати передусім наявні в законодавстві України визначення поняття «правоохоронний орган».

Загалом, насамперед із огляду на положення Основного Закону нашої держави, слід констатувати, що поняття «правоохоронні органи» у ньому згадуються, однак лише один раз. Так, у ч. 3 ст. 17 Конституції України зазначено, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Із цього приводу В. Я. Тацій зауважує, що аналіз ч. 3 ст. 17 Конституції України дає змогу констатувати надання конституційного значення функції правоохоронних органів – забезпечення державної безпеки і захисту, проте основна функція цих органів – забезпечення правопорядку в суспільстві та державі, захист прав і свобод людини від правопорушень – конституційного закріплення не отримала [236, с. 4].

Щодо визначення змісту поняття «правоохоронний орган» у законодавстві України слід зазначити таке. В деяких нормативно-правових актах здійснено спробу визначити вказане поняття, однак навряд такі спроби можна назвати успішними. Так, визначення змісту поняття «правоохоронні органи» в доволі узагальненій формі простежується в положеннях деяких законів України. Зокрема, у ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 правоохоронні органи визначено як органи державної влади, на які Конституцією та законами України покладено здійснення правоохоронних функцій [202]. Натомість, згідно зі ст. 1 Закону України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» від 19.06.2003, до правоохоронних органів належать державні органи, які відповідно до законодавства здійснюють не лише правоохоронні, а й правозастосовні функції [194]. Відтак, видається, що законодавець, використовуючи сполучник «або» між правоохоронними та правозастосовними функціями, надає останнім самостійного значення. За такою логікою держа-

вний орган може вважатися правоохоронним й у разі, якщо він не виконує правоохоронні функції, натомість виконує правозастосовні функції.

Однак, слушною видається думка В. Т. Білоуса, який зазначає, що поняття «правоохоронні органи» необхідно відрізнити від поняття «правозастосовні органи», яке є більш широким. Застосовувати право – означає діяти на підставі норм закону, без цього неможлива життєдіяльність громадян, держави і сучасного суспільства. Правом також користуються усі юридичні та фізичні особи, але про правозастосовні органи йдеться лише тоді, коли право застосовують державні органи, до яких належать усі органи держави, зокрема правоохоронні. Іншими словами, правоохоронні органи, зазначає науковець, – це тільки частина правозастосовних органів [17, с. 30–31].

Окрім того, згідно з ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» від 23.12.1993 зі змінами та доповненнями станом на 13.07.2017, до правоохоронних органів належать: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [196]. Таким чином законодавець укотре наголосив, що правоохоронні органи здійснюють і правоохоронні, і правозастосовні функції.

Хоча у цій статті законодавець частково визначив перелік тих органів, що належать до правоохоронних, однак використання ним словосполучення «інші органи, які здійснюють правозастосовні та правоохоронні функції» не дає чіткої відповіді на те, які інші державні органи належать до цієї категорії.

Визначення цього поняття простежується й в інших нормативно-правових актах. Так, у примітці до п. 1.1 «Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей Національного центрального бюро Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів», затвердженій Наказом МВС України, Генеральної прокуратури

України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2, зазначено, що під правоохоронними органами в цій Інструкції маються на увазі органи Міністерства внутрішніх справ, Генеральної прокуратури, Служби безпеки, Держкомкордону, Державної митної служби, Державної податкової адміністрації України [199].

Натомість у загальній частині «Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 № 550 вказано, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, підрозділи податкової міліції Міністерства доходів [200].

З огляду на зазначене, очевидно, що законодавець не вельми послідовний при тлумаченні цього поняття. Визначення «правоохоронних органів», задекларовані в аналізованих нормативно-правових актах, є надто суперечливі. Крім того, немає послідовності й у визначенні переліку правоохоронних органів, що частково унеможлиблює встановлення їх системи.

Саме тому деякі дослідники наголошують, що ситуація, яка склалася на рівні закону із визначенням понятійного апарату системи правоохоронних органів, а також їх функціонального призначення, не може сприяти подальшому здійсненню їх реформування, спрямованого на забезпечення ефективної та узгодженої діяльності цих органів [236, с. 5–6].

Зважаючи на зазначене, притягнення працівника правоохоронного органу до кримінальної відповідальності є складним, а подекуди нездійсненним завданням, оскільки з'ясувати, хто саме підпадає під цю категорію суб'єкта злочину, складно, або не можливо взагалі.

Відтак слід погодитися з деякими науковцями, котрі зазначають, що наведені законодавчі положення не містять достатніх підстав для того, щоб чітко сформулювати поняття «правоохоронні органи». Вони дають змогу лише визначити доволі умовно приблизний перелік таких органів, оскільки різними законами та іншими нормативно-правовими актами неоднаково визначається статус одних і тих самих державних органів [21, с. 23; 153, с. 128; 184, с. 65; 71, с. 147].

Як зазначають М. В. Коваль та А. І. Перепелиця, на підставі аналізу чинних нормативно-правових актів можна дійти висновку, що законодавець не зовсім чітко в різних законах фіксує поняття правоохоронного органу взагалі та їх кола зокрема, а це, звісно, не сприяє розумінню, кого все-таки слід вважати працівником правоохоронного органу [89, с. 107, 109].

Окрім того, деякі науковці звертають увагу й ще на один важливий аспект. Так, на думку О. М. Броневицької, недоцільно наводити конкретний перелік органів, які належать до правоохоронних, зважаючи на те, що, по-перше, з часом вони можуть бути реорганізовані або їх назва зміниться (наприклад, з набуттям чинності Закону України «Про Національну поліцію» міліцію ліквідовано); по-друге, можуть з'явитися нові органи держави, основною функціональною діяльністю яких буде правоохоронна (приміром, Державне бюро розслідувань згідно з Законом України «Про державне бюро розслідувань» тощо) [28, с. 248].

Такий аспект цієї проблеми дійсно заслуговує на увагу, адже аналіз нормативно-правових актів, в яких так чи інакше згадується поняття «правоохоронний орган», свідчить про відсутність визначення цього поняття як такого. Практично кожне з визначень ґрунтується винятково на перелічуванні тих органів, що належать до цієї категорії, при цьому не зазначається вичерпний перелік ознак, які б дали можливість стверджувати, що той чи інший орган дійсно належить до правоохоронних.

Підтвердження цього можна простежити й у працях науковців. Так, аналізуючи нормативно-правові акти, в яких зазначається поняття «правоохоронний орган», А. М. Кучук робить невтішний висновок [128, с. 20].

Складність визначення цього поняття обумовлена ще й тим, що законодавство України, як уже зазначалося, не виокремлює ознак, які б давали змогу віднести той чи інший державний орган до категорії «правоохоронний».

Слушною у цьому аспекті є думка Т. Д. Момотенка, що розв'язання проблеми визначення поняття «правоохоронні органи» залежить від вирішення питання про те, які саме функції державних органів слід визнавати правоохоронними.

Однак аналіз відповідних нормативно-правових актів свідчить, що питання про визначення понять «функція» та «правоохоронні функції» у законодавстві України є не менш суперечливим, ніж питання про визначення переліку правоохоронних органів [153, с. 129].

Отже, деякі науковці стверджують про можливість надання тому чи іншому державному органу статусу «правоохоронний» крізь призму виконання цим органом правоохоронних функцій.

У цьому аспекті необхідно наголосити, що чинне законодавство не містить визначення поняття «правоохоронні функції». Слід зазначити також, що немає жодного державного органу, який би у своїй діяльності не застосовував правові норми, тобто не виконував правозастосовних функцій. Такі функції виконують усі державні органи. Функціональний критерій слід визнати головним під час визначення того чи іншого державного органу як правоохоронного [153, с. 129].

Здійснювати пошуки вирішення цієї проблеми можна крізь призму інших понять, таких як «правоохоронна діяльність», «правозастосовні функції» тощо, однак й у цьому разі перепона буде аналогічною – ці поняття законодавством України також не визначені.

Отже, аналіз законодавства України в частині визначення поняття «правоохоронний орган» свідчить про наявність неабиякої проблеми. Тому під час визначення суб'єкта тих злочинів, у яких працівник правоохоронного органу є конститутивною ознакою, не можливо керуватися положеннями будь-якого з нормативно-правових актів, які, так би мовити, визначають поняття та систему правоохоронних органів.

Оскільки вирішення цієї проблеми на законодавчому рівні нині не врегульовано, подальші пошуки, як видається, необхідно здійснювати у теоретичній площині.

Як уже зазначалося у підрозділі 1.1 цієї роботи, позицій щодо визначення змісту поняття «правоохоронні органи» є чимало, і кожне з них так чи інакше частково розкриває зміст цього поняття, попри це кожне з них має недоліки.

На думку О. М. Бандурки, правоохоронні органи – це функціонуючі у суспільстві і державі установи й організації, основ-

ним завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями [13, с. 8].

К. Ю. Мельник правоохоронні органи визначає як систему державно-владних самостійних структурних утворень, основною метою функціонування яких є забезпечення захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від злочинних та інших протиправних посягань [143, с. 91]. Схожу позицію висловлює й І. Бондаренко [20, с. 19].

Правоохоронний орган, на думку О. В. Тюріної, – це орган, який уповноважений державою на застосування заходів державного примусу, рішення якого мають правозастосовний характер, і діяльність якого полягає у впливі на загрози праву як реальні, так і потенційні, і має державно-владний, юрисдикційний, підзаконний і регламентований характер [242, с. 20].

С. Ф. Денисюк правоохоронні органи визначає як систему органів, які уповноважені державою здійснювати нагляд і контроль за точним і неухильним додержанням законів усіма громадянами, службовими особами, підприємствами та організаціями, забезпечувати правопорядок, застосовувати засоби державного примусу до його порушників [57, с. 127]. Подібну позицію підтримують й інші вчені [29, с. 44; 154, с. 226; 219, с. 28–29].

С. Я. Лихова, визначаючи поняття «правоохоронні органи», характеризує їх як систему органів, які уповноважені державою здійснювати нагляд і контроль за точним і неухильним додержанням законів усіма громадянами, службовими особами, підприємствами, установами та організаціями, забезпечувати правопорядок, застосовувати засоби державного примусу до його порушників [131, с. 75].

Натомість В. І. Мельник зазначає, що під правоохоронними органами слід розуміти державні органи, наділені владними повноваженнями, що здійснюють у межах своєї компетенції правоохоронну діяльність на основі чинного законодавства [148, с. 119].

На думку Б. Г. Баланік, правоохоронні органи – це спеціальні органи держави, покликані охороняти правові норми [10, с. 20].

Під правоохоронними органами, на думку Т. Д. Момотенка, слід розуміти державні органи, створені з метою охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави

від злочинних посягань і які виконують правоохоронні завдання, функції та повноваження [153, с. 130].

Дещо по-іншому це поняття визначає Д. І. Бородін. Так, автор робить висновок, що правоохоронний орган – це державний орган, виконання яким однієї чи декількох головних правоохоронних функцій є основним у його діяльності, який характеризується окремим матеріально-технічним забезпеченням співробітників, і до якого чинним законодавством пред'являються спеціальні вимоги, і співробітники якого з метою ефективного виконання своїх обов'язків законами та підзаконними нормативними актами наділяються специфічними правами та обов'язками [24, с. 50].

У підсумку слід констатувати, що визначень поняття «правоохоронний орган» у теорії є чимало. Аналіз підходів науковців щодо змісту цього поняття дає підстави до виокремлення спільних ознак: 1) такі органи є державними; 2) основними функціями таких органів мають бути боротьба зі злочинністю, захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань; 3) такі органи мають право на застосування заходів примусу; 4) співробітники цих органів мають специфічний правовий статус.

Звісно, вказані визначення також піддаються певній критиці у науковій літературі. Так, на думку І. О. Сквірського, наведені у науковій літературі визначення категорії «правоохоронні органи» складно назвати досконалими, оскільки доволі часто в них містяться аспекти, що не відповідають реальному стану справ у сфері охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки. Найбільш типовою помилкою, на його думку, є категоричне твердження, що правоохоронний орган має бути обов'язково державним [224, с. 190].

Така позиція заслуговує звісно на увагу, однак надання недержавним формуванням статусу правоохоронного органу видається не зовсім обґрунтованим.

Як зазначалося, немає одностайності науковців й щодо визначення системи правоохоронних органів. Насамперед значимо, що деякі науковці взагалі не зважають на необхідність визначення конкретного переліку правоохоронних органів [91, с. 11].

У цьому аспекті слушною видається позиція О. Л. Соколенко, що визначення вичерпного переліку правоохоронних органів не стільки є неможливим, скільки другорядним завданням порівняно з інституційним оформленням системи правоохоронних органів, виробленням чітких і беззаперечних критеріїв правоохоронних органів, визначенням засад їх взаємодії і розподілу правоохоронних повноважень [227, с. 704].

Відтак, як зазначає Д. І. Бородін, система правоохоронних органів характеризується певною ієрархічністю, зумовленою функціональним характером і підпорядкованістю різних видів правоохоронних органів. Система правоохоронних органів містить складові, що мають відповідні завдання, повноваження і виконують правоохоронні функції для досягнення єдиної для всіх правоохоронних органів мети, а саме – охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій [24, с. 50].

На думку І. В. Бондаренка, до правоохоронних органів України можна віднести органи: 1) судові; 2) прокуратури; 3) міліції; 4) податкової міліції; 5) Служби безпеки України; 6) Управління державної охорони; 7) Державної прикордонної служби; 8) Військової служби правопорядку у Збройних Силах України; 9) Державного департаменту України з питань виконання покарань; 10) службу дізнання Державної митної служби; 11) службу дізнання Державного департаменту пожежної безпеки; 12) слідчі підрозділи прокуратури, органів внутрішніх справ, Служби безпеки України, податкової міліції [21, с. 33].

На думку К. Ф. Гуценко та М. А. Ковальова, до правоохоронних органів належать: суди, установи, що здійснюють організаційне забезпечення діяльності судів, прокуратура, установи і посадові особи, які мають виявляти і розслідувати злочини, адвокатура та нотаріат [53, с. 14]. Л. К. Савюк правоохоронні органи поділяє на дві групи (державні та недержавні суб'єкти правоохоронної діяльності). До державних слід відносити: суд, прокуратуру, органи внутрішніх справ, органи забезпечення безпеки, органи податкової служби, митні органи, органи попереднього розслідування, органи юстиції, нотаріат; до недержавних: громадянське суспільство, громадян, об'єднання гро-

мадян, адвокатуру, незалежні ЗМІ, приватних детективів та приватних охоронців [216, с. 26–27].

Деякі дослідники систему правоохоронних органів України розглядають у широкому та вузькому розумінні. Так, на думку деяких науковців, правоохоронними органами у широкому розумінні є суд, прокуратура і правоохоронні органи по боротьбі зі злочинністю; у вузькому – тільки правоохоронні органи по боротьбі зі злочинністю (органи поліції, податкової міліції, Служби безпеки України, Управління державної охорони, Державної прикордонної служби, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, державної митної служби, Державного департаменту України з питань виконання покарань) [184, с. 87].

Як зазначає С. В. Ромашов, перелік правоохоронних органів, закріплений у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», є неповним, оскільки не враховані деякі важливі державні органи (зокрема суди), а також громадські об'єднання, що у той або інший спосіб також здійснюють правоохоронні функції. До таких органів цей автор відносить: Міністерство юстиції, нотаріат, Координаційний комітет з боротьби з корупцією й організованою злочинністю, Раду національної безпеки й оборони України, адвокатуру й інші [232, с. 8].

Деякий інший перелік правоохоронних органів пропонує Т. О. Пікуля. Так, до цієї категорії належать органи: 1) суду; 2) прокуратури; 3) поліції; 4) податкової міліції; 5) Служби безпеки України; 6) Управління державної охорони (це Управління є єдиним правоохоронним органом, діяльність якого безпосередньо не пов'язана з боротьбою зі злочинністю та іншими правопорушеннями. Проте не можна ігнорувати те, що воно прямо в законі визначено як державний правоохоронний орган спеціального призначення); 7) Державної прикордонної служби; 8) Військової служби правопорядку у Збройних Силах України; 9) Державної митної служби; 10) Державного департаменту України з питань виконання покарань [184, с. 67–68].

Отже, науковці щодо органів, що належать до правоохоронних (СБУ, прокуратура, Національна поліція тощо) одностайні, натомість щодо інших органів виникають дискусії.

Складно не помітити, що деякі із зазначених дослідників до категорії правоохоронних органів відносять певні незвичні формування. Так, у науковій літературі простежуються думки щодо доцільності належності до категорії «правоохоронний орган» адвокатури та органів нотаріату [171, с. 9].

Натомість М. І. Мельник та М. І. Хавронюк зазначають, що органи нотаріату та адвокатури, які діють під егідою Міністерства юстиції України, не мають повноважень щодо виконання правоохоронних функцій. Тому навряд чи їх можна віднести до правоохоронних органів [145, с. 6].

Схожої позиції дотримується Ю. О. Загуменна. Ця дослідниця зазначає, що при віднесенні до правоохоронних органів юстиції наявна певна тавтологія. Адже під юстицією (від лат. *justitia* – справедливість, законність) завжди розуміли, поперше, правосуддя і, по-друге, систему судових установ або власне суд. Зрозуміло, що органи державної виконавчої служби, судової експертизи, нотаріату й адвокатури, які діють під егідою Міністерства юстиції України, як і саме це Міністерство, не мають повноважень щодо виконання правоохоронних функцій. Тому навряд чи їх можна віднести до правоохоронних органів. Окрім того, із законодавства України очевидно, що правоохоронними органами є лише державні органи (скажімо, в п. «б» ст. 3 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» застосовується таке словосполучення, як «правоохоронні та інші державні органи»). Проте, з іншого боку, зазначає вчена, діяльність Міністерства юстиції України й адвокатури безпосередньо пов'язана з діяльністю правоохоронних органів [71, с. 148].

Як акцентує В. С. Гуславський, хоча адвокатура, приватні охоронні й детективні служби виконують важливу роль у захисті інтересів громадян і організацій, усе-таки вони не мають усіх тих ознак, притаманних правоохоронним органам, і насамперед не мають права застосовувати примусові заходи [51, с. 116].

Подібну позицію мають й інші вчені [21, с. 24].

Позиція тих дослідників, які не вбачають доцільним визнавати органи нотаріату і адвокатури правоохоронними, видається більш обґрунтованою.

Окрім того, певне заперечення того, що Управління державної охорони, а також Державна податкова служба (Державна фіскальна служба) належать до правоохоронних органів, можна простежити у ст. 17 Закону України «Про Службу безпеки України» [204], де зазначається, що СБУ взаємодіє з Управлінням охорони вищих посадових осіб України, правоохоронними та органами доходів і зборів. Це, своєю чергою, дає підстави вважати, що два з перелічених органів до категорії «правоохоронний» не належать.

Слід також наголосити, що у науковій літературі можна простежити позиції науковців, які до правоохоронних відносять й інші державні органи, наприклад Військову службу правопорядку у Збройних силах України, Державну кримінально-виконавчу службу [127, с. 5, 17]. Однак, у цьому разі заслуговує на увагу Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівників державної виконавчої служби) [211]. Згідно з цим рішенням Конституційний Суд України вважає, що поняття «працівник правоохоронного органу» необхідно визначати відповідно до розуміння ознак цього суб'єкта злочину лише за змістом його застосування у Кримінальному кодексі. Із системного аналізу положень Кримінального кодексу вбачається, що в ньому розмежовано поняття «працівник правоохоронного органу», «працівник державної виконавчої служби», «державний виконавець».

Зокрема, у ч. 2 ст. 342 КК передбачено кримінальну відповідальність за опір працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю під час виконання ним службових обов'язків, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку, а в ч. 1 ст. 343 КК – за вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу чи працівника державної виконавчої служби з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або доби-

тися прийняття незаконного рішення. На підставі викладеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що поняття «працівник правоохоронного органу» не поширюється на державних виконавців та інших працівників державної виконавчої служби [211].

Із огляду на зазначене, віднесення органів Державної виконавчої служби до категорії «правоохоронних» видається неприйнятним.

Однак, деякі науковці таку позицію не поділяють. Зокрема, О. Л. Соколенко вказує, що діяльність із виконання покарань за своєю суттю належить до такого цілісного напрямку правоохорони як виконання судових рішень і постанов органів розслідування, що розглядається вченою як обов'язкова стадія правоохоронної діяльності щодо захисту прав громадян. Відтак, зазначає дослідниця, Державна кримінально-виконавча служба України є іманентною складовою системи правоохоронних органів, що в процесі виконання покарань вирішує правоохоронні задачі ресоціалізації й виправлення правопорушників, а тому Державна кримінально-виконавча служба України належить до системи правоохоронних органів [227, с. 702–703]. Таку позицію мають й інші автори [231; 142, с. 155; 30, с. 203; 141, с. 131].

Дискусійним також є належність до органів, які виконують правоохоронні функції, тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України та спеціальних тимчасових комісій Верховної Ради України.

Таке припущення очевидно зі змісту ст. 1 Закону України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 15.01.2009 (Закон визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 10.09.2009 № 20-рп/2009). Тимчасова слідча комісія Верховної Ради України – це колегіальний тимчасовий орган Верховної Ради України, що утворюється із числа народних депутатів України, завданням якого є здійснення парламентського контролю шляхом проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес. Натомість спеціальною тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України визначається колегіальний тимчасовий

орган Верховної Ради України, що утворюється у складі народних депутатів України, спеціального прокурора і спеціальних слідчих, завданням якого є проведення розслідування обставин щодо вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину, викладених у підписаному більшістю народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України поданні про ініціювання питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту [206].

Слушною є позиція О. М. Броневицької, яка наголошує, що, зважаючи на повноваження тимчасової слідчої комісії, передбачені в Законі України «Про регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 та Законі України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 15.01.2009, визнати її правоохоронним органом не можливо, оскільки в Регламенті Верховної Ради України вказано, що такі комісії працюють із залученням працівників прокуратури, поліції, служби безпеки, а також всі матеріали, зібрані тимчасовою слідчою комісією, мають бути передані до Генеральної Прокуратури України для подальшого реагування. Крім того, зазначає вчена, якщо брати до уваги логіку думок Конституційного Суду України, висловлених у рішенні з приводу державного виконавця, то у Кримінальному кодексі України встановлено відповідальність за перешкоджання діяльності тимчасових слідчих комісій окремою статтею (ч. 2 ст. 351). Отже, О. М. Броневицька робить припущення, що, на думку законодавця, поняття «працівник правоохоронного органу» та «член тимчасової слідчої комісії» також не є однопорядковими [28, с. 250]. Натомість спеціальну тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України О. М. Броневицька вважає «тимчасовим правоохоронним органом» [28, с. 251].

Таку позицію загалом можна вважати обґрунтованою.

Немає однастайності серед науковців і з приводу статусу митних органів. Одні вчені вказують, що правоохоронна функція завжди була притаманна митній службі з моменту її виникнення, але її зміст корегувався залежно від багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. Правоохоронна функція митних органів, зазначає Є. В. Дорін, дійсно є важливою складовою у системі

основних їх напрямів, проте вони не є правоохоронними, а належать до органів виконавчої влади з особливим статусом [62, с. 153].

Натомість інші дослідники підтримують протилежну точку зору. Так, деякі автори акцентують, що хоча нині митні органи вже не належать до суб'єктів досудового розслідування злочинів, Державна митна служба України, призначенням якої є також забезпечення безпеки суспільства, захист митних інтересів України, все-таки виконує низку інших правоохоронних повноважень, а саме запобігання та протидію контрабанді, боротьбу з порушенням митних правил, застосування заходів примусового стягнення митних платежів. Саме на цій підставі вони констатують, що митні органи зберігають своє положення у системі правоохоронних органів [227, с. 701].

У науковій літературі, з огляду на положення ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», де вказано, що до працівників правоохоронного органу належать особи, які беруть участь у кримінальному провадженні, цілком слушно ставлять питання щодо визнання працівниками правоохоронних органів осіб, які, відповідно до ч. 1 ст. 519 Кримінального процесуального кодексу України, є службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій, а саме: 1) керівник дипломатичного представництва чи консульської установи України – у разі вчинення злочину на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном; 2) капітан судна України – у разі вчинення злочину на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні [28, с. 249].

Оскільки, до основних завдань керівника дипломатичного представництва чи консульської установи України, а також капітана судна України не належить здійснення правоохоронних функцій, такі функції ці особи отримують лише за певних обставин, визнавати їх працівниками правоохоронного органу немає жодних підстав. Більше того, в протилежному випадку необхідно було б визнавати правоохоронним органом консульство, посольство тощо.

Підтримку цієї позиції можна простежити у наукових публікаціях [28, с. 249–250].

Неабиякі дискусії виникають з приводу належності суду до правоохоронних органів. На думку деяких дослідників, протягом тривалого часу вважалося беззаперечним, що суд є одним із правоохоронних органів, до того ж основним [128, с. 136].

Із такою позицією складно не погодитися з огляду на те, що правоохоронний орган в широкому розумінні є органом, який охороняє право, а суд вочевидь саме для цього й існує.

Із цього приводу деякі дослідники наголошують, що суд був і залишається органом судової влади, яка здатна ефективно охороняти право. Саме до суду частіше за все звертаються люди за охороною своїх прав і свобод. Заперечення того, що суди є правоохоронними органами, тобто органами, що охороняють право, суперечить загальновизнаному положенню, що суд – найкращий гарант охорони прав і свобод людини та громадянина [128, с. 137].

На думку К. Ю. Мельника, суди слід відносити до правоохоронних органів передусім через те, що вони конституційно безпосередньо призначені для захисту прав і свобод від злочинних та інших протиправних посягань [142, с. 156].

О. Л. Соколенко у цьому аспекті наголошує, що система правоохоронних органів формується саме за функціональним критерієм, а відтак має розглядатися поза контекстом поділу державної влади. Таким чином, зазначає вчена, вбачається за доцільне віднесення до числа правоохоронних органів також й судів [227, с. 702].

Як зазначає О. В. Тюріна, належність судів до правоохоронних органів не зменшує їх роль як представників однієї з фундаментальних гілок державної влади, це, відповідно, дає змогу розглянути місце судів у здійсненні охорони і захисту прав, інтересів особи, суспільства і держави, при цьому судова система є центральною ланкою, серцевиною системи правоохоронних органів, оскільки завданням правосуддя охоплюється здійснення основної кількості напрямів правоохоронної діяльності [242, с. 22].

Однак опоненти цього твердження не менш категоричні. Так, кардинально протилежну думку щодо цього має Т. Б. Шубіна,

яка зазначає, що у правовій державі такий підхід не можливий ні з політичної, ні з теоретичної, ні з практичної точки зору. Суд міг, зазначає дослідниця, розглядатися як один із правоохоронних органів тільки в умовах Радянського Союзу, де основне призначення зводилося до охорони правопорядку, що здійснювалось, окрім суду, органами арбітражу, нотаріату, прокуратури, внутрішніх справ, державної безпеки тощо [264].

Заперечує належність суду до категорії «правоохоронні органи» й Т. Д. Момотенко [153, с. 130].

Як зазначає з цього приводу О. М. Броневицька, попри те, що суд реалізує правоохоронну функцію держави, погодитися із такою думкою не можна через таке: 1) у Розділі VIII Конституції України чітко вказано, що на суди покладено функцію правосуддя. Відповідно, якщо правоохоронні органи належать до системи органів виконавчої влади, то суди є окремою гілкою влади в системі розподілу влад; 2) якщо брати до уваги назву Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», то можна дійти висновку, що законодавець також розмежує судові та правоохоронні органи. Трактуючи наведене рішення Конституційного Суду України, за яким працівників державної виконавчої служби не можна вважати представниками правоохоронних органів, з огляду також на те, що їх кримінально-правова охорона здійснюється іншими статтями Кримінального кодексу України, то кримінально-правовому захисту суддів взагалі присвячено окремий розділ XVIII «Злочини проти правосуддя»; 3) з'ясовуючи зміст ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010, а саме: «Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», – також не можна стверджувати, що суд є правоохоронним органом [28, с. 251–252].

В. С. Гуславський підтримує думку О. М. Бандурки щодо розмежування понять «судовий орган» та «правоохоронний орган», вважає, що суди та адвокатура не належать до останніх, хоча й посідають вагомe місце у забезпеченні прав та свобод

громадян [51, с. 116]. На думку В. Я. Тація віднесення судових органів до категорії «правоохоронних» (що доволі часто простежується не тільки в теорії, а й на законодавчому рівні) термінологічно є допустимим, але недоцільним з огляду на особливе місце судової влади в правовій системі [236, с. 4].

Заслуговує на увагу й думка В. І. Осадчого, що визнання суду правоохоронним органом як суб'єкта кримінально-правового захисту не є суперечливим. Проте, зважаючи на сучасні законодавчі і наукові підходи щодо відокремлення суду від правоохоронних органів, суд до правоохоронних органів відносити не доцільно [173, с. 123].

Окрім того, до прикладу, у Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» наголошено, що суд та правоохоронні органи є різними інституціями.

Такий висновок можна зробити й з положень КК України, адже законодавець, очевидно небезпідставно, передбачив у різних статтях посягання на працівників правоохоронних органів (ст.ст. 342–343, 345, 347–349) та суддів (ст.ст. 376–379), що вкотре підкреслює різницю між цими інстанціями.

Окрім того, опоненти визнання суду правоохоронним органом наголошують, що останні належать до органів виконавчої гілки влади, а суд – до судової [37, с. 14; 184, с. 61; 60, с. 185].

Заперечувати те, що суд здійснює правоохоронні функції підстав немає, однак визначений Конституцією і законами України статус цього органу, а також передбачені законодавством визначення правоохоронного органу свідчать, що його місце знаходиться поза цією категорією.

Розглядаючи систему правоохоронних органів, слід також звернути увагу й на інші не менш дискусійні аспекти. Так, В. Г. Лукашевич та О. В. Негодченко зазначають, що крім названих, до правоохоронних необхідно віднести органи та установи юстиції, а саме: Міністерство юстиції, відділи реєстрації актів громадянського стану, Координаційний комітет по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, РНБО тощо [133, с. 13]. Цю позицію підтримує О. В. Ільченко, зазначаючи, що перелічені органи, зокрема органи юстиції, відповідно до законодавства, наділені значними повноваженнями у сфері правоохоронної діяльності, хоча загалом їхні функції не зводяться до

останньої, а також не забезпечуються можливістю застосування державного примусу [76]. Схожу думку поділяють й інші дослідники [21, с. 33–34].

Законодавство України правоохоронні органи визначає у рамках функцій, які вони виконують. У цьому разі – це правоохоронні та правозастосовні. І якщо певний перелік органів, які виконують правоохоронні функції, законодавством визначено, то використання законодавцем під час визначення поняття «правоохоронні органи» словосполучення «та інші органи, що здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції» зумовлює ще більше труднощів для визначення системи правоохоронних органів.

Також слід наголосити, що науковці, предметом дослідження яких є поняття «правоохоронний орган», цю частину визначення загалом проігнорували. Лише деякі дослідники зробили спробу визначити поняття «працівники інших органів, які здійснюють правоохоронні та правозастосовні функції» та навести перелік таких органів.

Досліджуючи систему правоохоронних органів України, К. Ю. Мельник робить висновок, що усі структурні утворення, які так чи інакше задіяні у правоохоронній сфері, умовно слід поділити на власне правоохоронні органи; органи (підрозділи) та посадові особи, однією з цілей функціонування яких є захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань; органи та організації, які сприяють правоохороні. До перших, на його думку, належать суди, прокуратура, органи внутрішніх справ, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України, Управління державної охорони України. До других – широке коло державних органів (підрозділів) та посадових осіб (Державна податкова служба, Державна митна служба, Державна лісова охорона, Державна екологічна інспекція, Державна пожежна охорона, капітани морських суден, що перебувають у далекому плаванні, тощо). До третіх – адвокатура, нотаріат, приватні детективні і охоронні служби, недержавні органи охорони громадського порядку [142, с. 157].

Із огляду на зазначене, слушною є позиція О. Л. Соколенко, що під час вирішення питання належності тієї

чи іншої інституції до правоохоронних органів більшість учених дотримуються суто позитивістського формально-правового підходу, використовуючи як критерій наявність чіткого законодавчого закріплення, що певна інституція є правоохоронним органом. Однак, на думку вченої, такий підхід через особливості державо- і правотворчих процесів в Україні, зокрема відсутності послідовної державної політики, не може визнаватися прийнятним [227, с. 699–700].

Відповідно для з'ясування належності того чи іншого органу до категорії «правоохоронний» необхідно визначити певні критерії.

Так, К. Ф. Гуценко та М. А. Ковальов той чи інший державний орган відносять до категорії «правоохоронний», зважаючи основні напрями (функції) правоохоронної діяльності (тобто для виконання функцій правоохоронної діяльності є конкретні органи, які, відповідно, і називаються правоохоронними). Правоохоронні органи, на думку вчених, – це конкретні органи, що виконують такі функції правоохоронної діяльності: конституційний контроль, правосуддя, організаційне забезпечення діяльності судів, прокурорський нагляд, виявлення та розкриття злочинів, надання юридичної допомоги [52, с. 13–14].

Натомість, на думку І. О. Сквірського, право застосовувати вогнепальну зброю є визначальним чинником для зарахування того чи іншого органу до категорії «правоохоронний орган» [224, с. 191]. Такий підхід видається не виправданим, оскільки не всі органи, зокрема й ті, правоохоронний статус яких не оспорується, у своїй діяльності використовують вогнепальну зброю (до прикладу, органи прокуратури).

Як зазначає Ю. О. Загуменна, аналіз законодавства України та теоретично-методологічних джерел дає змогу виокремити такі ознаки правоохоронного органу: 1) правоохоронний орган уповноважується законом для здійснення правоохоронної діяльності. Зазвичай це спеціальний закон, що визначає завдання організації та діяльності цього органу; 2) правоохоронний орган здійснює свою діяльність із дотриманням встановлених законом правил та процедур. Порушення цих правил працівниками правоохоронних органів передбачає дис-

циплінарну, адміністративну, матеріальну або кримінальну відповідальність; 3) правоохоронні органи у своїй діяльності мають право застосовувати заходи державного примусу до осіб, які вчинили правопорушення. Зазначені заходи відрізняються один від одного залежно від компетенції органу та тяжкості вчиненого правопорушення; 4) законні та обґрунтовані рішення, прийняті державними органами, обов'язкові для виконання посадовими особами та громадянами [71, с. 149–150].

В. С. Гуславський виокремлює такі ознаки правоохоронних органів: а) правоохоронний орган уповноважується на здійснення правоохоронної діяльності законом. Як правило, це закон, що спеціально визначає завдання організації й діяльності цього органу; б) правоохоронний орган здійснює свою діяльність не в довільній формі, а з дотриманням установлених законом правил і процедур. Порушення цих правил співробітниками правоохоронних органів передбачає дисциплінарну, адміністративну, матеріальну або кримінальну відповідальність; в) правоохоронні органи у процесі своєї діяльності мають право застосовувати примусові заходи до осіб, що вчинили правопорушення. Ці заходи розрізняють залежно від компетенції органу й ступеня небезпеки від вчиненого правопорушення; г) законні й обґрунтовані рішення, прийняті правоохоронними органами, підлягають обов'язковому виконанню посадовими особами й громадянами. Невиконання цих рішень становить самостійне правопорушення, що пережбачає додаткову відповідальність [51, с. 115–116].

На думку В. В. Посметного, правоохоронні органи відрізняються від інших суб'єктів правоохоронної системи низкою ознак, найхарактернішими з яких є: спеціалізація щодо правоохоронної діяльності; утворення на підставі закону; державно-владний характер виконання обов'язків; право застосовувати відповідно і у порядку, передбаченому законодавством, заходи державного примусу; певна самостійність та відокремленість від інших державних органів [188, с. 151].

Як зазначає у цьому аспекті А. Н. Харитонов, перелічені ознаки притаманні правоохоронним органам у широкому розумінні слова, а у вузькому – під правоохоронними органами розуміють усі названі, крім суду і прокуратури [253, с. 20–21].

Натомість С. В. Ромашов вказує, що ознаками правоохоронних органів є: а) державно-владний, юрисдикційний характер; б) підзаконність і точна регламентованість діяльності; в) правозастосувальний зміст рішень, що ухвалюються цими органами; г) застосування державного примусу в процесі виконання покладених на них завдань [232, с. 7].

Подібним чином ознаки таких органів визначає О. В. Ільченко [76].

Деякі дослідники зазначають, що до правоохоронних мають належати органи, які поряд із другорядними (допоміжними) виконують одну або декілька головних правоохоронних функцій [184, с. 179].

Заслуговує на увагу також позиція Т. О. Пікулі, що правоохоронні органи – це структури, що безпосередньо здійснюють боротьбу зі злочинністю і мають однакову юридичну природу та єдині основоположні функції і відповідні ознаки [184, с. 70–71].

Окрім того, ця дослідниця вказує, що під час визначення того чи іншого органу правоохоронним слід встановити низку обставин. По-перше діяльність цього органу за своїм характером має бути правоохоронною, причому саме правоохоронна діяльність для цього органу має бути способом існування та формою вираження його соціального призначення. По-друге, цей орган має бути наділений державно-владними повноваженнями та, відповідно, правом застосовування державного примусу [128, с. 142].

О. Л. Соколенко у цьому аспекті наголошує, що правові засади дійсно є єдиною можливою емпіричною базою вирішення питання належності інституції до системи правоохоронних органів, однак характеристиці підлягає не лише законодавчо визначений формально-правовий статус інституції як правоохоронного органу, а й її законодавче наділення змістовними ознаками правоохоронного органу. Такими основними розмежувальними ознаками, на думку вченої, є статус органу державної влади, а також визначення правоохоронної діяльності із охорони й захисту засад конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку як основного напрямку діяльності [227, с. 700].

Аналізуючи поняття «правоохоронний орган», О. В. Пономарьов робить висновок, що правоохоронні органи забезпечують виконання вимог чинних правових норм усіма суб'єктами соціальних відносин за допомогою спеціальних методів і засобів, передбачених законом [186, с. 88].

Слід зазначити, що належність поліції, Служби безпеки України до категорії «правоохоронні органи» ні законодавством, ні теорією не ставиться під сумнів. Натомість належність інших державних органів до цієї категорії подекуди є сумнівним.

Така різноманітність тлумачень цього поняття зумовлена передусім тим, що, як уже зазначалось, у законодавстві України поняття «правоохоронний орган» зустрічається доволі часто, однак різні його варіації унеможливають однозначне тлумачення цього поняття.

Отже, як вказують деякі дослідники, українська правова наука має доволі важливе завдання, пов'язане з переглядом питання про доцільність використання в правовому обігу категорії «правоохоронні органи». Допоки цього не станеться, ми будемо змушені й далі використовувати вказаний термін у науковій літературі та законодавстві [224, с. 191].

Слід наголосити, що таку пряму вказівку можна простежити й у законах, які регулюють діяльність новоствореного Національного антикорупційного бюро України та Державного бюро розслідувань. Так, у ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 зазначено, що Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [201]. А, згідно з положеннями ст. 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015, Державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції [195].

Відповідно поняття «правоохоронні органи» і у вузькому, і широкому значенні є недосконалим. У першому випадку, з

урахуванням прагматичного підходу, воно не охоплює тих органів, які є правоохоронними (поліцію, прокуратуру тощо), оскільки чітко такими законодавством не визначені, а в другому – цей перелік надто широкий, оскільки охоплює усі органи, які так чи інакше задіяні в правоохоронній сфері.

Саме тому у науковій літературі все частіше можна простежити пропозиції щодо перегляду змісту поняття «правоохоронні органи» [224, с. 190–191].

Як зазначає В. Я. Тацій, у результаті широкого тлумачення правоохоронної функції до правоохоронних органів включаються майже всі органи виконавчої влади, які тією чи іншою мірою виконують правоохоронні функції, тобто так чи інакше провадять правоохоронну діяльність. Так, нині в українському праві налічується від 17 до 80-ти правоохоронних органів залежно від конкретного змісту, який вкладається в розуміння «правоохоронної функції» і заснованих на ній критеріїв класифікації [236, с. 4].

Відтак, на думку І. М. Ковальова, більш логічним вбачається підхід, відповідно до якого у законодавчому акті вказується, що конкретний орган є правоохоронним, що характерно для законів України «Про Службу безпеки України», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про державну прикордонну службу України» та низки інших законодавчих актів [90, с. 51].

На цьому ґрунтується перший підхід до вирішення цієї проблеми.

Другий підхід може базуватися на тому, що законодавець визначить найбільш вдалу конструкцію поняття «правоохоронний орган» з усіма необхідними ознаками, а також визначить вичерпний перелік таких органів лише в одному нормативно-правовому акті, до прикладу, в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Третій підхід ґрунтується на необхідності прийняття нормативно-правового акту, у якому чітко визначатиметься вичерпний перелік правоохоронних органів. На думку деяких авторів, таким нормативно-правовим актом має бути Закон України «Про правоохоронні органи України». Як зазначає І. О. Сквірський, аналіз законодавства України, а також наукової

літератури засвідчує, що нині в Україні немає єдиного тлумачення категорії «правоохоронні органи». На підставі викладеного, науковець робить висновок, що система правоохоронних органів, так само як і їх компетенція, має бути визначена в законі або декількох законах [224, с. 190].

Із цього приводу, А. В. Братковський зазначає, що працівники правоохоронних органів маючи певні обмеження в здійсненні прав, свобод та законних інтересів, а також, перебуваючи під час несення служби в умовах постійного ризику для життя і здоров'я, мають мати певний загальнодержавний правовий статус, який би чітко визначав права, свободи, законні інтереси, обов'язки, обмеження, відповідальність, соціальний і правовий захист, матеріальне забезпечення осіб, які є працівниками правоохоронних органів, членів їх сімей і близьких родичів. Такий комплекс прав, свобод, законних інтересів, обов'язків, обмежень, відповідальності, соціальний та правовий захист має бути передбачений в окремому законодавчому акті, яким, на думку вченого, наприклад, може бути Закон України «Про правоохоронні органи України» [26, с. 4].

Однак деякі автори, вочевидь небезпідставно, такий підхід ставлять під сумнів. При цьому аргументують свою позицію тим, що перелічити всі органи, що виконують правоохоронні функції, практично не можливо через велику їх кількість та у зв'язку з реформуванням самої системи правоохоронних органів [90, с. 51–52].

У наукових джерелах можна простежити ще один підхід. На думку В. Я. Тація, виходом із цієї термінологічної плутанини може бути збереження поняття «правоохоронні органи» лише як узагальнюючого наукового поняття і здійснення поділу цієї системи органів залежно від їх конкретних функцій та призначення в механізмі охорони права. У зв'язку з цим науковець пропонує виокремити: 1) органи охорони правопорядку; 2) контрольні (юрисдикційні) органи виконавчої влади; 3) органи охорони Конституції та державного контролю [236, с. 6].

Аналізуючи всі згадані підходи, слід зазначити, що кожен із них має право на існування, тією чи іншою мірою сприятиме усуненню тих проблем, які нині виникають у правозастосовній

практиці, однак найбільш вдалим видається перший підхід, згідно з яким правоохоронний статус органу має бути зазначений безпосередньо в нормативно-правовому акті, який регламентує діяльність конкретного органу.

Зважаючи на зазначене, під правоохоронним органом пропонується розуміти – державний орган, який визначений правоохоронним законодавством України та безпосередньо призначений для здійснення правоохоронних функцій, у тому числі із застосуванням заходів примусу.

До правоохоронних органів слід віднести: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, Національне бюро розслідувань, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, спеціальну тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України, розвідувальні органи Міністерства оборони України.

Ще одним не менш важливим питанням притягнення працівника правоохоронного органу до кримінальної відповідальності є визначення переліку тих осіб, які безпосередньо підпадають під поняття «працівник правоохоронного органу», адже не будь-яка особа, яка займає відповідну посаду в тому чи іншому правоохоронному органі, виконує саме правоохоронні функції.

Деякі науковці вказують, що, визначаючи поняття «працівник правоохоронного органу», слід зважати не лише на те, чи виконує або не виконує конкретний орган правоохоронну функцію, а й із огляду на комплексний аналіз норм Кримінального кодексу України, рішень Конституційного Суду України та положень нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус конкретного органу, де міститься вказівка, зокрема, про здійснення цими органами правоохоронної функції [28, с. 252].

У наукових джерелах вказується, що зміст зазначеного поняття має складатися з трьох головних ознак, за сукупності яких можна стверджувати про наявність у працівника державного органу статусу працівника правоохоронного органу.

Перша ознака передбачає наявність трудових відносин із органом, який підпадає під визначення «правоохоронний орган». Другою ознакою є перебування зазначеного працівника на державній службі. Третьою – безпосереднє виконання обов'язків, пов'язаних із виконанням правоохоронної діяльності. Тобто, працівник правоохоронного органу має безпосередньо виконувати обов'язки, що пов'язані та забезпечують здійснення правоохоронної діяльності [132].

Адже, в іншому випадку, як слушно зазначає О. Ф. Пасека, якщо враховувати зміст поняття «працівник» – людина, яка працює в якійсь галузі народного господарства, науки, культури тощо, то до працівників правоохоронних органів, в широкому розумінні, можна віднести будь-яку особу, яка працює в тому чи іншому правоохоронному органі (прибиральниць, секретарів, водіїв тощо), однак притягнення останніх до кримінальної відповідальності за ст. 365 КК України є нелогічним [182, с. 171].

З цього приводу В. П. Коваленко у рамках дослідження зловживання владою працівником правоохоронного органу робить висновок, що суб'єктом складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК (у старій редакції), є власне службова особа правоохоронного органу, а не будь-який його працівник (наприклад, водій, прибиральниця, секретар-друкар) [85, с. 90, 105].

Це поняття, на що акцентується в науковій літературі, можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. В широкому – працівником правоохоронного органу є особа, яка перебуває у трудових відносинах із зазначеним органом. Проте це визначення занадто широке, не відповідає особливостям та характеру правоохоронної діяльності. У вузькому – працівником правоохоронного органу є особа, що проходить державну службу у відповідному правоохоронному органі та займає посаду, відповідно до вимог, встановлених законом. Тобто, у вузькому розумінні працівником правоохоронного органу буде державний службовець, який займає певну посаду у штаті правоохоронного органу та на якого, відповідно до закону, покладено певні владні повноваження [132].

На підставі ґрунтовного дослідження проблем кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності В. І. Осад-

чий констатує, що працівник правоохоронного органу – це громадянин України, який працює в створюваних державою утвореннях (органах, службах, установах, підрозділах тощо), виконання яким службових обов'язків пов'язано з реалізацією хоча б однієї з таких функцій: 1) досудового розслідування в кримінальних справах чи адміністративне провадження; 2) виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів розслідування і прокурорів працівниками установ виконання покарань, кримінально-виконавчої інспекції, Державної виконавчої служби, військової частини, гауптвахти і дисциплінарного батальйону чи працівниками органів внутрішніх справ; 3) оперативно-розшукова; 4) адміністративна, профілактична, охоронна функції; 5) припинення правопорушень при переміщенні людей, транспортних засобів, товарів та інших предметів чи речовин через державний і митний кордон; 6) припинення правопорушень при незаконному використанні лісу, незаконному полюванні, незаконному зайнятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; 7) нагляду і контролю за виконанням законів. Відповідно до цих функцій, працівниками правоохоронних органів слід визнавати такі категорії осіб: працівники органів внутрішніх справ, безпеки, прокуратури, установ виконання покарань, кримінально-виконавчої інспекції, Державної виконавчої служби, Державної прикордонної служби, митних органів, рибоохорони, державної лісової охорони [173, с. 126].

На думку О. М. Музичука, однією із принципових проблем, які потребують невідкладного вирішення, є відповідь на питання, чи всі органи, які традиційно називаються правоохоронними (органи внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державна податкова служба тощо), є правоохоронними [154, с. 248]. І. М. Ковальов під час відповіді на це питання акцентує, що не всі, а лише ті органи, що безпосередньо виконують правоохоронні завдання та функції. Усі інші служби (підрозділи) таких органів, зазначає науковець, статусу правоохоронних не повинні мати, оскільки виконують функції забезпечення [90, с. 52]. Відповідно й особи, які займають посади у таких структурних підрозділах, не мають визнаватися працівниками правоохоронного органу.

Водночас обґрунтованою видається позиція, що працівниками правоохоронних органів у кримінальному законодавстві слід визнавати не всіх працівників органів, а лише тих, які виконують правоохоронні функції. Однак і в цьому разі проблем із визначенням переліку органів, які належать до категорії «правоохоронні», не уникнути.

Саме тому деякі автори зазначають, що особи, які уклали трудовий договір із правоохоронними відомствами і не є атестованими службовими особами цих органів, а становлять їх технічний, допоміжний персонал, не визнаються працівниками правоохоронного органу [36].

Як видається, усіх працівників правоохоронного органу умовно можна поділити на три групи:

1) працівники правоохоронних органів, які не є службовими особами, а відтак не можуть бути суб'єктами злочинів у сфері службової діяльності (секретарі, водії тощо);

2) працівники правоохоронних органів, які є службовими особами, однак не за ознакою виконання функцій представника влади, тобто здійснюють організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції (бухгалтери, керівники господарських відділів, завідувачі складами та ін.);

3) працівники правоохоронних органів, які є службовими особами за ознакою виконання функцій представника влади, або ті, які поряд із функціями представника влади виконують й організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції.

Як відомо, до представників влади, згідно з п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5, належать, зокрема, працівники державних органів та їх апарату, наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості.

Зважаючи на положення кримінального законодавства, складно не помітити очевидну непослідовність законодавця щодо визначення цього спеціального суб'єкта злочину в окремих нормах, оскільки у ст. 365 КК України суб'єктом визначено працівника правоохоронного органу (фактично будь-яка особа із зазначених трьох груп), натомість у ч. 2 ст. 370 цього норма-

тивно-правового акту суб'єктом визначається службова особа правоохоронного органу, що, як видається, є більш правильним підходом.

Як зазначають М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, працівниками правоохоронних органів є не лише службові особи таких органів, а й технічний персонал [145; 251, с. 301]. Буквальне тлумачення положень ст. 365 КК України дає беззаперечне право вказаним науковцям висловлювати саме таку позицію. Однак, як видається, така позиція законодавця не обґрунтована.

Слушною у цьому випадку видається думка В. І. Тютюгіна, Ю. В. Гродецького, С. В. Гізимчука, що для кваліфікації діяння за ст. 365 КК необхідно встановити, що: а) злочин учинено працівником правоохоронного органу; б) цей працівник є службовою особою; в) у вчиненому є всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки перевищення влади [243, с. 25].

Очевидно, що саме працівники правоохоронного органу третьої групи мають бути суб'єктом тих злочинів, конститутивною ознакою яких є їх вчинення працівником правоохоронного органу.

Відтак під працівником правоохоронного органу в КК України пропонується розуміти службову особу правоохоронного органу, яка на законних підставах обіймає посаду в штаті правоохоронного органу та яка, відповідно до закону, безпосередньо здійснює функції представника влади, а також виконує обов'язки, пов'язані із здійсненням правоохоронної діяльності.

З огляду на це, статті КК України, в яких суб'єктом злочину визначено працівника правоохоронного органу, потребують внесення відповідних змін. Більш детально на цьому буде акцентовано в наступному розділі.

2.2 Види злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення

Для проведення подальшого ґрунтовного дослідження кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів необхідно визначити перелік тих суспільно небезпеч-

них діянь, вчинення яких цим спеціальним суб'єктом має кримінально-правове значення. Звісно працівники правоохоронних органів можуть вчинити фактично будь-який злочин із загальним суб'єктом. Однак в такому разі цей специфічний статус працівника правоохоронного органу жодним чином на кваліфікацію і призначення покарання не впливає, відповідно цей статус кримінально-правового значення не має [6]. Відтак у рамках цього дослідження надзвичайно важливе значення має формулювання саме того переліку злочинів, у яких вказаний статус впливає на відповідальність.

Як зазначає С. І. Литвиненко, питання чіткого та систематизованого закріплення підстав, принципів та порядку притягнення посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції до юридичної відповідальності нині є неврегульованим. Більше того, юридична наука містить напрацювання лише у сфері юридичної відповідальності окремих органів правопорядку. Системних та комплексних досліджень в цьому напрямі ще не проводилось, що негативно впливає на розуміння і застосування тих норм про юридичну відповідальність, які навіні нині [130, с. 106].

Звісно працівники правоохоронного органу – це та сама людини, яка мало чим відрізняється від інших осіб, тому підстави та порядок притягнення їх до кримінальної відповідальності нічим надзвичайним не вирізняються.

Як вказано в юридичній літературі, порядок притягнення винних до кримінальної відповідальності детально регламентований та визначається кримінальним, кримінальним процесуальним і кримінально-виконавчим законодавством. Звичайною є процедура притягнення до кримінальної відповідальності певної винної особи, яка є посадовою особою правоохоронного органу: відкриття кримінального провадження, збирання та дослідження доказів, судові процедури [130, с. 102–103]. Однак таким злочинам притаманна підвищена суспільна небезпечність. Причинами підвищеної суспільної небезпеки таких злочинів необхідно визнати, по-перше, їх вчинення спеціальним суб'єктом – посадовими особами правоохоронних органів, які є суб'єктами протидії корупції, завданням яких є захист права людини; по-друге, використання службових повноважень для

вчинення суспільно небезпечного діяння; по-третє, підбив довіри громадян і до правоохоронної системи, і до держави – апарату управління загалом [130, с. 103].

Досліджуючи відповідальність посадових осіб за корупційні прояви, С. І. Литвиненко зазначає, що злочини, вчинені посадовими особами правоохоронних органів, які є головними суб'єктами у сфері протидії корупції, незважаючи на законодавчо визначену роль такого органу, все-таки належать до загальної групи – службових злочинів, оскільки вчиняються посадовими особами під час виконання своїх службових обов'язків. Єдиною суттєвою відмінністю вчинення вказаних злочинів загальним та спеціальним суб'єктом є вища міра покарання, що, зрештою, і визначає своєрідність та специфіку кримінальної відповідальності посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції [130, с. 103].

Водночас відповідальність працівників правоохоронних органів має певні особливості.

Деякі вчені визначають такі особливості:

1. Цей вид відповідальності застосовується за злочини у сфері службової діяльності, а також за злочини проти правосуддя.

2. Вказаним злочинам притаманна підвищена суспільна небезпечність, що обумовлено, по-перше, їх вчиненням спеціальним суб'єктом – посадовими особами правоохоронних органів, які є суб'єктами протидії корупції, а по-друге, використанням так званих антикорупційних службових повноважень для вчинення цих суспільно небезпечних діянь.

3. Підвищена відповідальність посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції, що виявляється у можливості застосування найсуворіших видів покарання до винних осіб.

4. Нерозривний зв'язок між кримінальною відповідальністю та довірою населення до правоохоронних органів як до надійних суб'єктів боротьби з корупцією [130, с. 103].

Очевидно, що сфера, в яких працівники правоохоронного органу можуть вчиняти злочини, не вичерпується лише службовою діяльністю, однак слід констатувати, що ця сфера все-таки є, так би мовити, пріоритетною.

У наукових працях наголошується, що кримінальна відповідальність посадових осіб правоохоронних органів застосовується за злочини у сфері службової діяльності: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364); перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365); службове підроблення (ст. 366); службова недбалість (ст. 367); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368); незаконне збагачення (ст. 368⁵), обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369); провокація підкупу (ст. 370). Окрім того, працівники правоохоронних органів підлягають кримінальній відповідальності і за злочини проти правосуддя: завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372); примушування давати показання (ст. 373); порушення права на захист (ст. 374); невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380); розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381); розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387) та охоплює найбільш суворі заходи державного примусу [130, с. 102].

Однак зазначене жодним чином не свідчить, що цими злочинами відповідальність працівників правоохоронних органів вичерпується. Безумовно працівники правоохоронних органів можуть посягати на суспільні відносини в інших сферах, зокрема й шляхом зловживання своїм службовим становищем під час виконання правоохоронних функцій. Відтак в науковій літературі можна простежити різні варіанти кваліфікації таких діянь. Один із них передбачає, що коли службова особа вчиняє з використанням службового становища суспільно небезпечне діяння, суб'єктом якого може бути тільки неслужбова особа (шахрайство, умисне або необережне знищення або пошкодження чужого майна тощо), її дії слід кваліфікувати лише за статтями КК, що передбачають відповідальність за службові злочини [134, с. 20]. Слід зазначити, що така позиція деякими науковцями піддається критиці. Так, на думку Г. М. Анісімова, така позиція є недостатньо переконливою. Виокремлення в кримінальному законі службової особи як одного

зі спеціальних суб'єктів злочину має на меті диференціювати кримінальну відповідальність, а не унеможливити її для цих осіб за окремі злочини. Відтак службова особа має відповідати за вчинений нею шляхом використання службового становища загальнокримінальний злочин, а отже, може бути його суб'єктом. Інше рішення, на думку цього автора, фактично призводить до необґрунтованого звільнення службових осіб від кримінальної відповідальності за окремі суспільно небезпечні діяння, що суперечить конституційному принципу рівності всіх громадян перед законом (ст. 21 Конституції України) [3, с. 264–265].

Деякі науковці зауважують, що спеціальними нормами щодо службових зловживань (ст. 364 або ст. 364¹ КК) є діяння, передбачені в інших розділах КК (злочини проти основ національної безпеки України, виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, проти власності, у сфері господарської діяльності тощо), зокрема: посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ч. 2 ст. 110), перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі (ч. 3 ст. 157), вимагання (ч. 2 ст. 189), заволодіння шляхом зловживання службовим становищем чужим майном (ч. 2 ст. 191), заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами (ч. 2 ст. 308) тощо [3, с. 260].

Слід звернути увагу й на ще одну особливість відповідальності працівників правоохоронних органів. Так, деякі науковці наголошують, що серед передбачених законом злочинів можна виокремити ті, суб'єктами яких службові особи (зокрема й працівники правоохоронних органів) не можуть бути за жодних умов. Зазначене може бути прямо сформульовано в законі – підкуп працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК), а може безпосередньо впливати з його змісту – заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК), самоправство (ст. 356 КК) та ін. Якщо такі дії вчиняються службовими особами шляхом використання службового становища й всі об'єктивні й суб'єктивні ознаки вчиненого охоплюються складом відповідного службового злочину, то вони «трансформуються» в службовий злочин, оскільки в такому разі повністю охоплюються статтями КК, в

яких встановлюється відповідальність за останні (ст.ст. 364, 364¹, 365, 368 КК) [3, с. 266].

Загалом цьому питанню у науковій літературі уваги приділено не достатньо. Лише в поодиноких працях здійснено спробу визначити перелік тих діянь, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення. Однією з таких праць є публікація Є. Г. Шкредової.

Так, дослідниця, у межах розгляду працівника правоохоронного органу як суб'єкта службових злочинів, робить спробу визначити перелік суспільно небезпечних діянь, суб'єктом яких можуть бути саме правоохоронці. Злочини, що вчиняються працівниками правоохоронних органів з використанням свого службового становища, вчена умовно поділяє на чотири групи:

1. Злочини, які може вчинити будь-яка фізична особа, котра досягла віку кримінальної відповідальності (загальний суб'єкт), однак законодавець при цьому передбачив підвищену кримінальну відповідальність за вчинення цих злочинів службовою особою із використанням службового становища.

2. Злочини, в яких конститутивною ознакою передбачений спеціальний суб'єкт, а деякі працівники правоохоронних органів можуть підлягати відповідальності за їх вчинення, однак при цьому основним безпосереднім об'єктом цих злочинів не є інтереси служби;

3. Посадові злочини загального характеру, що можуть вчинятися будь-якою службовою особою, зокрема й службовою особою правоохоронних органів, і основним безпосереднім об'єктом яких є інтереси державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;

4. Склади «спеціальних» посадових злочинів, в яких суб'єктом є окремі категорії службових осіб правоохоронних органів [262].

Очевидно, що статус працівника правоохоронного органу має кримінально-правове значення лише у тих випадках, коли вчиняється злочин, в якому, згідно з положеннями КК України, суб'єктом є саме працівник такого органу, або ж коли працівник правоохоронного органу вчиняє суспільно небезпечне діяння, суб'єктом якого є службова особа, або ж кваліфікуючою ознакою якого є вчинення діяння службовою особою з використанням

свого службового становища, оскільки працівник правоохоронного органу також є службовою особою щонайменше за ознакою виконання функцій представника влади. В останньому випадку слід мати на увазі, що окремі зі злочинів, суб'єктом яких є службова особа, не можуть вчинятися працівником правоохоронного органу, оскільки службова особа у них наділена низкою специфічних ознак, якими працівник правоохоронного органу не наділений (наприклад, злочини, передбачені ст.ст. 132, 137, 220¹, 222¹, 223², 232², 253, 364¹, 365², 368³ тощо).

Загалом аналіз положень КК України дає підстави дійти висновку, що злочини, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, умовно можна поділити на такі групи:

1. Злочини зі загальним суб'єктом, які можуть бути вчинені в тому числі й працівником правоохоронного органу.

2. Злочини зі загальним суб'єктом, вчинення яких службовою особою із використанням свого службового становища утворює кваліфікований склад;

3. Злочини зі спеціальним суб'єктом – службовою особою, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, однак безпосередньо не посягають ні на службу, ні на правоохоронну діяльність. Об'єктом посягання є інша сфера суспільних відносин.

4. Злочини зі спеціальним суб'єктом, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, безпосереднім об'єктом посягання яких є суспільні відносини не у службовій чи правоохоронній сфері, однак, як правило, пов'язані із правоохоронною діяльністю.

5. Злочини зі спеціальним суб'єктом – службовою особою, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу безпосередньо у сфері службової діяльності.

6. Злочини, у яких закон прямо визначає суб'єктом працівника правоохоронного органу (службову особу правоохоронного органу).

7. Злочини, у яких закон прямо не визначає суб'єктом працівника правоохоронного органу, однак це очевидно з положень інших нормативно-правових актів, або ж визначає суб'єктом лише окремі категорії працівників правоохоронних органів (слідчих, прокурорів тощо).

На відміну від злочинів, передбачених іншими групами, злочини першої групи у рамках дослідження жодного значення не мають, оскільки їх вчинення працівником правоохоронного органу аж ніяк (окрім випадків реальної сукупності злочинів) на кваліфікацію чи призначення покарання не впливають. Відповідно дещо більше уваги буде приділено злочинам, які передбачені іншими групами.

Так, до другої групи слід віднести злочини, передбачені: ч. 2 ст. 149 КК України (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини); ч. 3 ст. 157 КК України (перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача); ч. 4 ст. 158 КК України (надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або фальсифікація виборчих документів, документів референдуму, підсумків голосування або відомостей Державного реєстру виборців); ч. 2 ст. 158² КК України (незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму); ч. 2 ст. 159 КК України (порушення таємниці голосування); ч. 2 ст. 161 КК України (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками); ч. 2 ст. 162 КК України (порушення недоторканості житла); ч. 2 ст. 163 КК України (порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер); ч. 2 ст. 168 КК України (розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)); ч. 2 ст. 169 КК України (незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)); ч. 3 ст. 171 КК України (перешкоджання законній професійній діяльності журналістів); ч. 3 ст. 176 КК України (порушення авторського права і суміжних прав); ч. 3 ст. 177 КК України (порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію); ч. 2 ст. 189 КК України (вимагання); ч. 2 ст. 201 КК України (контрабанда); ч. 2 ст. 205¹ КК України (Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців); ч. 3 ст. 206 КК України (протидія законній господарській діяльності); ч. 3 ст. 206² КК України

(протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації); ч. 3 ст. 229 КК України (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару); ч. 2 ст. 248 КК України (незаконне полювання); ч. 2 ст. 256 КК України (сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності); ч. 2 ст. 258¹ КК України (втягнення у вчинення терористичного акту); ч. 2 ст. 258⁴ КК України (сприяння вчиненню терористичного акту); ч. 2 ст. 262 КК України (викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем); ч. 4 ст. 267¹ КК України (порушення вимог режиму радіаційної безпеки); ч. 5 ст. 298 КК України (незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини); ч. 3 ст. 298¹ КК України (знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду); ч. 2 ст. 303 КК України (сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією); ч. 2 ст. 308 КК України (викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем); ч. 2 ст. 312 КК України (викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем); ч. 2 ст. 313 КК України (викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням); ч. 2 ст. 332 КК України (незаконне переправлення осіб через державний кордон України); ч. 2 ст. 332¹ КК України (порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї); ч. 2 ст. 343 КК України (втручання в роботу працівника правоохоронного органу, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця); ч. 2 ст. 344 КК України (втручання в діяльність державного діяча); ст. 357 КК України (викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволо-

діння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження); ч. 2 ст. 376 КК України (втручання в діяльність судових органів); чч. 2–4 ст. 382 КК України (невиконання судового рішення); ч. 2 ст. 397 КК України (втручання в діяльність захисника чи представника особи); ч. 2 ст. 447 КК України (найманство).

До третьої групи можна віднести: незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК України); грубе порушення угоди про працю (ст. 173 КК України); привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України); умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (ч. 2 ст. 209¹ КК України); нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України); видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211 КК України); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України); ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 212¹ КК України); доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК України); приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238 КК України); порушення вимог законодавства про охорону праці (ст. 271 КК України); незаконне перешкоджання організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (ст. 340 КК України); перешкоджання діяльності народного депутата України та депутата місцевої ради (ст. 351 КК України); перешкоджання діяльності Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351¹ КК України).

До четвертої групи можна віднести: розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України); втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК України); передача або

збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК України).

До злочинів із спеціальним суб'єктом – службовою особою або особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу безпосередньо у сфері службової діяльності (п'ятої групи) належать: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); декларування недостовірної інформації (ст. 366¹ КК України); службова недбалість (ст. 367 КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України).

До шостої групи належать: перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України) та провокація підкупу, вчинене службовою особою правоохоронних органів (ч. 2 ст. 370 КК України). З огляду на зазначене, цю групу, своєю чергою, можна поділити на: а) злочини, в яких працівник правоохоронного органу є суб'єктом основного складу злочину (ч. 1 ст. 365 КК України); б) злочини, в яких працівник правоохоронного органу є суб'єктом кваліфікованого складу злочину (чч. 2, 3 ст. 365 та ч. 2 ст. 370 КК України).

До сьомої групи слід віднести злочини, передбачені: ст. 371 КК України (завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою); ст. 372 КК України (притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності); ст. 373 (примушування давати покази); ст. 374 (порушення права на захист) та ст. 380 (невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист); розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України); розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ч. 2 ст. 387 КК України).

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що статус працівника правоохоронного органу, який є службовою особою, у багатьох випадках має кримінально-правове значення і впливає як на кваліфікацію вчиненого, так і на призначення покарання. Однак, слід констатувати, що здебільшого вчи-

нення таких діянь працівниками правоохоронних органів не пов'язано з їх правоохоронною діяльністю.

Очевидним є й те, що безпосередньо статус працівника правоохоронного органу має кримінально-правове значення в останніх чотирьох групах, тому надалі увагу буде зосереджено саме на цих злочинах.

Висновки до другого розділу

Підсумовуючи положення цього розділу, слід констатувати таке:

по-перше, аналіз положень законодавства України свідчить, що визначення поняття «працівник правоохоронного органу» у ньому не знайшло свого відображення. Для з'ясування його змісту необхідно насамперед брати за основу поняття «правоохоронний орган». Однак, й воно не знайшло свого чіткого та однозначного формулювання у жодному нормативно-правовому акті;

по-друге, передбачені в окремих нормативно-правових актах визначення поняття «правоохоронний орган» загалом ґрунтуються лише на спробі законодавця визначити приблизний перелік тих органів, які слід вважати правоохоронними, без вказівки на характерні для такого органу ознаки;

по-третє, спроба законодавця визначити належність того чи іншого державного органу крізь призму виконання ним правоохоронних чи правозастосовних функцій видається необґрунтованою, оскільки правозастосовні функції фактично здійснює будь-який державний орган;

по-четверте, відсутня однастайність щодо визначення цього поняття й серед науковців. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що вчені однастайні лише щодо ознак таких органів, зокрема: 1) такі органи є державними; 2) основними функціями таких органів мають бути боротьба із злочинністю, захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань; 3) такі органи мають право на застосування заходів примусу; 4) співробітники таких органів мають специфічний правовий статус.

по-п'яте, аналіз і законодавства України, і теоретичних напрацювань не дає змогу сформулювати вичерпний перелік тих державних органів, які належать до категорії «правоохоронних»;

по-шосте, визначено декілька підходів до вирішення проблеми, пов'язаної із визначенням змісту поняття «правоохоронний орган». Перший із них полягає в тому, що державний орган визнається правоохоронним у разі, якщо про це є пряма вказівка у Законі. Другий ґрунтується на необхідності передбачити у законодавстві єдине легальне визначення цього поняття, а також сформулювати вичерпний перелік правоохоронних органів. Основою третього підходу є необхідність прийняття окремого спеціального нормативно-правового акту, який чітко регламентуватиме діяльність саме таких органів (Закон України «Про правоохоронні органи»);

по-сьоме, під правоохоронним органом пропонується розуміти – державний орган, який визначений правоохоронним законодавством України та безпосередньо призначений для здійснення правоохоронних функцій, зокрема й із застосуванням заходів примусу;

по-восьме, до правоохоронних органів слід віднести: органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, Національне бюро розслідувань, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, спеціальну тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України, розвідувальні органи Міністерства оборони України;

по-дев'яте, обґрунтовано, що працівниками правоохоронних органів у кримінальному законодавстві слід визнавати не всіх працівників, а лише тих, які безпосередньо виконують правоохоронні функції;

по-десяте, під працівником правоохоронного органу в КК України пропонується розуміти службову особу правоохоронного органу, яка на законних підставах обіймає посаду в штаті правоохоронного органу та яка відповідно до закону

безпосередньо здійснює функції представника влади, а також виконує обов'язки, пов'язані із провадженням правоохоронної діяльності;

по-одинадцяте, аналіз положень КК України дає підстави дійти висновку, що злочини, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, умовно можна поділити на сім груп, а безпосередньо статус працівника правоохоронного органу має кримінально-правове значення в останніх чотирьох із них.

Розділ 3

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕННЯ ЯКИХ ПРАЦІВНИКОМ ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ МАЄ КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

3.1 Об'єктивні ознаки злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення

Стаття 2 КК України визначає, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечно-го діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Відповідно, склад злочину, незважаючи на свою законодавчу невизначеність, виконує важливу роль у процесі застосування положень закону про кримінальну відповідальність.

Як відомо, законодавець оминув увагою визначення змісту цього поняття безпосередньо у законі. Більше того, в КК не розкрито й зміст окремих його елементів, що подекуди створює неабиякі перепони в процесі правозастосовної практики.

З огляду на предмет дослідження, а також відносну розробленість цього поняття в доктрині кримінального права (склад злочину розглядається як сукупність його об'єктивних та суб'єктивних ознак), вбачається недоцільним детально аналізувати зміст цього поняття. Очевидним є й те, що у межах теми дослідження основне значення має ґрунтовне опрацювання саме елементів складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення.

У теорії кримінального права дискусій щодо визначення тих елементів, які утворюють склад злочину, немає. Дослідники однак єдині у тому, що склад злочину утворюють об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Однак щодо визначення змісту цих елементів та їх ознак у теорії криміна-

льного права однозначного підходу немає. Це пов'язано передусім із відсутністю у КК України чітких дефініцій окремих елементів складу злочину. Загалом КК визначає тільки поняття «суб'єкт злочину» та поняття «вина», при цьому останнє є лише однією з ознак суб'єктивної сторони складу злочину.

Загалом будь-яке дослідження складу злочину починається із аналізу його об'єкта. Насамперед слід наголосити, що це поняття є виключно у теорії кримінального права, і, відповідно, дослідження його змісту відбуватиметься лише у рамках теоретичних напрацювань учених у галузі кримінального права.

Загалом теоретики одностайні у тому, що об'єкт складу злочину – це те, на що безпосередньо та опосередковано посягає особа, вчиняючи те чи інше суспільно небезпечне діяння. Однак слід наголосити, що простежуються різні думки щодо визначення того, на що саме спрямоване те чи інше діяння. Саме ця обставина зумовила появу значної кількості концепцій об'єкта складу злочину.

З огляду на це, слушною видається думка деяких науковців, які вказують, що проблема об'єкта злочину – одна з найважливіших у науці кримінального права [239, с. 1].

Очевидно, що кожна із концепцій об'єкта складу злочину виражає позицію їх розробників, а відтак певним чином є суб'єктивною.

Аргументованою видається думка П. П. Андрушка, який зазначає, що жодну із концепцій об'єкта злочину не можна вважати єдино правильною («істиною в останній інстанції»), кожна із них має право на існування, оскільки має і позитивні об'єктивно беззаперечні особливості, і спірні чи неприйнятні, насамперед із методологічного погляду [1, с. 46].

З усієї різноманітності концепцій об'єкта складу злочину, як видається обґрунтовано, вирізняється концепція, згідно з якою об'єктом складу злочину є суспільні відносини, на які посягає особа, вчиняючи суспільно небезпечне діяння. Саме ця концепція буде взята за основу у рамках дослідження складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення.

Відомо, що у теорії кримінального права об'єкт складу злочину поділяють на загальний, родовий та безпосередній. Окрім

цього, інша класифікація виокремлює основний безпосередній об'єкт, додатковий (обов'язковий, факультативний) об'єкт.

Для предмета цього дослідження у рамках першої класифікації об'єкта складу злочину значення мають родовий та безпосередній об'єкти злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення.

Щодо родових об'єктів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення слід зазначити таке. З огляду на визначену у попередньому розділі класифікацію злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, дослідженню підлягатимуть суспільні відносини, що виникають: 1) у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; 2) у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг; 3) у сфері правосуддя.

Вчинення злочинів працівником правоохоронного органу саме у цих сферах має значення у рамках предмета цього дослідження, і, відповідно, буде підґрунтям для подальшого наукового пошуку.

З огляду на зазначену класифікацію об'єктів складу злочину, дослідженню підлягатимуть родові та безпосередні об'єкти злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення.

Родовий об'єкт охоплює групу однорідних або тотожних суспільних відносин, що охороняються визначеною групою злочинів, натомість безпосередній – конкретне суспільне відношення, на яке безпосередньо спрямоване злочинне діяння.

Аналізуючи родовий об'єкт першої групи злочинів (у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації), слід зазначити, що саме суспільні відносини щодо охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації є родовим об'єктом таких злочинів. Таке твердження повною мірою відповідає змісту родового об'єкта складу. Підтвердження цього є й у науковій літературі.

Наприклад, під час визначення родового об'єкта злочинів, досліджуваних у цьому розділі, С. М. Міщенко та С. А. Солот-

кий опираються на назву розділу XV Особливої частини КК України [152, с. 34]. Таку ж позицію підтримують й інші вчені [110, с. 420; 258, с. 142].

Однак у науковій літературі простежуються й інші підходи щодо визначення родового об'єкта злочинів у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

До прикладу, Р. С. Орловський родовим об'єктом цих злочинів визначає сукупність суспільних відносин, що забезпечують обороноздатність України, її незалежність, територіальну цілісність та недоторканість [114, с. 431].

Досліджуючи родовий об'єкт цієї групи злочинів, слід зауважити, що не всі суспільні відносини, які перебувають під охороною відповідно до цього розділу, мають значення для нашого дослідження. З огляду на положення другого розділу цієї роботи, значення в рамках предмета дослідження мають лише суспільні відносини у сфері охорони державної таємниці. Саме ця група суспільних відносин належить до так званого видового об'єкта.

Щодо визначення безпосереднього об'єкта складів злочинів цієї групи у теорії кримінального права простежуються такі думки.

Загалом слід наголосити, що у теорії кримінального права щодо визначення безпосереднього об'єкта злочинів у сфері державної таємниці є різні погляди. Так, одні науковці вважають, що безпосереднім об'єктом цих суспільно небезпечних діянь є встановлений порядок (режим) збереження державної таємниці [112, с. 364; 163, с. 1010; 165, с. 907; 247, с. 723]. Інші натомість безпосереднім об'єктом цього злочину визнають суспільні відносини, що виникають під час забезпечення державної або інформаційної безпеки України [167, с. 232].

Однак у літературі є й інші міркування щодо визначення безпосереднього об'єкта цього злочину. На думку деяких науковців, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 328 КК України, є життєво важливі інтереси України у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку [162, с. 742].

Водночас П. С. Матишевський об'єктом злочину, передбаченого ст. 328 КК України, вважає цінність держави у виді таєм-

мної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку і становить державну таємницю [161, с. 745].

Також деякі автори як об'єкт цього злочину визначають відносини у сфері охорони державної таємниці або конфіденційної інформації [113, с. 414].

Відповідно, так чи інакше вказані теоретичні напрацювання зводяться до того, що безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням охорони державної таємниці, відтак саме на них посягає зокрема й працівник правоохоронного органу, вчиняючи це діяння.

Щодо об'єкта складів злочинів, передбачених у п'ятій та шостій групах, які були визначені в попередньому розділі цієї роботи, можна зазначити таке.

Насамперед слід наголосити, що злочини п'ятої та шостої групи вочевидь мають однаковий родовий об'єкт, оскільки розміщені в одному розділі Особливої частини КК України. Відмінність певною мірою простежується у безпосередніх об'єктах цих злочинів.

Загалом у наукових публікаціях є такі підходи до визначення родового об'єкта злочинів, передбачених розділом XVII КК України: група соціальних цінностей, змістове наповнення яких полягає в законній діяльності державного (суспільного) апарату [223, с. 88]; суспільні відносини, які визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату й апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також суспільні відносини, що забезпечують нормальну службу діяльність у юридичних особах приватного права та нормальну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [75, с. 13]; суспільні відносини соціального управління, в яких суб'єкти управління реалізують керуючий вплив, що надається їм у результаті особливих процедур, передбачених правовими актами, відбувається у межах та у спосіб, що передбачені правовими актами, і забезпечується можливістю застосування правових наслідків за ухилення від дії такого впливу [72, с. 7]; суспільні відносини, які визначають і регулюють зміст

правильної роботи державного апарату й апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності, а також осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [85, с. 39]; суспільні відносини щодо правильної діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, осіб, які надають публічні послуги [269, с. 187].

Із цього приводу А. І. Посполітак зазначає, що діяння, відповідальність за які встановлена в розділі XVII Особливої частини КК «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», можуть належати до так званих загальних видів корупційних злочинів, оскільки кожне з них посягає на суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках державного апарату, а також апарату управління деяких підприємств, установ та організацій незалежно від їх галузевої та відомчої належності, сфери діяльності, обсягу повноважень чи форми власності [189]. Подібну позицію мають й інші дослідники [1, с. 56].

Однак, на думку інших авторів, порядок діяльності службових осіб в органах державної влади, в органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності, якщо його розглядати як нормативну регламентацію діяльності відповідних суб'єктів, не можна віднести до суспільних відносин. Визнання родовим об'єктом злочинів у сфері службової діяльності, в окресленому розумінні, порядку діяльності службових осіб в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях незалежно від форм власності призводить до визнання об'єктом злочину правових норм. Однак із думкою, що злочином заподіюється шкода правовій нормі, яка регламентує відповідне суспільне відношення (попри те, що у кримінально-правовій науці була така теорія), погодитися складно [268, с. 372].

У наукових джерелах також можна простежити думку щодо виокремлення видових об'єктів злочинів, передбачених цим розділом. Зокрема, О. М. Грудзур визначає такі види

об'єкти злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України: 1) суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність державного та громадського апарату, а також апарату управління підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності; 2) суспільні відносини, що забезпечують нормальну діяльність, пов'язану з наданням публічних функцій [46, с. 58].

Однак, М. М. Яциніна виокремлення видових об'єктів злочину у межах родового об'єкта досліджуваної групи злочинів вважає необґрунтованим, оскільки зловживання владою або службовим становищем службовою особою публічного права, зловживання повноваженнями службовою особою приватного права та зловживання повноваженнями особою, яка надає публічні послуги, мають однакову природу і не посягають на різні об'єкти [269, с. 188].

Як видається остання позиція є більш обґрунтованою.

Щодо визначення безпосередніх об'єктів злочинів п'ятої та шостої групи у наукових публікаціях простежується таке. На думку деяких дослідників, основним безпосереднім об'єктом злочину «Зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364 КК України) є суспільні відносини щодо правильної діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату, підприємств, установ, організацій державної форми власності [269, с. 188].

Основним безпосереднім об'єктом корупційних злочинів, на думку деяких авторів, слід визнати правильну (нормальну) діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих організацій, установ, підприємств (незалежно від форм власності), зміст якої визначається законодавством України [164, с. 954; 246, с. 67].

Загалом у наукових джерелах наголошується, що безпосередній об'єкт злочинів у сфері службової діяльності однаковий, зокрема й тих злочинів, які передбачені ст.ст. 364, 365, 366, 366¹, 368, 370 КК України. З таким твердженням складно не погодитись, оскільки, вчиняючи такі діяння, винна особа фактично завжди посягає на одні й ті самі суспільні відносини.

М. І. Мельник та М. І. Хавронюк вказують, що під час визначення безпосереднього об'єкта таких злочинів за основу

слід брати функціональну ознаку та правовий статус відповідного суб'єкта (юридичної особи), а також зміст діяльності (повноваження) осіб, які надають публічні послуги. Відтак, на думку цих науковців, безпосереднім об'єктом злочинів у сфері службової діяльності є правильна (нормальна) діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих організацій, установ, підприємств (незалежно від форм власності) [163, с. 1123].

Відповідно, за такою логікою можна визначити й безпосередній об'єкт злочинів у сфері службової діяльності, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення. Зокрема, таким об'єктом слід визнати правильну (нормальну) діяльність державних органів.

Натомість деякі науковці безпосередній об'єкт злочинів у сфері службової діяльності, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, визначають дещо по-іншому.

Так, деякі дослідники наголошують, що безпосереднім об'єктом службового підроблення є визначений законом порядок діяльності державного апарату, апарату об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій не залежно від форми власності в частині підготовки, складання, використання і видачі офіційних документів, а також посвідчення фактів, які мають юридичне значення [78, с. 32]. Такої самої або подібної позиції дотримуються й інші автори [163, с. 1147; 162, с. 866].

Водночас основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 367 КК України, на думку науковців, є суспільні відносини, що забезпечують правильну (належну) діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ чи організацій незалежно від форм власності, а також їх службових осіб. Додатковим об'єктом цього злочину визначають права, свободи та інтереси окремих громадян, або державні чи громадські інтереси, або інтереси юридичних осіб [162, с. 874].

На думку В. В. Калитаєва, основним безпосереднім об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України, є суспільні відносини, що регулюють правильну діяльність державного апарату, апарату органів місцевого самоврядування та

інших юридичних осіб публічного права [77, с. 376]. Таке визначення об'єкта цього злочину загалом відповідає загальному правилу визначення безпосереднього об'єкта злочинів у сфері службової діяльності.

Деякі дослідники під час аналізу складів цих злочинів вказують й на наявність додаткових об'єктів, яким такими діями спричиняється чи може спричинитися шкода.

До прикладу, Г. М. Анісімов зазначає, що суб'єктами цих злочинів є службові особи. Такі діяння, у разі вчинення їх службовими особами шляхом використання наданих повноважень, завжди посягають (окрім основного безпосереднього об'єкта, притаманного кожному із зазначених злочинів) на відносини, що забезпечують належну діяльність апарату управління суб'єктів публічного або приватного права та мають усі основні ознаки службових, зокрема, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) чи зловживання повноваженнями службової особи юридичної особи приватного права (ст. 364¹), співвідносячись із ними (з точки зору обсягу правового регулювання) як вид і рід [3, с. 260].

Досліджуючи корупційні злочини, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ, А. І. Посполітак зазначає, що вони мають, окрім основного безпосереднього об'єкта (правильна та нормальна, у межах та відповідно до законодавчо-нормативних та локальних актів, діяльність органів внутрішніх справ, зміст якої визначається чинним законодавством України), такі додаткові обов'язкові об'єкти, як здоров'я, честь і гідність особи, засади державного чи громадського управління, система господарювання, громадська безпека, а також додаткові факультативні об'єкти – здоров'я і гідність особи, її права та свободи, власність, трудові, політичні та інші права і свободи людини та громадянина [189].

Додатковим об'єктом злочину, передбаченого ст. 366 КК України, науковці визначають права та свободи людини і громадянина, відносини власності тощо [163, с. 1147; 162, с. 866].

Водночас, на думку деяких авторів, додатковий об'єкт складу злочину «незаконне збагачення» є значно ширшим. Незаконне збагачення, як один із видів корупційних діянь заподіює шкоду національній та економічній безпеці [268, с. 377].

Щодо об'єкта злочинів, передбачених у сьомій групі злочинів («Злочини у сфері правосуддя»), у наукових джерелах простежуються такі положення.

Деякі науковці обґрунтовують, що нормальна діяльність органів правосуддя – це родовий об'єкт, за яким об'єднані злочини в розділі XVIII Особливої частини КК, а також основний безпосередній об'єкт складів злочинів, передбачених ст.ст. 371–374, ч. 2 ст. 376, ст. 380, 381, ч. 2 ст. 387, ст. 388 КК, що частково охоплює і нормальну діяльність правоохоронних органів. Відтак, як зазначають вчені, внаслідок взаємного проникнення (перехрещення) охоронюваних суспільних відносин утворюється безпосередній об'єкт, що включає як інтереси правосуддя, так і правоохоронної діяльності. З огляду на позицію вказаних авторів, запропоновано внести зміни до чинного КК України, перейменувавши розділ XVIII Особливої частини на «Злочини проти правоохоронної діяльності та правосуддя» [87, с. 11].

На думку О. І. Заліска, об'єкт злочинів проти правосуддя – це врегульовані нормами кримінального права та охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері розслідування злочинів, розгляду і вирішення цивільних, адміністративних та кримінальних справ і виконання покарання, що виникають на підставі та у зв'язку з вчиненням суспільно небезпечних діянь у цій сфері і яким внаслідок злочинних посягань завдається шкода або створюється загроза її заподіяння [73, с. 103].

Також деякі автори наголошують, що родовим об'єктом злочинів проти правосуддя слід визнати передбачений законодавством порядок здійснення діяльності з відправлення правосуддя судом, а також діяльність інших державних органів та/або окремих осіб, які, відповідно до закону, сприяють здійсненню правосуддя [100, с. 70].

Водночас науковці визначили й видові об'єкти цих злочинів. Так, одним із видових об'єктів злочинів проти встановленого порядку здійснення діяльності органів досудового слідства, прокуратури С. І. Кравченко пропонує визнавати передбачений законодавством порядок здійснення (виконання) повноважень особами, уповноваженими в межах компетенції роз-

починати і здійснювати досудове розслідування, а також прокурором та адвокатом у кримінальному провадженні щодо виконання завдань кримінального провадження [100, с. 71]. Однак у цьому разі таке виокремлення специфічного видового об'єкта, як видається, жодного змістовного наповнення не має.

Щодо визначення безпосереднього об'єкта у злочинах проти правосуддя, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, у наукових публікаціях зазначається таке.

Деякі автори безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 371 КК України, визначають суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність правоохоронних органів у частині застосування передбачених кримінальним процесуальним законом затримання, приводу, домашнього арешту, утримання під вартою особи під час досудового розслідування, натомість додатковим обов'язковим об'єктом, на їхню думку, є воля особи [162, с. 895].

На думку інших науковців, вчиняючи цей злочин, винний посягає на регламентовану законодавством діяльність слідчого судді, суду та правоохоронних органів із реалізації мети та завдань правосуддя (у його широкому розумінні) у частині законного затримання, приводу, домашнього арешту або утримання під вартою [163, с. 1085].

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 372 КК, С. І. Кравченко визначає встановлений законодавством (нормативно-правовими актами) порядок здійснення (виконання) повноважень слідчим та прокурором у кримінальному провадженні щодо виконання завдань кримінального провадження, зокрема й дотримання прав, свобод та інтересів фізичних осіб, інтересів суспільства, держави, а також авторитет органів досудового слідства та прокуратури. Додатковим (обов'язковим) безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину є права, свободи та інтереси особи, яку незаконно (безпідставно) притягнуто до кримінальної відповідальності [100, с. 77].

Натомість інші науковці під безпосереднім об'єктом цього злочину розуміють інтереси правосуддя в частині забезпечення доведеності вини і гарантій захищеності прав особи від незаконного кримінального переслідування [163, с. 1087].

Основним безпосереднім об'єктом притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності вчені визначають суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність слідчого, прокурора щодо здійснення завдань кримінального провадження [162, с. 907]. Подібним чином визначають його й інші дослідники [103, с. 520].

Натомість деякі науковці під безпосереднім об'єктом цього злочину розуміють інтереси правосуддя в частині забезпечення доведеності вини і гарантій захищеності прав особи від незаконного кримінального переслідування [163, с. 1087].

Також, на думку інших авторів, злочин, передбачений ст. 373 КК України, посягає на суспільні відносини у сфері правосуддя з приводу законної діяльності осіб, які провадять досудове розслідування, спрямовані на забезпечення прав учасників кримінального процесу під час отримання показань, відповідно до кримінального процесуального законодавства України [103, с. 523]. Натомість, на думку М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, основним безпосереднім об'єктом цього злочину є інтереси правосуддя в частині забезпечення процесуального порядку отримання доказів, які встановлюються шляхом давання показань, а також конституційне право людини на те, що її обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення не ґрунтуватиметься на доказах, одержаних незаконним шляхом. При цьому додатковим факультативним об'єктом цього злочину, на їхню думку, може бути здоров'я, свобода та особиста недоторканість, людська гідність [163, с. 1088]. Таку саму думку щодо цього аспекта висловлюють інші автори [162, с. 909].

Теоретичних напрацювань щодо визначення об'єкта складу злочину, передбаченого ст. 374 КК України, є також чимало. Основні погляди зводяться до такого. На думку Н. Ю. Карпова, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 374 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують дотримання під час здійснення правосуддя конституційного принципу права на захист службовими особами, які мають забезпечити дотримання під час здійснення правосуддя конституційного принципу права на захист – слідчим, прокурором, суддею стосовно окремих категорій осіб – підозрюваного, об-

винуваченого, у вигляді надання у встановленому законом порядку можливості реалізації права на захист у формі правомірної діяльності захисника чи представника особи з надання правової допомоги чи у формі самозахисту [80, с. 136].

Загалом у наукових публікаціях зміст безпосереднього об'єкта цього злочину розкривається як: інтереси правосуддя в частині забезпечення конституційного права підозрюваного, обвинуваченого на захист [163, с. 1090]; суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність слідчого, прокурора, судді в частині здійснення права підозрюваного, обвинуваченого на захист [162, с. 912]; суспільні відносини у сфері правосуддя з приводу законної діяльності осіб, які провадять досудове розслідування або здійснюють судочинство, спрямовані на забезпечення права на захист учасників кримінального процесу [103, с. 525], тощо.

Додатковим об'єктом цього злочину, на думку науковців, є життя, здоров'я, воля, честь та гідність особи, особиста недоторканість, право власності, авторитет судових та правоохоронних органів тощо [163, с. 1090; 103, с. 525; 162, с. 912].

Водночас, на думку деяких науковців, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 380 і ст. 381 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують законну діяльність працівників суду та правоохоронних органів, які беруть участь у кримінальному судочинстві, в частині забезпечення безпеки осіб, узятих під захист [162, с. 925, 928]. Інші вчені безпосереднім об'єктом цих злочинів визнають інтереси правосуддя в частині забезпечення працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, членів їх сімей та їхніх близьких родичів [163, с. 1202–1203].

Додатковим об'єктом є життя, здоров'я, власність, інші права та інтереси особи, взятої під захист [163, с. 1202–1203; 162, с. 912].

Відповідно, у цьому разі науковці одноставні, що об'єктом цього посягання є суспільні відносини у сфері правосуддя, а саме в частині забезпечення безпеки осіб, узятих під захист.

Єдність у поглядах простежується й щодо визначення безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 387 КК України.

Так, безпосереднім об'єктом цього злочину визначають інтереси правосуддя в частині забезпечення таємниці провадження оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування кримінальних правопорушень [163, с. 1217]. Подібно це поняття окреслюють й інші науковці. До прикладу, під час розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування винний посягає на суспільні відносини, що забезпечують законне провадження досудового розслідування, оперативно-розшукової діяльності в частині збереження від розголошення даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування [162, с. 937].

Додатковим об'єктом цього злочину може бути честь і гідність особи [162, с. 937; 163, с. 1217].

Загалом, підсумовуючи викладене, можна констатувати, що під час вчинення злочинів працівниками правоохоронного органу, у яких його статус має кримінально-правове значення, ними спричиняється шкоди чи створюється загроза її спричинення суспільним відносинам у сферах: захисту державної таємниці; службової діяльності та забезпечення належного здійснення правосуддя. При цьому залежно від характеру вчиненого діяння шкода може спричинитися й додатковим об'єктам, таким, як життя та здоров'я особи, її честі та гідність, особиста недоторканість, власність тощо.

Наступною ознакою, яка має значення для правильного розуміння складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, є предмет злочину.

У теорії кримінального права предмет злочину визначається як матеріальний предмет або нематеріальний об'єкт, що має інтелектуальну чи майнову цінність, із приводу якого або шляхом дії щодо якого вчиняється злочин [166, с. 14].

Щодо аналізованих груп злочинів так званими предметними з-поміж них є злочини, передбачені ст.ст. 328–330, 366, 368, 381, 387 КК України.

Відповідно, предметом злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, можуть бути:

1) відомості, що становлять державну таємницю (ст. 328 КК України);

2) документи, або інші матеріальні носії секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предмети, відомості про які становлять державну таємницю (ст. 329 КК України);

3) відомості, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК України);

4) офіційний документ (ст. 366 КК України);

5) неправомірна вигода (ст.ст. 368, 370 КК України);

6) відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України);

7) дані оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387 КК України).

У цьому аспекті слід зауважити, що з приводу змісту предметів окремих із цих злочинів (відомостей, що містять державну таємницю; службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності; відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист; даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування) палких дискусій серед науковців не простежується. Це, очевидно, зумовлено тим, що предметом цих злочинів є або безпосередньо сама інформація, або носій такої інформації. Відмінність у цьому разі полягає лише у характері інформації [9].

Так, наприклад, у наукових джерелах до предмету злочину, передбаченого ст. 328 КК України, відносять певним чином матеріалізовані відомості, що становлять державну таємницю. До предмету складу злочину, передбаченого ст. 329 КК України, на думку вчених, належать: документи, що містять державну таємницю; інші матеріальні носії секретної інформації, що містять державну таємницю; предмети, відомості про які містять державну таємницю [163, с. 1010, 1012; 162, с. 743, 747; 114, с. 432, 434; 103, с. 269, 272].

Свою чергою, під державною таємницею у наукових джерелах пропонують розуміти вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин та охорони правопорядку, витік яких завдає або створює загрозу завдання шкоди державній безпеці України, та які, у

порядку, встановленому законодавством України, визнані державною таємницею і підлягають охороні державою, а також відповідна за ступенем таємності секретна інформація іноземних держав чи організацій, що передана Україні на підставі міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [263, с. 43].

Згідно з положеннями ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» від 24.01.1994, державна таємниця (секретна інформація) – вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою [197].

Також у ст. 1 Закону України «Про державну таємницю» від 24.01.1994 зазначено, що матеріальні носії секретної інформації – це матеріальні об'єкти, в тому числі фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображені у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо [197].

Як зазначають С. О. Ковальчук та Г. Р. Крет, предметами, відомості про які становлять державну таємницю, є різноманітні вироби, матеріали і речовини, що містять такі відомості, наприклад: 1) зразки боєприпасів; 2) зразки техніки; 3) засоби криптографічного захисту інформації та криптографічні системи; 4) комплекси спеціальних видів зв'язку; 5) комплекси технічного захисту інформації та спеціальні технічні засоби тощо [92, с. 416].

Іншими матеріальними носіями секретної інформації є матеріальні об'єкти, в яких відображені відомості, що становлять державну таємницю, та які не належать до числа документів, що її містять, і предметів, відомості про які її становлять [92, с. 416].

До інших матеріальних носіїв секретної інформації, на думку В. Ю. Косінова, належать робочі зошити, спецблокноти, машинні носії (пристрої, вироби або матеріали, що слугують для запису, зчитування, зберігання або транспортування секретної інформації за допомогою засобів обчислювальної техні-

ки), чернетки проектів секретних документів, топографічні карти тощо [98, с. 278].

Предметом ст. 330 КК України є відомості, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони держави, матеріалізовану в певному документі. Такої позиції дотримуються й інші науковці [166, с. 14].

Подібно, лише з урахуванням специфіки предмета, визначають цю ознаку й у злочинах, передбачених ст.ст. 381, 387 КК України [166, с. 14].

При цьому деякі дослідники все-таки наголошують на певних особливостях цього предмета.

Так, А. В. Крилов визначив таку систему відомостей, які можуть становити таємницю досудового слідства:

1. Щодо об'єктів захисту: 1) відомості, що стосуються посадових осіб правоохоронних органів (слідчий, дізнавач, прокурор) та інших учасників кримінального процесу.

2. Залежно від необхідності засекречування: 1) відомості, які мають становити таємницю слідства під час розслідування кожної кримінальної справи, незалежно від її категорії (інформація про слідчі версії, тактику проведення слідчих дій, заходи безпеки, що застосовуються до учасників розслідування); 2) відомості, належність яких до таємниці досудового розслідування залежить від слідчого, прокурора (наприклад, відомості про результати деяких слідчих дій).

3. Від тривалості дії режиму таємності: 1) відомості постійної дії, наприклад, про заходи безпеки, застосовані до учасників організованих злочинних груп, які погодилися співпрацювати з органами розслідування в обмін на зміну їх основних даних та місця проживання ...; 2) відомості тривалого часу, зокрема, результати провадження слідчих дій, які були проведені без участі обвинуваченого і його захисника, ... допити очевидців та інших свідків, потерпілого, що можуть становити таємницю слідства і бути недоступними для обвинуваченого та його захисника до закінчення розслідування і ознайомлення з матеріалами кримінальної справи; 3) відомості нетривалої дії: про тактику проведення слідчих дій, у яких брав участь обвинувачений (підозрюваний).

4. Залежно від суб'єктів, які можуть бути носіями таємниці слідства: 1) відомості, носіями яких можуть бути винятково працівники правоохоронних органів, наприклад, про планування розслідування, про взаємодію слідчих і оперативних працівників, про заходи безпеки, застосовані до деяких учасників розслідування, тощо; 2) відомості, носіями яких, окрім працівників правоохоронних органів, можуть бути потерпілі, очевидці, інші свідки, адвокати, поняті.

5. Залежно від змісту таємниці слідства: 1) відомості про особу, місце проживання та інші ідентифікуючі ознаки учасників розслідування, зокрема, про працівників правоохоронних органів, які брали участь в розслідуванні, працівників органу дізнання, слідчих, прокурорів, експертів і спеціалістів; про родичів і близьких працівників правоохоронних органів, що брали участь у розслідуванні; окремих учасників попереднього розслідування (свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених та ін.); про родичів та інших близьких учасників кримінального процесу, які не є працівниками правоохоронних органів; 2) відомості про заходи забезпечення безпеки учасників розслідування; 3) відомості, що відображають стратегію і тактику розслідування [123, с. 36].

При визначенні змісту інших різновидів предметів цих злочинів подекуди виникають проблеми. Це стосується визначених законодавцем понять «офіційний документ», «неправомірна вигода», «активи у значному розмірі».

Так, згідно з приміткою до ст. 358 КК України, під офіційним документом у ст. 358 та ст.ст. 357, 366 слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, зокрема й самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи служ-

бовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити [115].

Певні труднощі у цьому разі виникають під час визначення ознак такого документа.

На думку Ю. П. Дзюби, офіційним вважається документ, що: 1) виходить від органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності; 2) має формальну визначеність, відповідає встановленим вимогам складання і має необхідні реквізити; 3) містить інформацію про факти, що мають юридичне значення; 4) складається уповноваженими суб'єктами в межах їх компетенції, з дотриманням необхідних випадках встановленого законом порядку прийняття; 5) є носієм владних повноважень соціального установа – суб'єкта управлінської діяльності, від імені якого виходить; 6) перебуває в обігу і виконує функцію інформаційного забезпечення управління; 7) виконує в системі документообігу посвідчувальну функцію, підтверджує (закріплює) факти, що мають юридичне значення [59, с. 13–14]. На думку С. В. Безпалько, під офіційним документом слід розуміти записану інформацію, яка відповідає вимогам певного виду документа (дотримана форма та реквізити), зафіксовану на речовому виробі, основна функція якого – підтвердження чи посвідчення певних подій, явищ або фактів, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів [16, с. 124].

Документ, із позиції М. І. Карпенка та О. М. Москаленка, який є предметом цього злочину, – це передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і розповсюдження інформації, що має юридичне значення, шля-

хом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, дискеті або іншому носії [78, с. 32].

Офіційними, на думку деяких авторів, є документи, що складаються і видаються службовими особами від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, а також підприємств, установ та організацій будь-якої форми власності, що посвідчують конкретні факти й події, що мають юридичне значення, складені належно за формою і мають необхідні реквізити (штамп, печатку, номер, дату, підпис). Приватні документи також можуть бути офіційними, якщо вони складені, наприклад, нотаріусом, або якщо передані громадянином для зберігання або використання в державні, колективні чи приватні підприємства (наприклад, довіреність на отримання зарплати) [78, с. 32–33].

Узагальнивши практику розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 КК України (службове підроблення), В. Г. Жук, О. С. Іщенко та А. І. Смолкін зазначають: для того, що той чи інший акт був визнаний документом та мав статус офіційного, він має відповідати певним ознакам, зокрема: 1) документ має містити певну інформацію (відомості, дані тощо); 2) така інформація має бути зафіксована у тій чи іншій формі (письмовій, цифровій, знаковій) і мати певні реквізити (бланк, печатку, штамп, голограму), які передбачені законом чи іншим нормативним актом; 3) інформація має бути зафіксована на відповідному матеріальному носії (папері, дискеті, диску, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці тощо) з метою її зберігання, використання або розповсюдження; 4) документ має бути складений, засвідчений, виданий чи розповсюджений в інший спосіб службовою особою від імені державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань, а також підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності; 5) офіційним, згідно зі ст. 366 КК, є лише такий документ, що містить зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, що підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовній діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними

(компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити [190].

Окрім того, слід акцентувати у складі цього злочину на невиправдане використання множини при позначенні предмета злочину – «неправдивих офіційних документів». Очевидно, що кримінальній відповідальності винна особа підлягатиме й у разі підроблення одного документа. З огляду на практику Пленуму Верховного Суду щодо злочинів іншої категорії, де предмет також визначається у множині («бюлетені», «боєприпаси» тощо), і те, що кримінальна відповідальність наставатиме лише у разі, якщо особа вчинить суспільно небезпечне діяння щодо декількох одиниць, таке визначення предмета складу злочину, передбаченого ст. 366 КК України, слід вважати невиправданим. Із огляду на це, предмет цього злочину слід визначити в однині.

Неабиякі теоретичні та практичні труднощі подекуди зумовлює процес визначення змісту поняття «неправомірна вигоди». Здавалося, що законодавче визначення цього поняття у примітці до ст. 364¹ мало б усунути проблеми у його тлумаченні, однак це зовсім не так. Проблеми насамперед пов'язані із законодавчою невизначеністю окремих ознак цього визначення (пільги, переваги тощо). Відповідно, як це зазвичай відбувається, ці поняття стали набуттям доктрини кримінального права. Однак і у цьому разі беззаперечної одностайності у поглядах науковців немає.

Так, аналізуючи поняття неправомірної вигоди, Ю. В. Гродецький виокремлює такі його ознаки: а) перелік цінностей (благ) – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи; б) перелік можливих діянь із цими цінностями – їх обіцяють, пропонують надають або одержують; в) указівка на незаконність – без законних на те підстав; г) вартісні характеристики цінностей – безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову [45, с. 120].

Згідно з такими законодавчими дефініціями, Г. С. Крайник визначає такі обов'язкові ознаки неправомірної вигоди: 1.1) майно, у тому числі грошові кошти; 1.2) переваги; 1.3) пільги; 1.4) послуги; 1.5) нематеріальні активи; водночас перелічене: 2.1) обіцяють; 2.2) пропонують; 2.3) надають; 2.4) отримують; 3) це відбувається без законних на те підстав [101, с. 196].

Щодо грошових коштів, слід зазначити, що ч. 1 ст. 192 Цивільного кодексу України визначає, що законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. При цьому у цій статті визначено, що іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом [256].

Як зазначає С. В. Якімова, грошові кошти – це готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання. Під готівкою розуміють валюту України та іноземну валюту у вигляді грошових коштів [267, с. 295].

Згідно з положеннями ст. 190 Цивільного кодексу України, майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [256].

У п. d ст. 2 Конвенції ООН «Проти корупції» вказано, що майно означає будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них [94].

Під пільгами, на думку Д. А. Третякова, слід розуміти різні преференції, що встановлені законодавством для відповідних категорій осіб і полягають у звільненні їх від певних обов'язків або у наданні додаткових можливостей майнового чи немайнового характеру [240, с. 80]. До майнових, зазначає науковець, належать пільги, що надаються у вигляді додаткових виплат, повного або часткового звільнення окремих категорій осіб від обов'язкових платежів. Немайновими, на думку вченого, вважаються пільги у вигляді додаткових оплачуваних відпусток, скорочення робочого часу тощо [240, с. 80]. З позиції О. О. Семенюка та О. М. Грудзура, під пільгами слід розуміти повне або часткове звільнення особи від виконання певних

обов'язків. При цьому, зазначають дослідники, таке звільнення, як правило, може набувати зовні законного характеру, тобто здійснюватися на підставі певного повноваженого правового чи організаційного рішення, утім саме рішення про надання пільги є незаконним, що, власне, і робить такі пільги неправомірною вигодою [48, с. 235].

На думку С. В. Якимової, пільги є частиною переваг. Надання пільг, зазначає вчена, є формою соціальної підтримки, спрямованої на забезпечення достатнього життєвого рівня, за умови, що дохід таких осіб не перевищує встановленої величини, або є додатковою гарантією у зв'язку з особливими умовами праці. Відповідно до положень чинного законодавства України, розрізняють чимало видів пільг, зокрема: митна пільга; податкова пільга; пільга щодо сплати судового збору, який справляється на усій території України за поданням заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається до складу судових витрат; пільга на проведення безоплатного капітального ремонту власних житлових будинків і квартир, пільги на безоплатне паркування і зберігання транспортних засобів; пільгове довготермінове кредитування молодих сімей та одиноких молодих громадян на будівництво (реконструкцію) і придбання житла; пільгове кредитування для здобуття вищої освіти; пільги учасникам АТО, ветеранам війни, особам, порівняним до них, тощо [267, с. 295].

На думку В. В. Калитаєва, під перевагами слід розуміти особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно відрізняють їх від інших. До переваг можна віднести, наприклад, безпідставне першочергове проходження медичного огляду, медичних досліджень, надання чергової відпустки в літній період всупереч встановленому графіку, користування (без переходу права власності) житловим будинком, автомобілем чи іншим майном службовою особою за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Достатньо, щоб ці переваги, послуги, пільги, зазначає науковець, становили цінність для особи, яка їх отримує [77, с. 377].

Як зазначається у наукових публікаціях, переваги – це додаткові матеріальні або інші вигоди або можливості, які суб'єкт має порівняно з іншими. Синонімами переваги є «пріоритет», «привілей», «першість», «вищість», «виключне право». Переваги можуть полягати у праві на позачергове або першочергове отримання матеріальних благ чи послуг або пільг, які належать особі. Переваги – це ті блага, які отримує особа, коли є конкуренція, тобто якщо декілька суб'єктів претендують на одне й те саме благо [267, с. 295].

Інші дослідники під перевагами пропонують розуміти особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно відрізняють їх від інших. До отриманих без законних на те підстав переваг можна віднести, наприклад, безпідставне надання чергової відпустки в літній період всупереч установленому графіку [118, с. 797].

Щодо розмежування пільги та переваг у наукових публікаціях зазначають, що ця відмінність має ґрунтуватися на тому, що пільги є звільненням особи від використання нею певних дій (обов'язків) і не стосуються прямого співвідношення із виконанням чи невиконанням дій (обов'язків) іншими особами. Водночас переваги передбачають певні привілеї щодо інших, а отже, стосуються не просто виконання чи невиконання дій (обов'язків) самим адресатом, а й виконання дій (обов'язків) іншими особами [48, с. 235].

Послуги, на думку науковців, – це діяльність виконавця з надання замовнику певного блага, яке споживається в процесі вчинення цієї діяльності. Послуги можуть бути матеріального (наприклад, ремонт квартири, транспортного засобу, побутової техніки) або нематеріального (наприклад, перевірка приміщення на наявність спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, надання професійних консультацій) характеру [118, с. 797].

При цьому, на думку деяких науковців, предметом корупційних злочинів мають бути не лише послуги матеріального характеру, а й послуги нематеріального характеру, оскільки це розкріє правову природу корупційних злочинів, пояснить зміни у законодавстві, відповідно до Конвенцій ООН та Ради Європи [101, с. 200].

Деякі автори наголошують, що надання певних послуг є доволі подібним до надання коштів чи майна або може поєднуватись із ними. Втім, насправді ці види неправомірної вигоди все-таки мають суттєві відмінності. Так, проведення ремонтних робіт (надання ремонтних послуг), з одного боку, є подібними до надання майна (надання будівельних матеріалів, запасних частин тощо), а з іншого, – поєднуються із наданням такого майна. Проте ці види неправомірної вигоди є доволі відмінними, оскільки надання послуг в цьому разі стосується тільки вчинення дій на чийсь користь, тобто тільки самого проведення ремонту, тоді як надання запасних частин, будівельних матеріалів чи іншого майна не охоплюється самим наданням послуг. Із цього очевидно, що і проведення ремонтних робіт, і надання будівельних матеріалів чи запасних частин варто розглядати як окремі види неправомірної вигоди [48, с. 235]. Підтримку такої думки можна простежити й в інших публікаціях [101].

Як слушно зазначається в науковій літературі, головним тут є те, що послуги, у контексті неправомірної вигоди, не можуть стосуватися пропозиції, обіцянки чи надання коштів, майна, переваг, пільг чи нематеріальних активів, оскільки останні є самостійним видом предмета неправомірної вигоди [48, с. 235].

На думку деяких авторів, неправомірна вигода, яка є предметом зазначеного складу злочину, може мати матеріальний чи нематеріальний характер. Обов'язково, щоб річ, яка передається як неправомірна вигода, мала значення для особи, яка її отримує. Щодо надання переваг, пільг або послуг можна зазначити, що визнання переваг, послуг або пільг майновими здійснюється за умови, що вони надаються безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, але підлягають оплаті. Такі переваги, послуги або пільги мають звільняти особу, якій зроблено пропозицію, надано обіцянку чи яка одержала неправомірну вигоду, від витрат на момент їх надання і цим приносить їй майнову (неправомірну) вигоду [77, с. 377].

При цьому в юридичній літературі під нематеріальними активами пропонують розуміти право власності на результати інтелектуальної діяльності, зокрема, промислової власності, а

також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, зокрема набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами [267, с. 296].

Певні дискусії виникають серед науковці щодо належності до категорії «неправомірна вигода» подарунків.

Так, на думку М. Б. Желіка, подарунків не охоплюються поняттям неправомірної вигоди (за умови, якщо вартість таких подарунків не перевищує одну мінімальну заробітну плату або ж сукупна вартість отриманих від однієї особи (групи осіб) подарунків протягом року не перевищує двох прожиткових мінімумів) [68, с. 132]. Із позиції М. І. Хавронюка, оскільки законодавець прямо не передбачив відповідальність за отримання подарунка, не зазначив, що подарунок є видом неправомірної вигоди, то слід вважати, що такі дії не є кримінально-караними [251, с. 289].

Очевидно, що поняття «неправомірна вигода» потребує вдосконалення. На цю обставину звертають увагу й вчені.

У науковій літературі здійснюються спроби удосконалити поняття «неправомірна вигода». Так, Ю. В. Гродецький під цим поняттям пропонує розуміти матеріальні й нематеріальні блага, за якими без законних на те підстав не передбачається компенсація їх вартості або така компенсація передбачається лише частково. На підставі цього визначення науковець виокремлює такі ознаки неправомірної вигоди: 1) перелік цінностей – матеріальні й нематеріальні блага; 2) вказівка на незаконність – без законних на те підстав; 3) вартісні характеристики – не передбачається компенсація їх вартості або така компенсація передбачається лише частково [45, с. 128].

Ще одним надважливим аспектом, що стосується цього поняття, є законодавча невизначеність мінімального розміру неправомірної вигоди для настання кримінальної відповідальності.

Звісно спроби усунути цю прогалину законодавця науковцями здійснювались. Так, до прикладу, Р. Л. Максимович пропонує передбачити мінімальний розмір предмета ст. 368 КК

України на основі низки чинників, зокрема: 1) у ст. 305 Модельного Кримінального кодексу для держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав від 17.02.1996 передбачено відповідальність за одержання хабара. У п. 2 примітки до цієї статті зазначено, що не є злочином у зв'язку із малозначністю і переслідується в дисциплінарному порядку одержання публічним службовцем майна, права на майно чи іншої майнової вигоди, як подарунку за відсутності попередньої домовленості за вчинену дію (бездіяльність), яка не порушує службові обов'язки такої особи, якщо вартість подарунку не перевищувала одноразовий мінімальний розмір заробітної плати, встановлений законодавством; 2) певним орієнтиром у вирішенні цього питання може бути положення, що міститься в ч. 2 ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» від 17.10.2014, де передбачено, що особи, зазначені у пп. 1, 2 ч. 1 ст. 3 цього Закону, можуть приймати подарунки, які відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність, окрім випадків, передбачених ч. 1 ст. 23, якщо вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) упродовж року, не перевищує два прожиткові мінімуми, встановлені для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки; 3) за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 354 КК України, де також не визначено мінімальний розмір неправомірної вигоди, передбачено мінімальне покарання у виді штрафу в розмірі 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (4250 грн). Відтак, на думку Р. Л. Максимовича, розмір неправомірної вигоди у такому складі злочину має бути меншим, ніж мінімальний розмір штрафу, який може бути призначений за його вчинення. В іншому разі це суперечило б принципу відшкодування шкоди, завданої корупційним злочином [135, с. 248–249].

Інші дослідники зазначають, що мінімальний розмір неправомірної вигоди у складі злочину, передбаченого ст. 368 КК України, може бути встановлений на рівні не менше однієї мінімальної заробітної плати, яка встановлена законодавством [135, с. 249].

У примітці до ст. 354 КК України, свого часу, встановлювався мінімальний розмір неправомірної вигоди для предмета цього складу злочину, зокрема: 0,5 неоподаткованих мінімумів

доходів громадян, який згодом був збільшений до 1,5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Однак, після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12.02.2015 положення цієї статті такого розміру не визначали [192].

Досліджуючи це питання, Д. А. Третьяков наголошує, що виключення мінімального розміру неправомірної вигоди зі ст. 354 КК України не позитивно впливає на боротьбу з корупційними проявами, адже можна буде притягувати до кримінальної відповідальності простого працівника підприємства за, м'яко кажучи, отримання ним 20 грн, що фактично ні на що не впливає. Своєю чергою, зазначає науковець, встановлювати мінімальний розмір поряд із цим в інших корупційних злочинах не потрібно, оскільки та суспільна небезпека, яка матиме місце у них, буде переважати суспільну небезпеку, коли, наприклад, простий працівник підприємства отримує незначну неправомірну вигоду, або приймає її пропозицію чи обіцянку, порівняно зі службовою особою. Тобто розмір неправомірної вигоди (мається на увазі мінімальний) не має мати значення. Також цей дослідник вказує, що поняття малозначності не можна застосовувати до цієї категорії злочинів (за винятком ст. 354 КК України), аргументуючи, що відповідні злочини не є злочинами проти власності [240, с. 77].

При визначенні мінімального розміру неправомірної вигоди у статтях Особливої частини КК України слід керуватися традиційною для цього нормативно-правового акту одиницею виміру – неоподаткованим мінімумом доходів громадян. Із огляду на це, як видається, кримінальну відповідальність за діяння, пов'язане з неправомірною вигодою, можна встановити у виді штрафу від двох неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що станом на 2019 рік становить 1921 грн.

Ще одним аспектом складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, є потерпілий. Як відомо, потерпілий має кримінально-правове значення лише у разі, якщо на нього є спеціальна вказівка безпосередньо у статті КК України.

У більшості аналізованих злочинів статус потерпілого жодного значення для кваліфікації не має. Лише у злочині, передбаченому ст. 372 КК України, науковцями наголошується на специфічному статусі потерпілого. Йдеться про завідомо невинну особу.

В. О. Навроцький, аналізуючи потерпілого у складі цього злочину, виокремлює об'єктивні та суб'єктивні ознаки завідомо невинної особи. Відтак за об'єктивною ознакою завідомо невинним є громадянин, котрий взагалі не вчиняв будь-якого злочину, або ж не вчиняв злочину, який йому інкримінується, або не підлягає кримінальній відповідальності у зв'язку з наявністю інших обставин, що виключають провадження в кримінальній справі. За суб'єктивною ознакою «завідомість», на думку науковця, означає, що факт невинності особи, наявності обставин, які виключають провадження у справі, точно, достеменно відомий особі, котра вчиняє аналізований злочин [157, с. 539].

При цьому розуміння змісту цього поняття є неоднаковим. Як слушно зазначає І. М. Бокоч, різне розуміння цієї ознаки пояснюється, насамперед, тим, що ні кримінальне, ні кримінальне процесуальне законодавство не містить норм, що розкривають поняття невинної особи [19, с. 78].

Загалом використання законодавцем словосполучення «завідомо невинний» є не надто вдалим, оскільки встановлення вини особи є прерогативою лише суду, відтак можна зробити висновок, що визначити статус потерпілого у цьому злочині потрібно дещо по-іншому.

Небезпідставно у наукових публікаціях є пропозиції щодо внесення змін у цю статтю в частині визначення потерпілого.

Так, до прикладу, деякі автори наголошують на необхідності відмовитися від використання у диспозиції ч. 1 ст. 372 КК України термінологічного звороту «завідомо невинний» та введення у понятійний апарат КК словосполучення «особа, яка завідомо не підлягає кримінальній відповідальності», оскільки це дає змогу уніфікувати термінологію кримінального та кримінального процесуального законодавства [19, с. 80]. Із таким твердженням загалом можна погодитись.

Наступним елементом складу злочину є об'єктивна сторона, яка, без перебільшення, є однією із найбільш інформати-

вною, оскільки безпосередньо окреслює діяння, що законодавцем визначено як злочинне.

У теорії кримінального права домінує позиція щодо розуміння змісту об'єктивної сторони складу злочину, згідно з якою вона визначається як зовнішнє вираження злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням та суспільно небезпечними наслідками (у злочинах із матеріальним складом), місцем, часом, способом, обстановкою, знаряддями та засобами вчинення злочину [166, с. 14; 111, с. 103; 140, с. 106; 95, с. 150; 106, с. 133; 14, с. 43].

Залежно від конструкції складу злочину у доктрині кримінального права розмежовують злочини з матеріальним та формальним складами.

Із огляду на визначені у цій роботі склади злочинів до матеріальних належать злочини, передбачені ст.ст. 329, 364, 365, 367, 368 (у формі одержання неправомірної вигоди), 380, 381 КК України.

Натомість до злочинів із формальним складом належать діяння, передбачені ст.ст. 328, 330, 366, 366¹, 368 (у формах прийняття пропозиції, обіцянки, а так само прохання надати неправомірну вигоду), 370, 371, 372, 373, 374, 387 КК України.

Така класифікація, звісно, відноситься до основних складів цих злочинів. Кваліфіковані натомість також можуть утворювати і формальний, і матеріальний (у разі спричинення відповідної шкоди) склад злочину.

Щодо характеристики такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони аналізованих злочинів, як суспільно небезпечне діяння, слід зазначити, що злочини, визначені у цьому дослідженні, можуть вчинятись:

1) дією (ст.ст. 330, 365, 366, 366¹ (у формі подання завідомо недостовірних відомостей у декларації), 367 (у формі неналежного виконання службових обов'язків), 368, 370, 371, 372, 373, 380 (у формах несвоечасного прийняття або прийняття недостатньо обґрунтованих рішень, а також несвоечасного вжиття достатніх заходів для безпеки) КК України);

2) бездіяльністю (ст.ст. 366¹ (у формі неподання декларації), 367 (у формі невиконання службових обов'язків), 380 КК

України (у формах неприйняття рішення, а також невжиття достатніх заходів безпеки));

3) як дією, так і бездіяльністю (ст.ст. 328, 329, 364, 374, 381, 387 КК України).

Аналіз ознак об'єктивної сторони складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, засвідчує, що більшість цих ознак у теорії кримінально-права знайшли своє належне відображення і загалом не викликають дискусій серед науковців. Попри це, зміст окремих ознак об'єктивної сторони цих складів злочинів не знайшов свого однозначного визначення, що зумовлює неабиякі труднощі і для теоретиків, і для практиків. Відтак, із огляду на обмежений обсяг роботи, звернемо увагу на об'єктивну сторону тих аналізованих складів, або окремих їх ознак, які у теорії кримінального права та правозастосовній практиці є проблемними.

Під час характеристики такої ознаки об'єктивної сторони, як суспільно небезпечне діяння, тих злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, а також визначення ознак яких зумовлюють труднощі у теорії та на практиці, слід зазначити таке.

Об'єктивна сторона злочинів, що пов'язані із розголошенням певних відомостей (ст.ст. 328, 381, 387 КК України), загалом труднощів у розумінні та застосуванні цих положень в практичному аспекті не зумовлює. Суспільно небезпечне діяння зазначених злочинів характеризується «розголошенням» таких відомостей, що, своєю чергою, передбачає ознайомлення іншої особи (осіб) із такою інформацією за відсутності права на це.

Не виникає проблем щодо визначення об'єктивної сторони злочинів, передбачених ст.ст. 329, 330 КК України, що характеризуються такими формами, як «втрата» у першій із них і «передача» або «збирання з метою передачі» у другій.

З огляду на це, аналізувати об'єктивну сторону цих злочинів більш ґрунтовно не видається доцільним.

Натомість із визначенням суспільно небезпечного діяння інших аналізованих складів виникають певні труднощі.

Так, об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем виражається трьома обов'язковими ознаками: діянням – використання службовою особою влади чи

службового становища всупереч інтересам служби, що полягає в певних діях або бездіяльності суб'єкта; наслідками, які полягають у завданні шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб; причинним зв'язком між діянням і наслідками. Відповідно, відсутність хоча б однієї із зазначених ознак свідчить про відсутність складу цього злочину [162, с. 845].

Зловживання службовим становищем передбачає, зазвичай, використання службових повноважень, пов'язаних зі здійсненням (реалізацією) повноважень, якими службова особа наділена відповідно до займаної посади, всупереч інтересам служби [162, с. 845].

Хоча з цього приводу у наукових публікаціях є і дещо інші думки. До прикладу, В. І. Борисов зазначає, що зловживання службовим становищем матиме місце не лише в разі вчинення службовою особою діяння в межах своєї компетенції, тобто діяння, пов'язаного з власними повноваженнями, а й у разі, коли службова особа використала авторитет своєї посади, службові зв'язки, а також можливість давати вказівки, рекомендації підпорядкованим організаціям і відповідно до свого службового становища могла контролювати їх виконання тощо [23, с. 49].

Як уже зазначалося, зловживання службовим становищем передбачає, зазвичай, використання службових повноважень, пов'язаних зі здійсненням (реалізацією) повноважень, якими службова особа наділена займаною посадою, усупереч інтересам служби [162, с. 845].

Саме вказівка на те, що такі повноваження мають вчинятися всупереч інтересам служби, поряд із іншими конструктивними ознаками, свідчить, що таке діяння злочинне.

Проблемним у цьому разі є те, що деякі науковці зловживання владою або службовим становищем ототожнюють із перевищенням влади або службових повноважень. Перевищення, на їхню думку, є різновидом зловживання, що зумовлює дискусії з приводу розмежування цих злочинів, а також можливості притягнення до кримінальної відповідальності службових осіб, які не є працівниками правоохоронного органу, за вчинення перевищення.

У науковій літературі щодо цього є дві прямо протилежні позиції. Згідно з однією, перевищення влади або службових повноважень є різновидом зловживання. Натомість прихильники іншої стверджують, що ці діяння за своїм характером різні.

Науковці, які підтримують першу позицію, аргументують це так. Притягнення до кримінальної відповідальності і за зловживання владою, і за перевищення влади або службових повноважень, як вказує Г. М. Анісімов, пов'язане з установленням безпосереднього зв'язку між службовим становищем, компетенцією службової особи, змістом і обсягом наданих повноважень та їх використанням для вчинення злочину. В будь-якому разі, на думку вченого, службова особа усвідомлює, що використовує службове становище всупереч інтересам служби, хоча при перевищенні влади вона усвідомлює очевидний вихід за межі наданих повноважень, що визначає специфіку цього злочину та виокремлення законодавцем деяких спеціальних видів перевищення влади або службового становища зі складу зловживання владою або службовим становищем [3, с. 257].

Деякі науковці стверджують, що перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК) є спеціальним видом зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК). Тобто зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) співвідноситься з перевищенням влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК) як загальна і спеціальна норми, а вчинення працівником правоохоронного органу дій, що очевидно перебувають поза межами його компетенції – різновидом зловживання владою чи службовим становищем, протиправного їх використання. Вчинення іншими службовими особами (не працівниками правоохоронного органу) дій, що очевидно перебувають за межами їх компетенції (вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи чи службової особи іншого відомства; вчинених дій одноосібно, якщо вони могли бути вчинені лише колегіально; вчинення дій, які дозволяється вчиняти тільки в особливих випадках, з особливого дозволу і з особливим порядком здійснення, – за відсутності цих умов; вчинення дій, які вчиняти або дозволяти ніхто не має права), мають знайти кримінально-правову оцінку в рамках

ст. 364 або ст. 364¹ КК (звісно, за відсутності ознак інших спеціальних складів злочину, наприклад, передбачених ст.ст. 366, 368, 368³ КК тощо) [3, с. 255].

Однак інші науковці таку позицію не лише не підтримують, а й заперечують. Так, П. В. Мельника зазначає, що аналіз редакції ст. 365 КК України та виключення ст. 365¹ (Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) КК України викликає питання: чому таке діяння, як перевищення влади і службових повноважень, є кримінально караним лише для працівників правоохоронних органів? Ці зміни, наголошує автор, призводять до того, що крім працівників правоохоронних органів перевищення влади і службових повноважень, декриміналізовано для всіх службових осіб [146].

Подібну думку висловлюють й інші вчені. Так, М. І. Хавронюк стверджує, що перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України) не є спеціальним складом зловживання владою або службовим становищем, оскільки вони суттєво різні, зокрема, за характером діяння [160].

Відтак цей науковець зазначає, що вчинене службовою особою, яка не є працівником правоохоронного органу, перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалось насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями (ч. 2 ст. 365, а за наявності тяжких наслідків – і ч. 3 ст. 365 КК), за наявності ознак катування підлягає кваліфікації за ст. 127 КК як катування (зокрема й за ч. 2 ст. 127 – якщо ці дії вчинені за наявності відповідних ознак). Тому, вказує вчений, у відповідних випадках має відбутися зміна обвинувачення – із ч. 1 ст. 365 на відповідну частину ст. 127 КК, а якщо особа вже засуджена – підлягають застосуванню правила ч. 3 ст. 74 КК. Якщо ж ознак катування немає, то вчинене, залежно від його характеру, може бути кваліфіковане за статтями, що передбачають відповідальність за застосування насильства (ст.ст. 115, 121, 122, 125, 126 КК тощо) або погрозу його застосування (ст. 129, ч. 2 ст. 161, ст.ст. 345, 346, 350, 377, 386, 398 КК тощо), або болісні і такі, що ображають особисту гідність потерпілого, дії

(ст.ст. 120, 126, 146, 154 КК та ін.). Відповідно, має відбутися зміна обвинувачення – з ч. 2 ст. 365, а за наявності тяжких наслідків – з ч. 3 ст. 365 КК – на відповідну іншу статтю, а якщо особа вже засуджена – підлягають застосуванню правила ч. 3 ст. 74 КК [160].

Як видається, позиція зазначених вчених є більш обґрунтованою. З урахуванням того, що обидві норми передбачають однаковий наслідок, а діяння, на думку науковців, що підтримують першу позицію, є однаковими за своїм характером, видається не логічно в такому разі виокремлення в КК такого «спеціального» складу.

Проблема тут вочевидь полягає у тому, що зміст перевищення та зловживання не повною мірою з'ясовані.

Як слушно зазначає О. Ф. Пасека, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 365 КК України, не досить конкретизована. Йдеться про те, наголошує науковець, що очевидний вихід працівника правоохоронного органу за межі своїх повноважень можна сприймати надто широко. Адже вчинення крадіжки, вбивства, зґвалтування працівником правоохоронного органу під час виконання ним своїх службових обов'язків є теж очевидним виходом за ці межі. Однак, такі дії кваліфікуватимуться за іншими статтями КК України [182, с. 171].

Із одного боку, можна зважати на те, що судова практика певним чином роз'яснює зміст перевищення, з іншого, навіть із урахуванням цього, багато питань є не з'ясованими.

Щодо цього у науковій літературі зазначено, що, з одного боку, Верховний Суд України спробував роз'яснити зміст перевищення влади або службових повноважень, а з іншого, склалася парадоксальна ситуація, за якої ці роз'яснення потребують окремих тлумачень [182, с. 172].

Згідно з п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26.12.2003 № 15 під перевищенням влади або службових повноважень треба розуміти: а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого, або з додержанням особли-

вого порядку, – за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти [205, с. 280].

Очевидно, що при перевищенні, на відміну від зловживання, особа виходить за межі своїх повноважень, що й зумовлює особливий характер такого діяння.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 366 КК України, охоплює декілька форм: складання неправдивих документів; видача неправдивих документів; внесення до документів неправдивих відомостей; інше підроблення документів.

Під цими поняттями у наукових публікаціях розуміють таке.

Складання неправдивих документів – це повне виготовлення документа, який містить інформацію, що не відповідає дійсності. При цьому форма та реквізити документа відповідають необхідним вимогам [190].

Видача неправдивих документів означає надання фізичним або юридичним особам такого документа, зміст якого повністю або частково не відповідає дійсності та який був складений або службовою особою, яка його видала, або іншою службовою особою. Видача неправдивого документа матиме місце й тоді, якщо документ був складений приватною особою, однак згодом засвідчений службовою особою і виданий нею іншим фізичним чи юридичним особам від імені тієї організації, яку представляє службова особа, що видала цей документ [190].

Внесення до документів неправдивих відомостей означає включення інформації, яка повністю або частково не відповідає дійсності, до офіційного документа. При цьому форма документа та всі його реквізити відповідають необхідним вимогам [190].

Інше підроблення документів становить повну або часткову зміну змісту документа чи його реквізитів, однак не за рахунок внесення до нього неправдивих відомостей, а шляхом їх виправлень, підчищень, дописок, витравлювань чи використання інших подібних способів. Інше підроблення документів є своєрідним антиподом внесення до документа неправдивих відомостей, оскільки неправдиві відомості у цьому разі до до-

кумента не вносяться, а виправляються або знищуються відомості, що вже є у документі та відповідають дійсності [190].

Як видається, складання, внесення неправдивих відомостей та інше підроблення документа за своєю суттю дуже схожі і їх виокремлення не має жодного змістовного навантаження. Відповідно, ці форми об'єктивної сторони можна визначити у формі підроблення офіційного документа, а це поняття, своєю чергою, охоплюватиме і повне, і часткове виготовлення неправдивого документа.

Відтак у ст. 366 КК України слід визначити дві форми об'єктивної сторони: 1) підроблення офіційного документа; 2) видача неправдивого офіційного документа.

Окрім того, згідно з положеннями ст. 366 КК України, злочин слід вважати закінченим із моменту вчинення зазначених у диспозиції дій. При цьому жодного значення немає, з якою метою таке діяння вчинено і чи спричинило (створило загрозу спричинення) істотної шкоди охоронюваним суспільним відносинам. Якщо у випадку вчинення цього злочину у формі видачі неправдивих документів це видається виправданим, то у інших формах сумнівно.

У цьому аспекті обґрунтованим є підхід щодо доповнення складу цього злочину, у формі підроблення (складання, внесення неправдивих відомостей, інше підроблення) офіційного документа, спеціальною метою – подальшого використання таких документів, оскільки сам факт підроблення не становить тієї суспільної небезпеки, яка достатня для настання кримінальної відповідальності. Це, окрім цього, певним чином сприятиме однаковому підходу щодо визначення складів злочинів, пов'язаних із підробкою різних предметів (наприклад, грошей, цінних паперів, білетів державної лотереї тощо), адже під час підробки останніх без мети збуту склад злочину відсутній.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 366¹ КК України, охоплює дві форми: умисне неподання декларації та подання у декларації завідомо неправдивих відомостей.

Не вдаючись до надмірної полеміки щодо складу цього злочину, слід зазначити, що заслуговує підтримки позиція тих науковців, які стверджують, що доповнення КК України цією нормою є виявом надмірної криміналізації. Проблеми у відме-

жуванні цього злочину у формі неподання від адміністративного правопорушення у виді несвоєчасного подання, відсутність кримінальної відповідальності за неподання або подання неправдивих відомостей у повідомленні про суттєві зміни у майновому стані свідчать про певну непослідовність законодавця.

У цьому аспекті слушною є позиція В. П. Попович, яка вважає, що додаткова криміналізація ще й, фактично, способу приховування раніше вчинених протиправних діянь, є надмірною. На думку дослідниці, декларування недостовірної інформації, саме по собі, не досягає рівня суспільної небезпечності для того, щоб визнаватися злочином, як того вимагає ч. 1 ст. 11 КК. Це стосується й умисного неподання зазначеної декларації. Відтак у цьому разі цілком достатньо було б залишити чинну нині редакцію ст. 172-6 КУпАП, відповідно до якої адміністративним проступком, зокрема, визнається неподання декларації, а також подання завідомо недостовірних відомостей у ній. Тим більше, що у ст. 172-6 КУпАП останні зміни вносилися Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 [187].

З огляду на зазначене, вбачається виправданим виключення з КК України складу цього злочину.

Склад службової недбалості загалом труднощів у розумінні та практиці застосування не зумовлює.

У наукових публікаціях слушно зазначається, що об'єктивна сторона цього злочину характеризується трьома ознаками: 1) вчинення суспільно небезпечного діяння, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них; 2) настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді спричинення істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, інтересам окремих юридичних осіб і настання тяжких наслідків; 3) наявність причинного зв'язку між невиконанням або неналежним виконанням службовою особою своїх службових обов'язків та наслідками, що настали [105, с. 233].

У цьому аспекті слід наголосити, що для правильної кваліфікації цього суспільно небезпечного діяння необхідно встановити причинний зв'язок між невиконанням чи неналежним виконанням службовою особою визначених обов'язків та суспільно небезпечним наслідком – спричиненням істотної шкоди.

Як слушно зазначає В. Ф. Ступа, для правильної кваліфікації злочину, передбаченого ст. 367 КК України, під час дослідження об'єктивної сторони необхідно встановити: 1) нормативний акт, яким визначається компетенція службової особи та коло її службових обов'язків; 2) які конкретно обов'язки особа повинна була виконати і чи мала вона реальну можливість належно виконати ці обов'язки; 3) які були допущені особою порушення службових обов'язків; 4) до яких наслідків призвели ці порушення і чи перебувають вони у причинному зв'язку з наслідками злочину [229, с. 198].

Загалом склад цього злочину видається цілком виправданим.

Об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України, хоча б в частині одержання неправомірної вигоди, слід вважати достатньо розробленою у теорії кримінального права і належно апробованою практикою. Однак зміни, які відбулися у складі цього злочину в частині доповнення цього елемента складу злочину такими формами, як прийняття пропозиції, обіцянки, а також прохання надати таку вигоду, викликають неабиякі заперечення.

Мета законодавця була зрозумілою – посилити кримінально-правовий вплив на корупційні прояви, однак науковцями небезпідставно вказується на неефективність таких редакційних змін.

До прикладу, у наукових публікаціях під прийняттям пропозиції надати неправомірну вигоду пропонують розуміти згоду службової особи з приводу наміру на передачу або надання їй неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, що може бути здійснене в будь-якій формі [178, с. 11].

За таких умов, на думку Д. О. Шумейка, видається, що криміналізація прийняття пропозиції надати неправомірну

вигоду є хибним рішенням законодавця, насамперед у зв'язку з тим, що в практичній діяльності довести таку домовленість практично не можливо. Окрім того, зазначає науковець, прийняття пропозиції ймовірніше слід розцінювати як виявлення умислу, що передує навіть готуванню до вчинення злочину, що, за своєю суттю, не є складом злочину. Відповідно, автор обгрунтовує позицію щодо виключення прийняття пропозиції або обіцянки надання неправомірної вигоди з диспозиції ч. 1 ст. 368 КК України [265, с. 44].

Подібну позицію має М. Б. Желік, який зазначає, що законодавцю необхідно відмовитися від криміналізації прийняття пропозиції неправомірної вигоди з таких підстав: по-перше, факт прийняття пропозиції неправомірної вигоди без «підкріплення» його відповідними діями немає чіткого вираження на практиці (усна форма, SMS-повідомлення тощо), що свідчить лише про можливе виявлення умислу, за що не передбачена кримінальна відповідальність; по-друге, вказаний факт складно, а то й неможливо, довести у правозастосовній діяльності, оскільки для того, щоб притягнути службу чи іншу особу, дії якої підпадають під ознаки досліджуваних складів злочинів, до кримінальної відповідальності, потрібні вагомі докази, які підтверджували б факт її підкупу, а не припущення окремих осіб, оскільки усі сумніви тлумачаться на користь особи, діянню якої кваліфікуються [69, с. 180].

На думку інших дослідників, дії службової особи, які полягають в узгодженні суми неправомірної вигоди, її форми чи виду, способу її передачі чи адресатів її майбутнього одержання мають отримати кримінально-правову оцінку як готування (полягає в іншому умисному створенні умов для вчинення злочину) до одержання неправомірної вигоди (ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 368 КК України) [265, с. 44–45].

Доволі показовим у цьому аспекті є те, що за час наявності таких форм об'єктивної сторони у ч. 1 ст. 368 КК України жодного вироку щодо призначення особі покарання за прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди у Єдиному державному реєстрі судових рішень немає.

Відтак виправданою є декриміналізація відповідальності за прийняття пропозиції (обіцянки) неправомірної вигоди у

ст. 368 КК України. Для однакового розуміння обґрунтованим є виключення таких форм об'єктивної сторони й з інших, схожих за своїм змістом, діянь (ст.ст. 160, 354, 368³, 368⁴, 369² КК України). З огляду на це, прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди слід розглядати як виявленням умислу. Натомість прохання надати неправомірну вигоду – як готування до цього злочину.

Неабиякі дискусії зумовила об'єктивна сторона складу незаконного збагачення. Як відомо Рішенням Конституційного Суду України вона визнана такою, що не відповідає положенням Основного закону.

Як видається, щодо цього складу злочину можна було б завершити дискусію, якби практично одразу до Верховної Ради України не було подано декілька законопроектів із «ною» редакцією незаконного збагачення.

Загалом не багато дослідників підтримували позицію щодо доцільності доповнення КК України цією нормою. Крім того, науковці аргументують свою позицію, як правило, необхідністю увідповіднення кримінального законодавства України положенням Конвенції ООН «Проти корупції» та посилення відповідальності за корупційні прояви [125, с. 33].

Інші дослідники вважають, що наявність у КК України складу незаконного збагачення не суперечить презумпції невинуватості [159, с. 48].

Однак, такі доводи не є беззаперечними. З моменту доповнення КК України цією нормою, виникли дискусії щодо її конституційності та доцільності. Багато науковців, вочевидь, безпідставно наголошують на порушенні презумпції невинуватості положеннями цієї статті.

Як зазначають деякі науковці, ст. 20 Конвенції ООН «Проти корупції» 2003 р. встановлює презумпцію злочинного характеру значного збільшення активів державної посадової особи внаслідок вчинення корупційних діянь, яке, очевидно, не відповідає її законним доходам. І цю презумпцію вказана особа, яка обвинувачується у незаконному збагаченні, має спростувати [124, с. 147–148]. Підтримуючи цю позицію, Р. В. Трофіменко наголошує, що зміст ст. 368² КК України є звуженим щодо змісту ст. 20 Конвенції, що, на думку вченого, безпосередньо

впливає на зменшення можливостей спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Тобто, як зазначає науковець, обмеженість сфери застосування ст. 368² КК України зумовлює низьку ефективність протидії незаконному збагаченню на практиці [241, с. 186].

Інші вчені зазначають, що Україна не була готова до встановлення кримінальної відповідальності за незаконне збагачення в тому вигляді, в якому це діяння рекомендується визнавати злочином відповідно до Конвенції ООН «Проти корупції», а потреби в наявності кримінально-правової заборони про незаконне збагачення в тому вигляді, в якому це діяння визнається злочином, немає. Більш доречним, на їхній погляд, є шлях удосконалення цивільно-правового порядку вилучення безпідставно набутого майна [67, с. 30, 33].

Відтак слушною є думка О. О. Дудорова, який, із метою продемонструвати певну недолугість такої норми, зазначив, що закріплене у ст. 368² КК визначення незаконного збагачення нівелює основний зміст аналізованого корупційного діяння у розумінні Конвенції. Тобто, якщо живеш не на зароблені кошти і не можеш це належно пояснити, – ти злочинець [67, с. 30].

На думку О. В. Шемякіна, формулювання і визначення, прийоми законодавчої техніки, використані для опису незаконного збагачення в ст. 368² КК України, піддаються критиці щодо змістовного та законодавчо-технічного оформлення, викладення та структурування, бо вони у низці випадків мають дуже розмитий, розпливчастий, суперечливий, а іноді просто незрозумілий характер. Виокремлюються такі проблеми в конструкції диспозиції вказаного складу злочину: 1) відсутність єдиного визначення предмета злочину: в ст. 368² КК використовується поняття «неправомірна вигода», тоді як у Конвенції ООН «Проти корупції» та Кримінальній конвенції Ради Європи «Про боротьбу з корупцією» застосовується лише поняття «неправомірна перевага», у зв'язку з чим виникає питання, чи тотожні за змістом окреслені поняття; 2) доволі складно буде визначити співвідношення між «неправомірною вигодою», з одного боку, і «подарунком», «винагородою» – з іншого [260, с. 143]. Подібним чином критикують зміст цієї норми й інші автори [84, с. 113].

Окрім того, науковці наводять й інші аргументи певної недолугості такої норми.

Як зазначає О. О. Дудоров, обов'язковою ознакою предмета складу злочину, передбаченого ст. 368² КК України, є те, що законність підстав набуття активів у власність не підтверджена доказами. Таке незвичне законодавче формулювання (а воно зумовлює чи не найбільше дискусій), на думку вченого, не означає, що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, задля уникнення обвинувачення її в незаконному збагаченні зобов'язана доводити факт законності набуття нею певних активів. Науковець стверджує, що обов'язок доводити незаконність походження наявних у суб'єкта активів покладається на орган обвинувачення. Особа, яка підозрюється (обвинувачується) в незаконному збагаченні, не зобов'язана, однак має право давати пояснення щодо джерел наявних у неї активів і законності їх походження [66, с. 133–134].

Однак слушною є думка М. І. Мельника, що сама по собі відсутність підтвердження законності походження доходів у жодному разі не свідчить про злочинне походження таких доходів [150, с. 26].

Як зазначає А. В. Савченко, конструкція «законність підстав набуття яких не підтверджена доказами» означає ситуацію, за якою в межах якогось провадження (кримінального, цивільного, господарського, адміністративного тощо) наявні відповідні фактичні дані, що не підтверджують легітимність засад (приводів) одержання суб'єктом грошових коштів або іншого майна, а також доходів від них [214, с. 129–130]. Підтримують цю думку й інші науковці [82, с. 146].

Слушною є позиція деяких авторів, що поняття «активи, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами» і «незаконні активи» насправді є різними, причому перше з них є не лише більш широким, а й охоплює також активи, що є законними, одержаними шляхом вчинення правомірних діянь. Це означає, що в ст. 368² КК узаконена можливість порушення приписів ч. 3 ст. 62 Конституції України (обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях) під час застосування цієї кримінально-правової норми на практиці [82, с. 148].

Як наслідок такого обвинувачення, заснованого на припущеннях, до кримінальної відповідальності за ст. 368² КК України, на думку В. М. Киричка, безпідставно можуть притягуватися особи: 1) які на законних підставах набули у власність активи, але з різних причин відсутні докази законності такого набуття (документи втрачені; особи, які надали активи, або свідки померли тощо); 2) яким передали активи без їх відома, зокрема й із метою штучного створення доказів для незаконного притягнення їх до кримінальної відповідальності (наприклад, перерахування на банківську картку особи активів без її відома); 3) у володінні яких залишені активи іншою особою, котра зникла; 4) в яких виявлені активи, що випадково опинилися у них; 5) які мають активи, зпоміж яких є і законно набуті, і набуті без законних підстав, якщо загальний їх розмір є значним, а розмір останніх – незначним. У всіх цих випадках відсутність доказів законності підстав набуття активів помилково визнається підтвердженням незаконності активів, після чого презюмується, що умисні незаконні діяння особи мали місце [82, с. 148].

Окрім того, слід наголосити, що способи незаконного збагачення безпосередньо у положеннях ст. 368² не знайшли свого відображення, що, своєю чергою, свідчить, що такі способи можуть бути різні. Відтак незаконно збагатитися можна шляхом одержання неправомірної вигоди, привласнення майна, легалізації («відмивання») грошових коштів, одержаних злочинним шляхом, нецільового використання бюджетних коштів тощо. При цьому зазначені способи вже утворюють складі інших злочинів.

Із набуттям активів у складі незаконного збагачення теоретики, як правило, одностайні і вказують на недоцільність такої норми.

Однак, дискусійним є й визначення змісту такої форми, як передача таких активів.

Так, на думку В. Я. Тація, під передачею предмета аналізованого складу злочину пропонують розуміти такі дії службової особи, якими вона змінює адресата фактичного надання предмета злочину, тобто, коли особа, безпосередньо не одержуючи такий предмет, одразу передає його третій особі [120, с. 824].

Однак, інші науковці таку позицію не поділяють. Так, Л. П. Брич зазначає, що не матиме місця передача предмета незаконного збагачення, якщо неправомірну вигоду безпосередньо надано (вручено) близьким родичам службової особи з відома останньої або службова особа прямо переадресувала (скерувала) ще неодержану нею неправомірну вигоду своїм близьким родичам, а також якщо службова особа була поінформована про передачу неправомірної вигоди близьким родичам і не вжила заходів до її негайного повернення [166, с. 1080].

Подібну позицію має й О. І. Гузоватий, який зазначає, що використане законодавцем при посиленні на другу (альтернативну) форму «незаконне збагачення» формулювання «передача нею» свідчить про необхідність доведення спершу факту набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів, а згодом факту подальшої передачі нею їх будь-якій іншій особі [49, с. 11].

На думку О. О. Дудорова, ст. 368² КК України сформульована так, що «злочинна» передача активів має місце лише тоді, коли особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, після одержання нею активів передає їх іншим особам. Відтак передача предмета «незаконного збагачення» не вбачається, якщо: а) активи напряму (безпосередньо) надано іншій особі з відома того, хто уповноважений на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (тобто за проханням чи згодою уповноваженої особи здійснюється своєрідне переадресування активів); б) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, була поінформована про надання активів іншій особі і не вжила заходів до їх повернення надавачу [65, с. 66].

Відповідно, більшість науковців одностайні в недоцільності криміналізації такого діяння.

Підтримуючи вказану тезу, визнання неконституційною ст. 368² КК України слід вважати виправданим.

Певні дискусійні аспекти притаманні й об'єктивній стороні злочину, передбаченого ст. 370 КК України.

З огляду на те, що в деяких державах провокація підкупу є законною діяльністю правоохоронних органів, дискусії виникають щодо доцільності передбачення в КК України цієї статті.

Загалом науковці вказують на її доцільність та наводять такі аргументи. На думку Б. В. Волженкіна, метод контрольованої пропозиції хабара (неправомірної вигоди) перебуває поза законом, оскільки працівники правоохоронного органу, які його застосовують, самі визнаються злочинцями. Провокування суперечить морально-етичним засадам суспільства, створює небезпеку корумпованості в середовищі самих «провокаторів», від рішень яких залежатиме не тільки репутація, а й доля службових осіб різного рівня. Крім цього, будь-яке посилення контролю і відповідальності призведе до зростання ставок хабарів, оскільки оплаті завжди підлягають не тільки послуги, а також страх бути викритим [32, с. 114].

Вважає слушними такі твердження й О. М. Черняк [257, с. 173–174].

Натомість опоненти зазначають таке. На думку П. О. Загодіренко, провокація у формі діяльності на практиці знаходить своє вираження також як провокаційна діяльність правоохоронних органів. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 43 КК України) є нормою КК України, яка може охоплювати випадки провокаційної діяльності. Підставою вчинення провокаційних дій у цьому разі є вимушеність використання таких засобів. Тобто особа, зазначає науковець, яка виконує провокаційні дії, фактично переслідує мету, по-перше, приховати свій зв'язок із правоохоронними органами, по-друге, запобігти злочинній діяльності організованої групи чи злочинної організації. Проте, якщо особа, виконуючи відповідне завдання, провокує учасників організованої групи чи злочинної організації вчинити злочини, передбачені ч. 2 ст. 43 КК України, відповідальність такої особи, за загальним правилом, не виключається і має наставати з урахуванням правил, передбачених ч. 3 ст. 43 КК [70, с. 158].

З огляду на це, вчений вбачає можливим виключення ст. 370 КК України із КК за умови введення загальної норми «провокація злочину», при цьому службове становище особи має бути кваліфікуючою ознакою цього злочинного діяння [70, с. 159].

Водночас дискусії зумовлені й розмежуванням провокації підкупу від підбурювання.

Так, на думку П. О. Загодіренка, відмінність полягає у такому. По-перше, юридична природа підбурювання до злочину і провокації злочину не є тотожною. Оскільки, зазначає вчений, для підбурювання завжди притаманний двосторонній суб'єктивний зв'язок між особами, тоді як за провокації може бути відсутнім такий зв'язок, провокатор може діяти таємно, шляхом створення умов і обставин, які обумовлюватимуть викриття особи, яку провокують. Отже, на думку науковця, провокація є більш ширшим поняттям, ніж підбурювання. По-друге, для провокації обов'язковою суб'єктивною ознакою є спеціальна мета (викриття особи, котру спровокували на вчинення злочину), яка відсутня у разі підбурювання до вчинення злочину [70, с. 159].

Також відмінною рисою провокації є здійснення певних активних дій у ситуації, коли не було достатніх підстав вважати, що злочин був би вчинений без провокаційних дій [70, с. 159].

Загалом, у тлумачному словнику української мови під провокацією пропонують розуміти навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо з метою штовхнути їх на згубні для них вчинки [169, с. 773]. В юридичній енциклопедії провокація підкупу визначається як підбурювання, спонукання окремих груп, організацій до дій, що можуть спричинити настання тяжких наслідків [238, с. 336].

На думку багатьох учених, провокація злочину є різновидом підбурювання до злочину. Так, на думку О. Ф. Бантишева, провокація до вчинення будь-якого злочину є лише окремим випадком підбурювання [15, с. 43]. Таку позицію обстоюють й інші вчені [185, с. 390; 218, с. 240].

На думку О. В. Уса, провокація підкупу є спеціальним видом підбурювання до злочину. Саме тому діяння провокатора, на думку вченого, має відповідати ознакам діяння підбурювача до злочину, тобто особи, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення злочину [246, с. 67].

Натомість, на думку В. О. Навроцького, пропозиція хабара (підкупу) з метою викриття хабарника не є схилянням до зло-

чину, оскільки хабарник не може вчинити злочин, адже його дії є контрольованими [156, с. 159].

Щодо способів провокації у наукових працях простежуються такі думки.

Як зазначають деякі дослідники, способи провокації можуть бути різними, їхній приблизний перелік зазначено в ч. 4 ст. 27 КК України (умовляння, підкуп, погроза, примус). Окрім того, до способів провокації можуть належати й поради, пропозиції, прохання, вимоги, рекомендації, вказівки тощо. Не виключається й використання такого способу провокації, як обман, коли винний здійснює провокацію підкупу, надаючи неправдиву інформацію про можливі вирішення тих чи інших питань лише за допомогою неправомірної вигоди. Всі ці способи можуть мати характер або переконання (рекомендація, прохання, умовляння), або примусу (фізичний чи психічний примус, наказ, вимога) [246, с. 67].

Окрім того, у науковій літературі цілком слушно вказується, що для провокації підкупу необхідно встановити використання суб'єктом під час вчинення діяння свого службового становища або службових повноважень [246, с. 67–68].

Також, на думку окремих авторів, від провокації підкупу потрібно відрізнити правомірні дії, спрямовані на викриття злочину, коли за заявою службової особи або особи, яка надає публічні послуги, яку підбурюють до прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, або за інформацією особою, яку підбурюють до пропонування, обіцянки чи надання неправомірної вигоди, працівниками правоохоронних органів здійснюється правомірна оперативна діяльність щодо виявлення та затримання особи, яка вчинила зазначені дії. Правомірність таких дій зумовлюється тим, що в подібних випадках із боку відповідних осіб уже вчинені дії, що містять ознаки складів злочинів, передбачених ст.ст. 369, 368³, 368⁴ або 369 КК України [246, с. 69].

Так, у засадах державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки, що затверджені Законом України від 14.10.2014 № 1699-VII, одним із завдань пропонується прийняти закон про проведення перевірок публічних службовців на добросовісність, у якому передба-

чити правила та порядок проведення таких перевірок, гарантії законності та контролю, наслідки проведення (заохочення або притягнення до дисциплінарної відповідальності), а також те, що такі перевірки не є негласними слідчими діями, їх результати не можуть використовуватися у кримінальному процесі як засоби доказування, за їх результатами кримінальне провадження не відкривається. Водночас у цьому Законі міститься норма щодо передбачення у КК України положення про те, що не є провокацією на отримання неправомірної вигоди використання спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції ситуації, за якої у суб'єкта вже виник умисел на давання чи отримання неправомірної вигоди [198].

О. О. Дудоров наголошує, що у висновку Верховного Суду України на один із законопроектів, яким пропонувалося скасувати ст. 370 КК України і надати співробітникам правоохоронних органів право під час проведення оперативно-розшукових дій (далі – ОРД) здійснювати провокацію підкупу (а подібних законопроектів за період дії чинного КК було декілька), вказувалося, що внаслідок таких законодавчих змін у заздалегідь сплановані «пастки» можуть потрапляти законослухняні громадяни, які виявляться психологічно нестійкими до відповідних пропозицій. Основна ж частина «досвідчених хабарників» не буде викрита в такий спосіб, оскільки вони мають налагоджені схеми надання-одержання неправомірної вигоди, діють через перевірених представників [64, с. 77].

Однак, опоненти такої ідеї зазначають, що виокремлення аналізованої кримінально-правової заборони ґрунтується на тому, що: 1) вістря боротьби з корупцією має спрямовуватися на запобігання, виявлення вчинюваних і вчинених злочинів, а не на створення (породження) нових, на підштовхування морально нестійких суб'єктів до порушень КК; 2) провокація підкупу може завдати серйозної шкоди конституційним правам і свободам людини та громадянина, використовуватись як потужний засіб неправомірного впливу на інших осіб [64, с. 77].

На думку С. М. Радачинського, якщо держава використовує провокацію, вона тим самим застосовує злочинні засоби, грубо порушує загальні засади кримінального провадження. Отже, на думку науковця, держава зацікавлена в позбавленні

свого громадянина заслуженого покарання, звільненні від обов'язку дотримуватися своїх законів [207, с. 169].

Наявність самостійної кримінальної відповідальності за провокацію підкупу, на думку деяких науковців, пояснюється також і прагненням унеможливити штучне вчинення злочинів відповідної категорії, забезпечити передбачений КПК України порядок їх виявлення і розкриття [64, с. 77].

Деякі науковці пропонують певне вирішення цього питання. Так, О. О. Дудоров зазначає, що з огляду на те, що особу можна спровокувати на вчинення не лише корупційного злочину, універсальним кримінально-правовим засобом протидії провокаційній діяльності могла б бути розміщена в розділі КК «Злочини проти правосуддя» норма про відповідальність за провокацію службовою особою (варіант – службовою особою правоохоронного органу) будь-якого злочину (варіант – будь-якого умисного злочину) [64, с. 78].

Інші науковці пропонуються такі законодавчі зміни. Для відмежування провокації підкупу від правомірної поведінки працівників правоохоронних органів під час здійснення ОРД О. М. Грудзур запропонував доповнити ст. 370 КК України частиною 3 такого змісту: «Не є злочином діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені працівником оперативного підрозділу, який відповідно до закону уповноважений на проведення оперативно-розшукової діяльності, або за дорученням такого працівника іншою особою, що залучається відповідно до закону до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності і в порядку, визначеному законодавством» [46, с. 188–189].

Зважаючи на зазначене, виправданим є передбачення у КК України цієї норми у чинній редакції.

Стаття 371 КК України з об'єктивної сторони характеризується такими формами, як: завідомо незаконне затримання, завідомо незаконний привід, завідомо незаконний домашній арешт, завідомо незаконне тримання під вартою.

Як зазначає Ю. І. Гуменюк, найпоширенішими способами вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 371 КК України, є затримання людини через відсутність законних підстав; недотримання визначених кримінальних процесуальних умов за-

тримання; явне порушення вимог процесуального оформлення затримання; затримання понад визначені законні терміни [50, с. 214].

Складність цього злочину полягає насамперед у тому, що з'ясування характеру зазначених дій обумовлено положеннями КПК України.

Так, згідно з положеннями ч. 2 ст. 176 КПК України, затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом, що застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК.

Як зазначається в літературі, форми (видами) цього тимчасового запобіжного заходу є: 1) затримання підозрюваного, обвинуваченого за ухвалою слідчого судді, суду з метою приводу (ст.ст. 188–192 КПК України); 2) затримання без ухвали слідчого судді, суду уповноваженою службовою особою, а також кожним, хто не є уповноваженою службовою особою (ст.ст. 207–213 КПК України) [122, с. 452].

Перша проблема, що зумовлена позицією багатьох дослідників, полягає у тому, що, на їхню думку, положення ст. 371 КК України стосуються винятково кримінального процесуального затримання, тобто того, яке передбачено нормами КПК України [38, с. 344; 147, с. 17; 155, с. 17].

Аргументом на користь позиції, що нормою, передбаченою ст. 371 КК України, охороняється лише порядок кримінального процесуального затримання, на думку деяких учених, є те, що в КПК України використовується термін «затримання» (такий, що вжитий законодавцем у ч. 1 ст. 371 КК України), тоді як у ст.ст. 261–263 КУпАП наведено термін «адміністративне затримання». Тобто, застосовуючи системне тлумачення відповідної норми кримінального закону – зіставляючи його положення з положеннями КПК України та КУпАП, можна зробити висновок, що в ст. 271 КК України йдеться лише про затримання, передбачене в кримінальному процесуальному законодавстві [181, с. 140].

Завідомо незаконне адміністративне затримання, на думку Л. М. Палюх, має кваліфікуватися за відповідними нормами розділу XV Особливої частини КК України [181, с. 140].

Однак, відповідно до абз. 4 п. 6 Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народ-

них депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частини першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканості) від 26.06.2003 № 12-рп/2003, під затриманням треба розуміти і тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний, і адміністративно-процесуальний заходи, застосування яких обмежує право на свободу та особисту недоторканність індивіда [212].

Згідно з положеннями ч. 1 ст. 260 КУпАП, у випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення допускаються адміністративне затримання особи, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів, у тому числі посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції.

Друга проблема зумовлена встановленням випадків, коли затримання, привід, домашній арешт, тримання під вартою є незаконними.

В. І. Осадчий, який досліджував таку процесуальну дію, як затримання особи, зазначає, що воно є незаконним у разі: 1) коли слідчий, прокурор ініціюють застосування цього тимчасового запобіжного заходу без наявних підстав, передбачених ст. 177 КПК України, або коли ці особи завідомо неправильно оцінюють в сукупності вагомість наявних доказів про

вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення та інші обставини, зазначені у ст. 178 КПК України. Виклад у клопотанні про застосування тимчасового запобіжного заходу – затримання особи – завідомо неправдивих обставин кваліфікується як готування до злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ч. 1 ст. 371 КК України. Направлення такого клопотання слідчим прокурору для погодження кваліфікується як замах на цей злочин. Така сама процедура виконується, якщо вказані дії вчиняє самостійно прокурор, направляючи клопотання слідчому судді, суду. Фальсифікація даних досудового слідства має кваліфікуватися окремо як службове підроблення. Відтак із моменту фактичного затримання особи (ст. 209 КПК України) злочин вважається закінченим; 2) коли слідчий, прокурор ігнорують вимоги ст. 185 КПК України. Зокрема: прокурор не відкликає дозвіл на затримання, хоча йому стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення; слідчий, прокурор не доповнюють або не змінюють клопотання, або не замінюють його новим клопотанням, хоча знають про нові обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування затримання. Коли прокурору стали відомі обставини, що виключають обґрунтовану підозру у вчиненні особою кримінального правопорушення, і він не відкликав дозвіл на затримання, – це, на думку В. І. Осадчого, можна кваліфікувати як злочин. Коли слідчому, прокурору стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення судом питання про застосування запобіжного заходу, проте клопотання не було доповнено, до нього не було внесено зміни, не здійснено заміни його новим клопотанням, – це можна кваліфікувати як замах на злочин; 3) ігнорування вимог ст. 208 КПК України щодо підстав для затримання. Незаконне затримання особи є злочином – від моменту, коли вона силою або підкорившись наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України); 4) якщо до підозрюваного, обвинуваченого застосовано запобіжний захід, непов'язаний із триманням під вартою, то він не може бути за-

триманий без дозволу слідчого судді, суду у зв'язку з підозрою або обвинуваченням у тому ж кримінальному правопорушенні (ст. 204 КПК України), однак, незважаючи на цей припис, особу затримують; 5) затримання особи, яка користується дипломатичним імунітетом [174, с. 134, 136, 138, 141].

На думку вчених, привід слід вважати незаконним у разі: 1) здійснення приводу особою, яка проводить досудове розслідування, без ухвали слідчого судді; 2) фальсифікації клопотання про привід особи; 3) приводу інших осіб, крім підозрюваного, обвинуваченого, свідка; 4) приводу осіб, які не можуть бути допитані як свідки. Незаконний привід, зазначають науковці, є злочином, відповідальність за вчинення якого передбачена ч. 1 ст. 371 КК України і з моменту примусового супроводження особи до місця її виклику вважається закінченим [174, с. 143].

Як наголошується у науковій літературі, фальсифіковане клопотання слідчого, прокурора про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою його приводу має розцінюватись як готування до незаконного затримання, а надсилання документа про привід для виконання – як замах на незаконне затримання. За певних умов така поведінка додатково має розцінюватись як службове підроблення та перевищення влади або службових повноважень. Здійснення приводу самостійно службовою особою, яка не проводить досудове розслідування, не є злочином, відповідальність за вчинення якого передбачена ч. 1 ст. 371 КК України. Проте така поведінка може підпадати під ознаки ст. 365 КК України [174, с. 143–144].

Загалом суттєвих зауважень до редакції цієї статті у наукових публікаціях не простежується. Проблеми із застосуванням цієї статті зумовлені передусім неоднозначним тлумаченням окремих ознак складу цього злочину, що потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 372 КК України, полягає у притягненні завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

На думку науковців, об'єктивна сторона аналізованого злочину полягає у складанні та підписанні уповноваженою особою письмового повідомлення про підозру особи у вчиненні кримінального правопорушення за відсутності події чи складу

кримінального правопорушення (злочину) у діях особи або за недоведеності її участі у вчиненні кримінального правопорушення (злочину) [222, с. 284–285].

Як зазначає В. І. Тютюгіна, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 372 КК України, характеризується лише активною поведінкою суб'єкта, що полягає у вчиненні таких дій: а) складання письмового повідомлення про підозру (ст. 277 КПК України); б) вручення цього повідомлення особі, що підозрюється у вчиненні певного кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 42, ст. 278 КПК України) [118, с. 844].

Щодо визначеного цією статтею діяння питань загалом немає. Певні дискусії виникають під час визначення моменту закінчення цього злочину.

До набрання чинності КПК 2012 року вважалося, що цей злочин слід вважати закінченим із моменту складання обвинувального акта. Однак, із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу ситуація дещо змінилась.

Щодо цього серед науковців можна простежити такі думки. І. М. Бокоч зазначає, що моментом закінчення злочину, передбаченого ст. 372 КК України, потрібно вважати повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Конкретизуючи це положення, автор наголошує, що злочин, передбачений ст. 372 КК, вважатиметься закінченим із моменту виконання уповноваженою особою таких обов'язкових дій: 1) складання прокурором або слідчим за погодженням із прокурором письмового повідомлення про підозру у вчиненні злочину; 2) невідкладне повідомлення слідчим, прокурором або іншою уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) про права підозрюваного, зазначені у ст. 41 КПК; 3) вручення письмового повідомлення про підозру у вчиненні злочину (ст. 278 КПК) [19, с. 80].

Загалом підтримки заслуговує позиція науковців суміжної галузі, які стверджують, що у теорії кримінального процесу переважає думка, згідно з якою фактично зміст письмового повідомлення про підозру в чинному КПК України відповідає вимогам, що висувалися раніше до постанов про притягнення як обвинуваченого [235, с. 126–127].

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 373 КК України, характеризується примушуванням давати показання під час допиту.

Під примушуванням загалом можна розуміти психічний вплив на особу, яку допитують, із метою отримати необхідні для особи, яка провадить допит, показання шляхом погроз, шантажу, застосування насильства або будь-яких інших незаконних дій.

У цьому разі складом цього злочину охоплюється будь-який вплив на особу, яка допитується, з метою її спонукання до давання показань проти її волі.

Проблема у цьому разі пов'язана зі складністю розмежування кваліфікованого складу цього злочину (примушування, поєднане із застосуванням насильства або із знущанням над особою) від катування.

Звісно, можна звернути увагу на відмінність в об'єктах посягання, на відмінність у суб'єкті, який вчиняє такі діяння, на те, що примушування до давання показання має місце лише під час проведення такої слідчої дії, як допит, однак характер тако-го діяння, по суті, не вельми різниться.

Саме на цій підставі у наукових публікаціях вказується, що склад злочину, передбачений ст. 373 КК України (примушування давати показання), повністю охоплює склад злочину, передбачений ст. 127, а тому ст. 373 доцільно виключити з КК України [81, с. 64].

Загалом така позиція є слушною. Більше того, санкція і частини першої, і частини другої ст. 127 суворіша за санкції частин ст. 373 КК України, що вкотре засвідчує недоцільність наявності у КК України окремої норми, що передбачає відповідальність за примушування до давання показання.

З огляду на це, заслуговує на підтримку думка щодо виключення ст. 373 КК України.

Водночас порушення права на захист з об'єктивної сторони характеризується: 1) недопущенням захисника; 2) ненаданням своєчасно захисника; 3) іншим грубим порушенням права підозрюваного, обвинуваченого на захист.

Щодо перших двох форм об'єктивної сторони загалом проблем не виникає. Щодо третьої є питання, що слід розуміти

під іншим порушенням права підозрюваного, обвинуваченого на захист і в якому разі таке інше порушення є грубим.

У наукових працях з цього приводу простежуються такі думки. О. А. Чуваков під грубим порушенням права на захист пропонує розуміти дії винного, які явно (очевидно) порушують права та обов'язки захисника з надання необхідної юридичної допомоги підозрюваному, обвинуваченому і підсудному, наприклад, порушення права захисника до першого допиту підозрюваного або обвинуваченого мати з ним побачення віч-на-віч, а після першого – без обмеження їх кількості та тривалості; бути присутнім при допитах підозрюваного або обвинуваченого, а також під час провадження інших слідчих дій тощо [116, с. 696].

На думку В. І. Тютюгіна, інше грубе порушення права на захист може полягати у вчиненні будь-якого спрямованого проти потерпілого від злочину або його захисника діяння, змістом якого є перешкоджання здійсненню особою права на захист (наприклад, необґрунтована (безпідставна) відмова здійснити заміну захисника, обмеження кількості та тривалості побачень із захисником після першого допиту підозрюваного, висування додаткових, окрім зазначених у КПК, вимог для підтвердження повноважень захисника тощо [118, с. 849].

Натомість Р. І. Сахно зазначає, що грубим порушенням права на захист у контексті ст. 374 КК, з огляду на вітчизняну судову практику, а також практику ЄСПЛ, зважаючи на семантичне тлумачення понять «грубий» та «істотний», слід вважати такі порушення цього права, які згідно з положеннями КПК (у тому числі й КПК 1960 р.) визнаються істотним порушенням процесуального закону та є підставою для скасування судового рішення, тобто порушення законодавчо гарантованих процесуальним законом прав і свобод такої особи, що перешкодило чи могло перешкодити суду ухвалити законне та обґрунтоване судові рішення [217, с. 81].

Відтак ця форма об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 373 КК України, передбачає усі інші випадки порушення положень КПК України щодо участі захисника, а грубість такого порушення є оціночним поняттям, яке визначається в кожному конкретному випадку із врахуванням усіх обставин справи.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 380 КК України, має такі форми: 1) неприйняття рішення про застосування заходів безпеки; 2) несвоєчасне прийняття рішення про застосування заходів безпеки; 3) прийняття недостатньо обґрунтованих рішень про застосування заходів безпеки; 4) невжиття достатніх заходів безпеки; 5) несвоєчасне вжиття достатніх заходів безпеки.

До заходів безпеки, які здійснюються відповідними органами, як зазначає О. С. Омельченко, можна віднести: особисту охорону, охорону житла і майна; видачу спеціальних засобів індивідуального захисту і прослуховування телефонних та інших переговорів; візуальне спостереження; зміну документів та зміну зовнішності; зміну місця роботи або навчання; переселення в інше місце проживання; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд тощо [170, с. 146].

У першій формі об'єктивної сторони визначення змісту такого діяння не викликає труднощів, адже виражається воно бездіяльністю – суб'єкт злочину не приймає рішення про застосування заходів безпеки за умови, що потреба у їх застосуванні була.

Проблемність чотирьох інших форм зумовлена їх оціночним змістом, адже наявність таких ознак, як «несвоєчасність прийняття», «недостатньо обґрунтоване рішення», «достатні заходи безпеки», «несвоєчасне вжиття достатніх заходів» у кожному конкретному випадку має встановлюватися особою, яка здійснює провадження.

Окрім того, у рамках цього дослідження, слід наголосити на таку ознаку об'єктивної сторони, як суспільно небезпечні наслідки. Звісно ця ознака має кримінально-правове значення у злочинах із матеріальним складом, а такими із аналізованих складів як було визначено вище є діяння, передбачені ст.ст. 329, 364, 365, 366¹, 367, 368 (у формі одержання неправомірної вигоди), 380, 381 КК України.

В окремих із них визначення змісту наслідку не викликає труднощів. Так, суспільно небезпечний наслідок, відповідно до ст. 329, полягає у втраті визначених у статті предметів складу злочину. При цьому під втратою розуміється вихід документа,

що містить відомості про державну таємницю, іншого матеріального носія секретної інформації чи предмет, відомості про який становлять державну таємницю назавжди чи на певний час із володіння особи – суб'єкта злочину.

Наслідок інших злочинів взагалі визначено у положеннях КК України. Так, у ст.ст. 364, 365, 367 КК України зміст наслідків, які мають настати, законодавчо визначено у примітці до ст. 364, однак зміни, які відбулися у положення цієї статті щодо визначення змісту поняття «істотна шкода» піддані обґрунтованій критиці.

Із одного боку, як зазначає Г. М. Анісімов, при кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом використання службовими особами своїх повноважень, слід зважати, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» здійснено часткову декриміналізацію злочинів у сфері службової діяльності. В новій редакції викладено положення: примітки 3 до ст. 364 КК, згідно з якою істотною шкодою у ст.ст. 364, 364¹, 365, 365², 367 КК вважається така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; примітки 4 ст. 364 КК, згідно з якою тяжкими наслідками у ст.ст. 364–367 КК вважаються такі наслідки, які в 250 і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Відтак, як стверджує науковець, у чинній редакції КК поняття істотної шкоди та тяжких наслідків із оціночних у попередній редакції КК стали детально визначеними [3, с. 267].

З іншого боку, аналіз складу злочину, передбаченого ст.ст. 364, 365, 367 КК України, свідчить про наявність ще однієї проблеми, яка пов'язана із змінами, що були внесені у ст. 364 КК Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014 [191]. Ці зміни стосуються визначення істотної шкоди виключно у матеріальному виразі, що, на думку деяких науковців, усуває можливість притягнення до кримінальної відповідальності

за перевищення влади або службових повноважень у разі спричинення працівником правоохоронного органу будь-якої іншої шкоди нематеріального характеру [182, с. 173].

М. В. Сийплові зазначає, що буквально розуміння цих наслідків (у чинній редакції КК України) дійсно дає змогу стверджувати лише про майнові наслідки, розмір яких визначений лише ст. 364 КК України. Тому, зазначає вчений, неможливо логічно пояснити необхідність таких законодавчих змін [221, с. 129].

Як вказує Л. М. Демидова, суди визнають заподіяну шкоду як істотну, але доводять заподіяння лише майнової шкоди у вигляді реальних збитків. При цьому в більшості випадків, на думку вченої, не враховується, що істотна шкода передбачена в диспозиції багатьох статей або їх частин Особливої частини КК як комбінована [55, с. 549].

Здійснюючи аналіз законодавчих змін щодо визначення змісту істотної шкоди, О. К. Марін стверджує, що вони істотно звужують сферу застосування ст.ст. 364–367 КК України [136, с. 102].

Інші дослідники також наголошують, що зміни, внесені Законом від 13.05.2014, призвели до декриміналізації суспільно небезпечних діянь у сфері службової діяльності, що не лише суперечить завданням боротьби з корупцією, а й свідчить про фактичну відсутність складів злочинів, передбачених ст.ст. 364¹, 365, 365², 366 і 367 КК [4, с. 12].

Відтак К. П. Задоя зазначає, що істотна шкода та тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності полягають виключно у шкоді майнового характеру, а якщо поряд із майновою шкодою спричинена шкода життю або здоров'ю людини, остання потребує додаткової кваліфікації за відповідними статтями КК України [234, с. 33].

З приводу вказаного В. О. Навроцький зазначає, що істотна шкода та тяжкі наслідки як ознаки складів відповідних злочинів у сфері службової діяльності мають досягати певного розміру, який вимірюється у грошових одиницях. Безперечно, наголошує науковець, така шкода (наслідки) піддається грошовому виміру тоді, коли вона має матеріальний (майновий) характер. Наслідки нематеріального характеру, пов'язані із запо-

діянням шкоди соціального, політичного, морального, організаційного та іншого характеру, не мають грошової оцінки. Відповідно, не можливо визначити еквівалент такої шкоди в одиницях, кратних н.м.д.г. Відтак В.О. Навроцький робить висновок, що у статях про злочини у сфері службової діяльності, на які поширюється роз'яснення поняття істотної шкоди та тяжких наслідків, не можна встановити зміст наслідків нематеріального характеру, саму наявність таких наслідків у розумінні, що їм дає чинний КК [158, с. 35].

Учений вважає, що у цьому разі винятком може бути лише врахування похідних наслідків заподіяння: а) фізичної шкоди (витрати на лікування чи протезування потерпілої особи); б) порушення законних прав та інтересів громадян (витрати на відновлення таких прав, як виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення) [158, с. 36].

З огляду на це, деякі науковці слушно стверджують, що такі зміни щодо визначення істотної шкоди є не виправданими.

Так, С. В. Рак вказує, що зміни у законодавстві дійсно частково декриміналізували злочин, передбачений ст. 367 КК, а тому суд має застосовувати законодавство, не допускаючи розширеного тлумачення кримінального закону в напрямі посилення кримінальної відповідальності. Водночас, зазначає автор, таке рішення не є безперечним, оскільки є підстави стверджувати, що завдання шкоди нематеріального характеру при вчиненні службової недбалості є суспільно небезпечним, відповідає іншим критеріям криміналізації. А тому в подальшому законодавцю доцільно повернутися до цієї проблеми шляхом внесення відповідних змін до КК [209, с. 210–211].

Характеризуючи суспільно небезпечні наслідки, що безпосередньо визначені у диспозиціях наведених кримінально-правових норм як ознаки об'єктивної сторони вказаних складів злочинів, В. Б. Харченко наголошує, що саме зазначення в законі про кримінальну відповідальність певного виду та розміру або обсягу спричиненої шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, потрібно розглядати

як єдиний можливий механізм виокремлення з усієї сукупності порушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, саме таких, що за своїм рівнем і характером відповідають небезпечності такого соціального явища, як злочин. Відтак цей науковець констатує, що кримінальний закон фактично позбавлений іншої можливості вказати на ступінь суспільної небезпечності конкретного злочинного діяння вказаної групи [254, с. 169].

В юридичній літературі також є твердження, що внесені у ст. 364 КК України зміни жодним чином не виключають можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб за вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 364, 365, 367 КК України, у разі спричинення істотної шкоди нематеріального характеру.

Так, аналізуючи зміст поняття істотної шкоди, В. Б. Харченко стверджує, що і природа (сутність, зміст) попередньої редакції пунктів 3 і 4 примітки до ст. 364 КК України, і сутність редакції зазначених пунктів у Законі України від 13.05.2014 № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» жодним чином не відрізняються одна від одної. Істотна шкода і тяжкі наслідки охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб як ознаки слідів злочинів, передбачених ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 364¹, ч. 1 ст. 365, ч. 1 ст. 365², ч. 1 ст. 367 КК України та ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 364¹, ч. 3 ст. 365, ч. 3 ст. 365², ч. 2 ст. 367 КК України відповідно, зазначає науковець, мають місце як у випадку спричинення матеріальних (майнових) збитків, що у сто (двісті п'ятдесят) і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян (якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків), так і у випадку заподіяння суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру [254, с. 174–175].

Однак з такою думкою погодитися складно. Відтак вбачається доцільним визначити у примітці до ст. 364 КК України під істотною шкодою можливість спричинення і матеріальної, і нематеріальної шкоди.

Наслідок інших із аналізованих злочинів законодавчо визначений, однак зміст цих наслідків не розкривається. Так, наслідком у ст. 380 КК України є спричинення тяжких наслідків, а у ст. 381 – спричинення шкоди здоров'ю особи, взятої під захист.

Відповідно, визначення змісту цих наслідків є лише у теорії кримінального права. Загалом «тяжкі наслідки» як обов'язкова ознака складу злочину, або ж ознака кваліфікованого складу простежується не в одній статті КК України. В окремих випадках, їх зміст розкривається в Постановах Пленуму Верховного Суду України, в інших винятково в теоретичній площині. Складність у цьому разі полягає у тому, що це поняття у різних статтях КК визначається по-різному.

Щодо аналізованого злочину, передбаченого ст. 380, слід зазначити, що загалом під тяжкими наслідками пропонується розуміти спричинення загибелі особи, взятої під захист, заподіяння їй тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, значної матеріальної шкоди тощо. Відповідно, наявність чи відсутність такої шкоди також визначатиметься в кожному конкретному випадку.

Натомість спричинення шкоди здоров'ю особи, взятої під захист, як обов'язкова ознака злочину, передбаченого ст. 381 КК України, полягає у спричиненні потерпілому легких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень або спричиненні іншої шкоди його здоров'ю (побоїв, мордування або інших дій, що завдали фізичного болю).

3.2 Суб'єктивні ознаки злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення

Суб'єкт злочину є одним із тих елементів складу злочину, зміст якого безпосередньо визначено у КК України. Так, у ст. 18 КК вказано, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може наставати кримінальна відповідальність.

У рамках цього дослідження, як видається, не доцільно більш ґрунтовно досліджувати поняття суб'єкта злочину, а

також окремих його ознак, оскільки цим питання присвячено значну кількість наукових праць. Більший інтерес із огляду на предмет цієї роботи становить аналіз суб'єктів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, оскільки не в усіх із них працівник правоохоронного органу визначений як суб'єкт, а може бути лише одним із різновидів спеціального суб'єкта злочину.

Зважаючи на виокремлені у попередньому розділі групи злочинів, слід наголосити, що всі злочини, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, можуть бути скоєні лише спеціальним суб'єктом.

Так, з огляду на визначені у другому розділі чотири групи злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, можна визначити, що суб'єктом цих злочинів є:

1) особа, якій довірені відомості з обмеженим допуском (становлять державну таємницю; службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни) або такі відомості стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків (ст.ст. 328, 330 КК України);

2) особа, якій довірені документи або інші матеріальні носії секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предмети, відомості про які становлять державну таємницю (ст. 329 КК України);

3) службова особа (ст.ст. 364, 366, 367, 368 КК України);

4) працівник правоохоронного органу (ст. 365 КК України);

5) службова особа правоохоронного органу (ч. 2 ст. 370 КК України);

6) певна категорія працівників правоохоронних органів (ст.ст. 371–374 КК України);

7) службова особа органу, на який покладено функції забезпечення безпеки осіб, взятих під захист (ст. 380 КК України);

8) службова особа, якою прийнято рішення про заходи безпеки, особа, яка їх здійснює, або службова особа, якій ці рішення стали відомі у зв'язку з її службовим становищем (ст. 381 КК України).

Зважаючи на зазначене, ці злочини можна умовно поділити на ті, де: а) працівник правоохоронного органу є одним із різновидів спеціального суб'єкта злочину (ст.ст. 328–330, 364, 366, 367, 368 КК України); б) лише працівник правоохоронного органу є суб'єктом злочину (ст. 365 КК України); в) лише службова особа правоохоронного органу є суб'єктом злочину (ч. 2 ст. 370 КК України); г) суб'єктом злочину визначено працівника правоохоронного органу, однак не будь-якого, а лише певну їх категорію, наприклад слідчого, прокурора, особу, яка прийняла рішення про застосування заходів безпеки щодо особи, взятої під захист, тощо (ст.ст. 371–374, 380, 381, ч. 2 ст. 387 КК України).

Слід зазначити, що поняття службової особи попри законодавче визначення доволі ретельно досліджено науковцями, зокрема й на дисертаційному рівні. З огляду на це, у рамках цього дослідження, як уже зазначалося, не видається доречним приділяти їй уваги.

Відтак акцент у рамках цього підрозділу буде зроблено на дискусійних питаннях, що стосуються визначення суб'єктів аналізованих злочинів.

Злочини, передбачені ст.ст. 328–330 КК, як зазначалося, можуть бути вчинені особами, яким такі відомості (документи, інші матеріальні носії секретної інформації тощо) довірені чи стали відомі під час виконання службових обов'язків. Вочевидь більшість таких діянь вчиняються саме представниками правоохоронних органів, які безпосередньо мають відношення до такої категорії відомостей. Звісно, це не виключає можливості вчинення таких діянь іншими особами, які отримали вказані відомості за умов визначених цими статтями.

Однак законодавець не диференціював відповідальність під час вчинення цих злочинів працівниками правоохоронних органів, які насамперед мають забезпечувати нерозголошення відомостей цієї категорії, та іншими особами (не працівниками правоохоронних органів), яким такі відомості були довірені чи стали відомими під час виконання службових обов'язків. Таке становище, як видається, не повною мірою відповідає рівню суспільної небезпеки, адже працівники правоохоронних органів мають бути певним взірцем для інших осіб.

Слід зазначити, що науковці цього аспекту відповідальності за злочини, передбачені ст.ст. 328–330 КК України, не досліджували. Лише окремі питання, як правило, щодо розширення відповідальності за ці діяння в частині суб'єкта, були предметами вивчення деяких авторів.

До прикладу, на думку О. Семенюка, суб'єктом відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 328, 329 КК, мають бути не лише особи, яким ці відомості були довірені або стали відомими у зв'язку з виконанням службових обов'язків, а й інші особи, які отримали доступ до державної таємниці у визначеному законодавством порядку або випадково отримали доступ до такої інформації, проте усвідомлювали характер цих відомостей та можливість завдання в разі їх подальшого розголошення (оприлюднення) шкоди охоронюваним кримінальним законодавством сферам життєдіяльності людей [220, с. 42].

З огляду на зазначене, а також положення, викладені в попередньому розділі, видається доцільним доповнити ст.ст. 328–330 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення цих діянь службовою особою правоохоронного органу. Ця пропозиція загалом доречна й у інших злочинах, зокрема тих, що передбачені у розділах XVII (ст.ст. 364, 366, 367, 368) та XVIII КК України (ст. 381).

Загалом з огляду на позитивне ставлення до посилення кримінальної відповідальності у разі вчинення окремих злочинів працівником правоохоронного органу, слід звернути увагу на необґрунтоване обмеження відповідальності за перевищення влади або службових повноважень винятково працівником правоохоронного органу.

На цю обставину акцентують чимало науковців. Так, деякі вчені з цього приводу порушують цілком слушні питання: 1) чому з усіх категорій службових осіб відповідальності підлягають тільки працівники правоохоронного органу? 2) невже перевищення влади або службових повноважень, яке вчиняється іншими службовими особами, не має суспільної небезпеки? [33, с. 22].

На думку П. В. Мельника, ці зміни призводять до того, що, крім працівників правоохоронних органів, перевищення влади і службових повноважень, декриміналізовано для всіх службо-

вих осіб. Відтак втратило суспільну небезпеку перевищення влади або службовими повноваженнями вчинене народними депутатами, керівниками центральних органів виконавчої влади, головами державних адміністрацій, керівниками підприємств, установ і організацій тощо [151]

Деякі науковці наголошують, що наразі умисне вчинення дій, які явно виходять за межі наданих повноважень (окрім дій, передбачених ч. 2 ст. 365 КК), будь-якою іншою публічною службовою особою, крім працівників правоохоронних органів, може тягнути лише адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову відповідальність, можливостями яких треба користатися повною мірою у всіх необхідних випадках через механізми, передбачені Кодексом адміністративного судочинства, Кодексом про адміністративні правопорушення, Цивільним кодексом, законами, що визначають підстави дисциплінарної відповідальності службових осіб [252].

Така позиція науковців видається обґрунтованою. З огляду на положення доктрини кримінального права, а також положень, викладених у постановках Пленуму Верховного Суду України, зловживання та перевищення відрізняються між собою тим, що у першому випадку особа діє в межах своїх повноважень, у другому натомість виходить за них. Відповідно, перевищення влади чи службових повноважень іншою службовою особою, яка не належить до працівників правоохоронних органів, за відсутності ознак іншого злочину (злочинів) не зумовлює настання кримінальної відповідальності.

Хоча деякі науковці мають протилежну позицію. Так, В. Г. Хашев вважає, що всі злочинні діяння працівників правоохоронних органів, які раніше підпадали під ознаки зловживання владою або службовим становищем, після набуття чинності вказаних змін мають так само кваліфікуватись за ст. 364 КК України, а не за ст. 365 КК України, оскільки за аналогічності, по суті, діяння службова особа має відповідати як за зловживання владою або службовим становищем, а працівник правоохоронного органу – за перевищення влади або службових повноважень [255, с. 203].

Таку позицію мають й інші науковці, зокрема Г. М. Анісімов [3, с. 255–256].

Ще одним із аргументів змін у визначенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 365 КК України, є судова практика, оскільки в усіх вироках суб'єктом злочину були саме працівники правоохоронних органів. Однак ця обставина не може бути визнана ґрунтовною підставою для внесених у цю статтю змін.

З огляду на зміст понять «зловживання» та «перевищення», така позиція науковців та законодавця є не зовсім обґрунтованою. Відтак вбачається за доцільне суб'єктом перевищення влади або службових повноважень визнати будь-яку службову особу, натомість вчинення такого діяння службовою особою правоохоронного органу слід визначити кваліфікуючою ознакою.

Певне підтвердження такої позиції простежується й у наукових публікаціях. До прикладу, В. П. Коваленко, аргументує доцільність встановлення посиленої кримінальної відповідальності за зловживання владою не лише для працівників правоохоронних органів, а для всіх представників влади шляхом розмежування в цій статті Особливої частини КК складів злочину «зловживання службовим становищем» та «зловживання владою» [87, с. 9].

Таке припущення має право на існування, однак при визначенні за можливе вчинення перевищення представником влади, видається, що положення цієї статті можуть і повинні поширюватися на будь-яку службову особу.

Привертає увагу є й визначення суб'єктів злочинів проти правосуддя, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення. Зазвичай безпосередньої вказівки на суб'єкт цих злочинів у положеннях КК немає. Однак, з огляду на зміст та характер цих діянь, очевидно, що суб'єктом складу цих злочинів може бути лише працівник правоохоронного органу, при цьому не будь-який, а лише певна їх категорія (повноваженнями яких є право здійснення тих чи інших процесуальних дій).

Так, до прикладу, як зазначає В. К. Матвійчук, суб'єкт завідомо незаконного затримання, приводу, домашнього арешту або тримання під вартою – спеціальний. Ним є лише службова особа органів дізнання, слідчий, прокурор, а у разі незаконного

тримання під вартою – також керівник установи, де утримуються під вартою особи [138, с. 68].

Аналогічно визначають суб'єктів цього злочину й В. І. Борисов та Н. В. Нетеса [22, с. 250].

На думку інших авторів, суб'єктом незаконно затримання є працівник органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів державної прикордонної служби України та інших правоохоронних органів, до компетенції яких відповідним законом віднесено затримання [121, с. 327].

Н. Ю. Карпов робить висновок, що уповноваженою службовою особою, яка може здійснити затримання, є працівник будь-якого правоохоронного органу, який має законне право на затримання особи. Якщо затримання необхідно здійснити за межами України, та такі повноваження надаються законом керівнику дипломатичного представництва чи консульської установи України, капітану судна України чи, якщо вони є потерпілими, уповноваженій ними на здійснення затримання особі, і цей випадок є винятком [79, с. 146].

Натомість вужчий перелік суб'єктів цього злочину визначає Л. В. Палюх. Проаналізувавши зміст норм КПК України, вчена дійшла висновку, що слідчий, прокурор, які складають протокол про затримання, звертаються з клопотанням про застосування до особи запобіжного заходу, прокурор, який здійснює процесуальне керівництво відповідним досудовим розслідуванням, є суб'єктами злочину, передбаченого ст. 371 КК України [180, с. 369].

Певним чином цю позицію підтримує Н. Ю. Карпов. На думку науковця, виник парадокс, за якого звичайні співробітники Національної поліції, співробітники Державного бюро розслідувань й інших правоохоронних органів мають повноваження у визначеному ст. 208 КПК України порядку проводити затримання підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні злочину особи і, у визначеному п. 1 ч. 2 ст. 262 КУпАП порядку, проводити затримання особи, що вчинила адміністративне правопорушення, які, відповідно до Конституції України, з моменту затримання отримують право на захист, але лише уповноваже-

на проводити затримання службова особа, яка має звання слідчого чи прокурора, може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 274 КК за порушення права на захист під час процедури затримання [79, с. 146].

Така позиція видається дискусійною хоча б з огляду на те, що ст. 371 КК України не обмежує це діяння затриманням лише в межах кримінального провадження, а, очевидно, поширюється й на випадки завідомо незаконного адміністративного затримання.

Згідно з положеннями ст. 262 КУпАП, адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може провадитися лише органами (посадовими особами), уповноваженими на те законами України. Так, адміністративне затримання, відповідно до цієї статті, провадиться: 1) органами внутрішніх справ; 2) органами прикордонної служби; 3) старшою у місці розташування охоронюваного об'єкта посадовою особою воєнізованої охорони; 4) посадовими особами Військової служби правопорядку у Збройних Силах України; 5) органами Служби безпеки України; 6) посадовими особами органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів.

Відтак цілком слушною є думка, що інші представники правоохоронних органів не є суб'єктами цього злочину. Зокрема Л. В. Лобанова та А. С. Горелик зазначають, що не є суб'єктами цього злочину інші працівники правоохоронних органів (окрім прокурорів, слідчих або осіб, які проводять дізнання), наприклад патрульної служби, які здійснюють затримання підозрюваних [38, с. 347–348].

Відповідно до зазначеного, дії судді, який постановляє завідомо неправосудну ухвалу про привід, затримання чи арешт, а також приймає незаконне рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи продовження його, слід кваліфікувати за ст. 375 КК України [120, с. 843].

Хоча щодо останньої позиції у науковій літературі є й інші думки. Так, В. І. Маркін вважає, що прихильники такого підходу припускаються методологічної помилки і видають бажане за дійсне, штучно перетворюючи склади злочинів, передбачені конкуруючими нормами, на суміжні склади злочинів, що розмежовуються за ознаками спеціальних суб'єктів обох скла-

дів. Редакція ст. 371 КК України, зазначає вчений, не містить жодних положень, які б прямо чи опосередковано свідчили про те, що суб'єктами цього складу злочину не можуть бути судді; більше того, частина з процесуальних рішень, про які йдеться у ст. 371 КК України, приймаються лише суддею чи слідчим суддею [137, с. 33].

Така думка, очевидно, має право на існування, хоча б з огляду на положення ст.ст. 188–192 КПК України. Однак в частині вчинення такого діяння суддею ст. 375 видається спеціальною до положень ст. 371 КК України і, відповідно, саме вона підлягає застосуванню.

Відповідно до положень КПК України, право на затримання має: слідчий, прокурор, уповноважена службова особа (особа, якій надане право здійснювати затримання – ч. 4 ст. 191 КПК). На жаль, поняття «уповноважена службова особа» у законодавстві не розкрито, однак під це поняття, як зазначають деякі автори, підпадають працівники будь-якого правоохоронного органу України за умови, що право на затримання особи йому надано законом [168, с. 89].

Щодо визначення суб'єкта здійснення завідомо незаконного приводу у положеннях КПК України вказано, що клопотати про застосування приводу мають право слідчий чи прокурор, натомість рішення про застосування приводу приймає слідчий суддя. Окрім того, ст. 143 КПК визначає суб'єктів, які уповноважені виконувати ухвалу про здійснення приводу, зокрема: підрозділи органів Національної поліції; органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, Національного антикорупційного бюро України або Державного бюро розслідувань.

В частині застосування завідомо незаконного домашнього арешту суб'єктом є слідчий, який клопотав про застосування такого запобіжного заходу та службова особа органу Національної поліції, яка безпосередньо його здійснює.

Суб'єктом цього злочину в частині тримання під вартою може бути слідчий, який клопотав перед судом про застосування такого запобіжного заходу і завідомо знав про незаконність його застосування, а також уповноважена службова особа місця ув'язнення.

Подібна дискусія виникає й щодо визначення переліку суб'єктів складів злочинів, передбачених ст.ст. 372–374 КК України, оскільки всі вони теж пов'язані із вчиненням відповідних процесуальних дій, а відтак можуть бути вчинені лише тими суб'єктами, які, згідно з законодавством, уповноваженні на здійснення таких дій.

Однак загалом науковці одностайні, що суб'єктами цих злочинів є працівник відповідного оперативного підрозділу (при виконанні доручення слідчого на виконання слідчих (розшукових) дій), слідчий, прокурор. Відповідно до ст. 374 КК України, суб'єктом також може бути суддя, слідчий суддя.

Водночас у наукових публікаціях можна простежити думки щодо розширення визначення суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 374 КК. На думку Н. Ю. Карпова, наявний перелік суб'єктів порушення права, який складається зі слідчого, прокурора, судді, є занадто вузьким для такого злочину, як порушення права на захист. Зважаючи цю обставину, вказаний автор пропонує перелік суб'єктів цього злочину доповнити таким: «уповноважена відповідно до закону проводити затримання службова особа» [79, с. 147].

Ще одним проблемним аспектом під час визначення суб'єкта злочинів, що представляють інтерес у рамках цього дослідження, є положення ст.ст. 380, 381 КК України. Законодавцем у ст. 380 КК України визначено, що суб'єктом цього злочину є службова особа органу, на який покладено функції забезпечення безпеки осіб, взятих під захист.

Насамперед слід наголосити, що у ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» обов'язок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, покладено саме на правоохоронні органи.

Згідно з ч. 1 ст. 3 цього Закону, органи, які забезпечують безпеку, поділяються на: а) органи, які приймають рішення про застосування заходів безпеки; б) органи, які здійснюють заходи безпеки.

Рішення про застосування заходів безпеки ухвалюється слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких є кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розсліду-

ванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у ст. 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів (ч. 2 ст. 3 Закону).

Натомість здійснення заходів безпеки покладається за підслідністю на органи служби безпеки, Державного бюро розслідувань, органи внутрішніх справ, органи Національної поліції або Національне антикорупційне бюро України, у складі структур яких із цією метою створюються спеціальні підрозділи. Безпеку осіб, яких беруть під захист, якщо кримінальні провадження є у провадженні податкової міліції або суду, забезпечує за їх рішенням відповідно орган служби безпеки, Державного бюро розслідувань, орган внутрішніх справ, орган Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України або орган чи установа виконання покарань, слідчий ізолятор. Безпеку особи, взятої під захист, якщо її утримують в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, забезпечує відповідний підрозділ такої установи чи слідчого ізолятора незалежно від того, у провадженні якого органу є кримінальне провадження (ч. 3 ст. 3 цього Закону).

Відтак суб'єктами цього злочину, а також злочину, передбаченого ст. 381 КК України, можуть бути саме ці особи.

Категорії працівників правоохоронного органу як суб'єктів злочину, передбаченого ст. 387 КК України, безпосередньо визначено у ч. 2 цієї статті. До таких належить: прокурор, слідчий, працівник оперативно-розшукового органу. Щодо останньої із категорій слід зазначити, що законодавець використав поняття, яке ні у КК, ні в інших нормативно-правових актах не розкрито. Очевидно, йдеться про ті органи, до повноважень яких належить здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», така діяльність здійснюється оперативними підрозділами: Національної поліції – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції; Державного бюро розслідувань – внутрішньої безпеки, забезпечення особистої безпеки; Служби безпеки України – контррозвідкою, військовою контррозвід-

кою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів; Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки; Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), оперативно-розшуковими підрозділами відповідно спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними; управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона; органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою; органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки; Національного антикорупційного бюро України – детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю.

Проведення оперативно-розшукової діяльності іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Задля однакового тлумачення законодавчої термінології вбачається за доцільне суб'єктами відповідно до ч. 2 ст. 387 КК України визначити суддю, прокурора, слідчого, а також працівника підрозділу, який має право здійснювати оперативно-розшукову діяльність.

Ще одним, останнім, елементом складу злочину є суб'єктивна сторона.

Як зазначає В. К. Грищук, у теорії кримінального права під суб'єктивною стороною складу злочину пропонують розуміти елемент складу злочину, що становить сукупність певних ознак, які характеризують внутрішню сторону злочину, тобто психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану із вчиненням злочину [43, с. 273].

Як відомо, суб'єктивна сторона складу злочину, що виражає внутрішню сторону діяння, характеризується такими ознаками, як: вина, мета, мотив та емоційний стан.

Науковці слушно акцентують на вагомому значенні цього елемента складу злочину. Однак відсутність законодавчого закріплення визначення суб'єктивної сторони і окремих її ознак (мети, мотиву, емоційного стану) зумовлюють багато труднощів у правозастосовній діяльності.

Відтак складно не погодитись із Я. М. Браїніним, який вказує, що найбільші труднощі виникають під час аналізу конкретних складів злочинів у зв'язку із встановленням суб'єктивної сторони, доведення якої в будь-якому випадку не так і не настільки надійне, як установа об'єктивних властивостей і характеристик злочину, й породжує численні помилки працівників слідства та суду [25, с. 176].

У ст. 23 КК України визначено, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або неосторожності.

На думку деяких дослідників, форма вини має різне юридичне значення: по-перше, вона є суб'єктивною межею, яка відрізняє злочинну поведінку від незлочинної; по-друге, форма вини визначає кваліфікацію злочинів, якщо законодавець диференціює кримінальну відповідальність за вчинення суспільно небезпечних діянь, суміжних за об'єктивними ознаками, однак різних за формою вини; по-третє, форма вини обумовлює умови відбування покарання у виді позбавлення волі; по-четверте, окремі інститути кримінального права (готування, замах, співучасть, рецидив) пов'язані лише з умисною формою вини; по-п'яте, наявність умисної форми вини обґрунтовує, а

необережної форми виключає постановку питання про злочинні мотиви та мету [210, с. 18].

Вина, як це очевидно із вказаного визначення, своєю чергою, може виражатися у формі умислу та необережності. При цьому ст. 24 КК України окреслює види умислу (прямий та непрямий) та види необережності (злочинна самовпевненість та злочинна недбалість).

З огляду на зазначене, насамперед необхідно з'ясувати форму вини злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення.

Загалом аналізовані злочини за формою вини можна поділити на:

1) злочини з матеріальним або формальним складом, які характеризуються виключно умисною формою вини (ст.ст. 330, 366, 366¹, 368, 370, 371, 372, 373, 374 КК України);

2) злочини з матеріальним складом, які характеризуються виключно умисною формою вини до діяння і умисною або необережною формою вини до наслідків (ст.ст. 364, 365 КК України);

3) злочини з матеріальним або формальним складом, які характеризуються необережною формою вини (ст.ст. 380, 381 КК України);

4) злочини з формальним складом, які можуть характеризуватися як умисною, так і необережною формою вини (ст.ст. 328, 387 КК України);

5) злочини з матеріальним складом, які характеризуються умисною або необережною формою вини до діяння і необережною формою вини до наслідку (ст. 329, 367 КК України).

Щодо першої виокремленої групи слід зазначити, що багато науковців підтримують позицію, як видається, небезпідставно, згідно з якою окремі злочини можуть бути вчинені лише з прямим умислом, чим, відповідно, унеможливають їх вчинення з непрямим умислом.

Так, наприклад, досліджуючи зловживання владою або службовим становищем, В. П. Коваленко стверджує, що цей злочин може бути вчинено лише з прямим умислом. Зокрема науковець, визначаючи форму та вид вини працівника правоохоронного органу при зловживанні владою, обґрунтовує, що цей

представник влади, свідомо порушуючи службові обов'язки чи використовуючи у своїх інтересах відповідні права і фактичні можливості, передбачає і бажає настання основного і хоча б одного з додаткових наслідків свого діяння як безпосередньої мети своєї діяльності або обов'язкової умови її досягнення. Поза цим зловживання владою логічно і практично не можливе, оскільки суспільно небезпечні наслідки тут органічно пов'язані з основним результатом, якого хоче досягти суб'єкт злочину і який просто немислимий за іншого розвитку подій, коли наслідки є лише можливими, побічними, але небажаними продуктами діяльності, спрямованої на здійснення злочинного наміру. Відтак вказаний автор доходить висновку, що зловживання владою або службовим становищем може бути вчинено лише з прямим умислом. Подвійна форма вини має місце виключно у разі заповідання цим злочином тяжких наслідків [87, с. 9–10].

Як зазначають В. І. Борисов та Н. В. Нетеса, суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 371 КК України, характеризується прямим умислом, за якого особа усвідомлює, що діє незаконно, і бажає так діяти. У законі спеціально акцентовано на «завідомість» вчинення відповідних дій, унеможливаючи відтак застосування ст. 371 КК внаслідок необережності. У разі вчинення злочину з матеріальним складом, коли ним спричиняються тяжкі наслідки (ч. 3 ст. 371 КК), психічне ставлення до них може бути і необережним, все-таки злочин загалом є умисним [22, с. 250].

Зважаючи на зазначене, першу групу аналізованих злочинів за формою вини можна поділити на злочини, які: а) вчиняються виключно з прямим умислом; б) можуть бути вчинені як з прямим, так і непрямим умислом.

Лише з прямим умислом можуть вчинятися злочини, передбачені ст.ст. 330, 366, 366¹ (у формі подання завідомо недостовірних відомостей), 368, 370, 371, 372, 373, 374 КК України.

Злочини, передбачені ст.ст. 364, 365 (у разі, якщо винний і до діяння, і до наслідку ставився умисно), 366¹ (у формі умисного неподання декларації) КК України можуть бути вчинені як з прямим, так і непрямим умислом.

Як відомо, суб'єктивна сторона складу злочину містить низку факультативних ознак, до яких належать: мета, мотив та

емоційний стан. Під метою злочину в теорії кримінального права пропонують розуміти той уявний і бажаний особою кінцевий результат, якого вона прагне досягти, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [43, с. 294]. Мотив, натомість, визначається як внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст, допомагає глибше розкрити психічне ставлення особи до вчиненого [107, с. 146]. Під емоційним станом, який має значення лише у злочинах, передбачених ст.ст. 116, 123 КК України, у теорії кримінального права пропонують розуміти особливий юридично значущий психологічний стан особи, який впливаючи на її волю і свідомість, взаємодіє із ознаками складу злочину (насамперед суб'єктивною стороною) і визначає таким чином особливості кримінально-правової оцінки діяння, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, а також впливає на вирішення питань, пов'язаних із індивідуалізацією покарання [261, с. 8].

Мета як бажаний для злочинця результат його діяння має значення для кваліфікації лише, якщо вона прямо передбачена у статті Особливої частини КК України. З огляду на зміст аналізованих статей, очевидно, що вказана ознака має значення у таких складах:

1) «передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни» (ст. 330 КК України) – збирання з метою передачі іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни;

2) «зловживання владою або службовим становищем» (ст. 364 КК України) – з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи;

3) «провокація підкупу» (ст. 370 КК України) – з метою викриття того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду.

У першому із окреслених складів злочинів мета має значення лише для однієї із форм об'єктивної сторони – збирання

відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни. Відповідно, збирання особою таких відомостей без зазначеної мети не утворює складу злочину і загалом не викликає у науковців питань.

Натомість мета як ознака складу злочину, передбаченого ст. 364 КК України, є доволі дискусійною. Проблема у цьому разі полягає у тому, що значна кількість діянь, які за попередньою редакцією цієї статті утворювали склад аналізованого злочину, за новою редакцією опинилися поза межами кримінально-правового регулювання. І зумовлено це, зокрема, змінами у визначенні ознак суб'єктивної сторони складу цього злочину.

Відтак такі зміни у ст. 364 КК України слід вважати невинуватими, а отже, виникає потреба у внесенні відповідних правок у положення цього закону.

Як видається, вихід з цієї ситуації простий – відмовитися від використання у складі цього злочину таких ознак, як мотив і мета. Таку пропозицію можна обґрунтувати тим, що обмеження кримінально-правового впливу на службових осіб, які зловживають владою або службовим становищем визначеною метою (за чинною редакцією) чи мотивом (за попередньою), є невинуватим. Використання у складі цього злочину таких ознак, як «всупереч інтересам служби», «спричинило істотну шкоду охоронюваним інтересам», як видається, обґрунтовано розкриває зміст цього суспільно небезпечного діяння та свідчить про достатній рівень його суспільної небезпеки.

Натомість вказівка на мету чи мотив у цьому складі злочину лише зменшує обсяг кримінально-правового впливу на діяння такого характеру.

Відтак слід відмовитися від вказівки на спеціальну мету у складі зловживання владою або службовим становищем.

Використання мети як ознаки злочину, передбаченого ст. 370 КК України, навпаки є виправданою, оскільки саме ця мета (викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду) розкриває характер такого діяння. Немає дискусій щодо цієї ознаки суб'єктивної сторони цього злочину і серед науковців.

Як з цього приводу вказує О. В. Ус, метою цього складу злочину є викриття особи, яка пропонувала, обіцяла, надала неправомірну вигоду або прийняла пропозицію, обіцянку про її надання чи одержала таку вигоду. Відсутність такої мети унеможлиблює кваліфікацію дій за ст. 370 КК України, тобто якщо особа схиляє до пропонування, обіцянки чи одержання такої вигоди, не маючи на меті викриття схиленого, вона має підлягати відповідальності за підбурювання до злочину, передбаченого ст.ст. 368, 368³, 368⁴ або 369 КК України [246, с. 68].

На думку О. М. Гудзура, у цьому разі достатнім є лише факт самого виявлення, що давання чи одержання хабара (неправомірної вигоди) вчиняються тією або іншою особою. Водночас інша мета, яку може переслідувати провокатор (шантаж, заподіяння матеріальної чи нематеріальної шкоди тощо), є похідною і досягається лише після викриття того, хто дав чи одержав хабар (неправомірну вигоду) [46, с. 143].

Окрім того, як слушно зазначають деякі вчені, саме на підставі цієї мети провокацію слід відмежовувати від інших су-міжних злочинів.

Так, на думку О. О. Дудорова, за метою викриття провокацію підкупу слід відрізнити від: 1) вимагання неправомірної вигоди (здійснюючи останнє, винний прагне змусити іншу особу надати йому неправомірну вигоду, однак не має при цьому на меті викрити особу у вчиненні злочину); 2) інших (порівняно з описаним у ст. 370 КК) різновидів підбурювання до вчинення злочинів, передбачених статтями 354, 368, 368³, 368⁴, 369, 369² КК [64, с. 79].

Мотив, як і мета, має кримінально-правове значення у разі визначення такого безпосередньо у статті Особливої частини КК України.

Аналіз окреслених статей засвідчив, що у жодній із них мотив, як ознака складу злочину, не виокремлюється, а відтак значення для кваліфікації не має.

Однак науковці наголошують, що в окремих складах злочинів, які в рамках цього дослідження мають науковий інтерес, мотив є обов'язковою ознакою. Так, до прикладу, на думку М. В. Кочерова, мотив неконституційного незаконного збагачення є корисливим [99, с. 4].

Як видається, у цьому разі не слід бути настільки категоричним, оскільки щонайменше теоретично можна уявити ситуацію вчинення цього злочину не з корисливих, а інших мотивів. У такій ситуації правильніше вказувати, що цей злочин, як правило, характеризується корисливим мотивом.

Емоційний стан, як уже зазначалося, має значення для кваліфікації лише у двох статтях КК України (ст.ст. 116, 123). Відтак ця факультативна ознака суб'єктивної сторони для аналізованих у цій роботі злочинів ніякого змістовного навантаження не має.

Висновки до третього розділу

Аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, дає підстави для таких висновків.

1. Визначено, що у разі вчинення злочинів працівником правоохоронного органу, у яких його статус має кримінально-правове значення, він посягає на суспільні відносини, які виникають: 1) у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; 2) у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг; 3) у сфері правосуддя.

2. Встановлено, що серед аналізованих у рамках цього дослідження злочинів так званими предметними з-поміж них є злочини, передбачені ст.ст. 328, 329, 330, 366, 368, 381, 387 КК України. Предметами злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, є: відомості, що становлять державну таємницю (ст. 328 КК України); документи, або інші матеріальні носії секретної інформації, що містять державну таємницю, а також предмети, відомості про які становлять державну таємницю (ст. 329 КК України); відомості, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (ст. 330 КК України); офіційний документ (ст. 366 КК України); неправомірна вигода (ст.ст. 368, 370 КК

України); відомості про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України); дані оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387 КК України).

3. Запропоновано у статтях, пов'язаних із одержанням чи наданням неправомірної вигоди, прийняттям пропозиції, обіцянки чи проханням надати неправомірну вигоду, а також пропозицією чи обіцянкою її надання, визначити мінімальний розмір предмета цих злочинів на рівні одного прожиткового мінімуму на працездатну особу (станом на 2019 рік – 1921 грн).

4. Аналіз об'єктивної сторони складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, дав змогу встановити, що до матеріальних із них належать злочини, передбачені ст.ст. 329, 364, 365, 367, 368 (у формі одержання неправомірної вигоди), 380, 381 КК України. Натомість до злочинів із формальним складом належать діяння, передбачені ст.ст. 328, 330, 366, 366¹, 368 (у формах прийняття пропозиції, обіцянки, а так само прохання надати неправомірну вигоду), 370, 371, 372, 373, 374, 387 КК України.

5. Встановлено, що злочини, передбачені ст.ст. 330, 365, 366, 366¹ (у формі подання завідомо недостовірних відомостей у декларації), 367 (у формі неналежного виконання службових обов'язків), 368, 370, 371, 372, 373, 380 (у формах несвоечасного прийняття або прийняття недостатньо обґрунтованих рішень, а також несвоечасного вжиття достатніх заходів для безпеки) КК України, вчиняються лише дією. Злочини, передбачені ст.ст. 366¹ (у формі неподання декларації), 367 (у формі невиконання службових обов'язків), 380 КК України (у формах неприйняття рішення, а також невжиття достатніх заходів безпеки), – бездіяльністю. Натомість злочини, передбачені ст.ст. 328, 329, 364, 374, 381, 387 КК України, можуть бути вчинені як дією, так і бездіяльністю.

6. Визначено, що складання, внесення неправдивих відомостей та інше підроблення документа за своїм характером дуже схожі і їх виокремлення не має жодного змістовного навантаження. Відтак ці форми об'єктивної сторони можна визначити у формі підроблення офіційного документа. Відповідно, слід у ст. 366 КК України визначити дві форми об'єктивної

сторони: 1) підроблення офіційного документа; 2) видача неправдивого офіційного документа.

7. Запропоновано доповнити склад цього злочину, у формі підроблення (складання, внесення неправдивих відомостей, інше підроблення) офіційного документа, спеціальною метою – подальше використання таких документів.

8. Обґрунтовано недоцільність внесених у ст. 364 КК України змін у частині визначення істотної шкоди виключно у матеріальному характері.

9. Аналіз суб'єктів складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, дає підстави визначити, що ці злочини можна умовно поділити на ті, де: а) працівник правоохоронного органу є одним із різновидів спеціального суб'єкта злочину (ст.ст. 328–330; 364, 366, 367, 368 КК України); б) лише працівник правоохоронного органу є суб'єктом злочину (ст. 365 КК України); в) лише службова особа правоохоронного органу є суб'єктом злочину (ч. 2 ст. 370 КК України); г) суб'єктом злочину визначено працівника правоохоронного органу, однак не будь-якого, а лише певну їх категорію, наприклад, слідчого, прокурора, особу, яка прийняла рішення про застосування заходів безпеки щодо особи, взятої під захист, тощо (ст.ст. 371–374; 380, 381, ч. 2 ст. 387 КК України).

10. Аргументовано недоцільність внесених у ст. 365 КК України змін у частині визначення суб'єктом цього злочину виключно працівника правоохоронного органу.

11. Визначено, що за суб'єктивною стороною злочини, що досліджуються, можна поділити на декілька груп. Відтак аналізовані злочини за формою вини можна поділити на: 1) злочини з матеріальним або формальним, які характеризуються виключно умисною формою вини (ст.ст. 330, 366, 366¹, 368, 370, 371, 372, 373, 374 КК України); 2) злочини з матеріальним складом, які характеризуються виключно умисною формою вини до діяння і умисною або необережною формою вини до наслідків (ст.ст. 364, 365 КК України); 3) злочини з матеріальним або формальним складом, які характеризуються необережною формою вини (ст.ст. 380, 381 КК України); 4) злочини з формальним складом, які можуть характеризуватися як умисною, так і

необережною формою вини (ст.ст. 328, 387 КК України); 5) злочини з матеріальним складом, які характеризуються умисною або необережною формою вини до діяння і необережною формою вини до наслідку (ст. 329, 367 КК України). Окрім того, встановлено, що виключно з прямим умислом можуть вчинятися злочини, передбачені ст.ст. 330, 366, 366¹ (у формі подання завідомо недостовірних відомостей), 368, 370, 371, 372, 373, 374 КК України. Злочини, передбачені ст.ст. 364, 365 (у разі, якщо винний і до діяння, і до наслідку ставився умисно), 366¹ (у формі умисного неподання декларації) КК України, можуть бути вчинені як з прямим, так і непрямим умислом.

12. Встановлено, що мета як ознака суб'єктивної сторони складу злочину серед аналізованих злочинів має значення лише у трьох статтях (ст.ст. 330, 364, 370 КК України). Доведено, що використання законодавцем у ст. 364 КК України спеціальної мети як обов'язкової ознаки складу цього злочину є невинуватим.

13. Запропоновано такі редакційні зміни до статей Особливої частини КК України:

1) ч. 1 ст. 364 КК України викласти у такій редакції:

Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем

1. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – карається ...

2) п. 3 та п. 4 примітки до ст. 364 КК України викласти у такій редакції:

3. Істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365², 367, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Тяжкими наслідками у статтях 364–367, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

3) ст. 365 КК України викласти у такій редакції:

Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень службовою особою

1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, –

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою правоохоронного органу, або якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, –

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Службовими особами правоохоронного органу є особи, які на законних підставах обіймають посади в штаті правоохоронного органу та які відповідно до закону безпосередньо здійснюють функції представників влади, а також виконують обов'язки, пов'язані із здійсненням правоохоронної діяльності.

4) ст. 366¹ КК України виключити.

5) у ст.ст. 160, 354, 368, 368³, 368⁴, 369 та 369² КК України виключити такі форми об'єктивної сторони, як «прийняття пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду, а так само прохання надати неправомірну вигоду» та «пропозиція чи обіцянка надати неправомірну вигоду».

6) задля однакового тлумачення законодавчої термінології запропоновано у ч. 2 ст. 387 КК України словосполучення *«працівником оперативно-розшукового органу»* замінити на *«працівником підрозділу, який має право здійснювати оперативно-розшукову діяльність»*.

7) ст.ст. 328, 329, 330, 364, 366, 367, 368 КК України доповнити такою кваліфікуючою ознакою, як *«те саме діяння, вчинене службовою особою правоохоронного органу»*.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі, що виявилось у комплексному дослідженні науково-теоретичних ознак працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину. Крім цього, проведене дослідження підтвердило недостатність уваги до відповідних проблем у теорії кримінального права. Більшість із них є невіршеними з боку законодавця, а також науковців. З огляду на це в роботі запропоновано такі напрями їх розв'язання.

1. На основі вивчення й узагальнення науково-теоретичних положень, викладених у кримінальному праві України, встановлено, що комплексний системний аналіз проблеми відповідальності працівника правоохоронного органу як суб'єкта злочину не здійснювався. Дослідники здебільшого приділяли увагу з'ясуванню ознак окремих складів злочинів, що входять до групи тих суспільно небезпечних діянь, які можуть вчинятися працівником правоохоронного органу. Відтак наголошено, що сучасні фахівці є одноставними у тому, що злочини, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення, посягають на суспільні відносини у сфері захисту державної таємниці, у сфері службової діяльності та у сфері здійснення правосуддя, а додатковими об'єктами є, як правило, життя та здоров'я особи, її честь та гідність, особиста недоторканість, власність. Немає розбіжностей у теорії кримінального права й щодо визначення предмета, окремих ознак об'єктивної сторони та ознак суб'єктивної сторони складів аналізованих злочинів.

2. Констатовано, що дискусійним є визначення поняття «працівник правоохоронного органу», встановлення переліку осіб, які мають охоплюватися цим поняттям, а також критерії, якими слід у цьому разі керуватися, визначення системи державних органів, що належать до «правоохоронних» та системи ознак, за допомогою яких можна цього досягти. Неоднозначними є і окремі доктринальні положення кримінального права, зокрема, немає одноставності серед науковців щодо доцільнос-

ті чи навпаки недоцільності визначення мінімального розміру неправомірної вигоди в складах злочинів, де остання є предметом, а також конкретного розміру цієї вигоди, достатньої для настання саме кримінальної відповідальності; щодо доцільності криміналізації декларування недостовірної інформації, суб'єктом якого зокрема є працівники правоохоронних органів; криміналізації пропозиції та обіцянки неправомірної вигоди, а так само прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди.

3. З'ясовано, що малодослідженими або ж недослідженими взагалі є положення, що стосуються визначення вичерпного переліку суспільно небезпечних діянь, вчинення яких працівниками правоохоронного органу має кримінально-правове значення; не знайшли відображення в наукових публікаціях положення щодо визначення змісту понять «працівник правоохоронного органу», «службова особа правоохоронного органу» як суб'єктів злочину. Не вдалося віднайти й аргументи, які б дали змогу обґрунтувати доцільність визначення у складі перевищення влади або службових повноважень виключно працівника правоохоронного органу.

4. Доведено відносно поширеність кримінальної відповідальності за злочини, вчинені працівником правоохоронного органу, про що свідчать статистичні дані Генеральної прокуратури України та судова практика, однак аналіз історичних пам'яток права, кримінального законодавства України та норм законодавства окремих зарубіжних держав свідчить, що визначення у складі злочину спеціальним суб'єктом виключно працівника правоохоронного органу не є доцільним в основному складі злочину, і може бути допустимим лише як ознака кваліфікованого складу злочину.

5. Досліджено, що передумовою визначення поняття «працівник правоохоронного органу» є з'ясування поняття «правоохоронний орган», яке законодавець визначає у різних нормативних актах по-різному, визначивши приблизний перелік державних органів, які слід вважати правоохоронними. Критерієм, що визначає державний орган як правоохоронний, не може бути виконання працівником цього органу правозастосовних функцій, оскільки такі функції мають працівники усіх державних установ, натомість характерними для правоохоронних органів є функції, пов'язані з виявленням, розслідуванням, переслідуванням та судимістю злочинців.

хоронних органів є боротьба із злочинністю; захист прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань; застосування заходів примусу, відтак співробітники таких органів мають специфічний правовий статус.

6. Виокремлено сім груп злочинів, що вчиняються працівником правоохоронного органу, та доведено, що статус працівника правоохоронного органу має кримінально-правове значення лише для чотирьох із них: злочини зі спеціальним суб'єктом, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу, безпосереднім об'єктом посягання яких є суспільні відносини пов'язані із правоохоронною діяльністю; злочини зі спеціальним суб'єктом – службовою особою, які можуть бути вчинені працівником правоохоронного органу безпосередньо у сфері службової діяльності; злочини, у яких закон прямо визначає суб'єктом працівника правоохоронного органу; злочини, у яких закон прямо не визначає суб'єктом працівника правоохоронного органу, однак це очевидно з положень інших нормативно-правових актів, або визначає суб'єктом лише окремі категорії працівників правоохоронних органів.

7. Визначено, що працівник правоохоронного органу використовує свій статус, вчиняючи злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг; у сфері правосуддя. Вчинення цих злочинів, з об'єктивної сторони, може проявлятися у формі подання завідомо недостовірних відомостей; неналежного виконання службових обов'язків; несвоєчасного прийняття або прийняття недостатньо обґрунтованих рішень, а також несвоєчасного вжиття достатніх заходів для безпеки; неподання декларації; невиконання службових обов'язків; неприйняття рішення, а також нежиття достатніх заходів безпеки. Визначення розміру істотної шкоди у злочинах, пов'язаних із одержанням чи наданням неправомірної вигоди; з прийняттям пропозиції, обіцянки чи проханням надати неправомірну вигоду, пропонується визначити на рівні одного прожиткового мінімуму на працездатну особу.

8. Виокремлено декілька категорій суб'єктів складів злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу

має кримінально-правове значення: працівник правоохоронного органу є одним із різновидів спеціального суб'єкта злочину, лише працівник правоохоронного органу є суб'єктом злочину, лише службова особа правоохоронного органу є суб'єктом злочину, суб'єктом злочину визначено працівника правоохоронного органу, однак не будь-якого, а лише певну їх категорію (наприклад слідчого, прокурора, особу, яка прийняла рішення про застосування заходів безпеки щодо особи, взятої під захист тощо).

9. Визначено, що за суб'єктивною стороною аналізовані злочини можна поділити на декілька груп, зокрема за формою вини: 1) злочини з матеріальним або формальним складом, які характеризуються виключно умисною формою вини (ст.ст. 330, 366, 366¹, 368, 370–374 КК України); 2) злочини з матеріальним складом, які характеризуються виключно умисною формою вини до діяння і умисною або необережною формою вини до наслідків (ст.ст. 364, 365 КК України); 3) злочини з матеріальним або формальним складом, які характеризуються необережною формою вини (ст.ст. 380, 381 КК України); 4) злочини з формальним складом, які можуть характеризуватися як умисною, так і необережною формою вини (ст.ст. 328, 387 КК України); 5) злочини з матеріальним складом, які характеризуються умисною або необережною формою вини до діяння і необережною формою вини до наслідку (ст. 329, 367 КК України). Виключно з прямим умислом можуть вчинятися злочини, передбачені ст.ст. 330, 366, 366¹ (у формі подання завідомо недостовірних відомостей), 368, 370–374 КК України. Злочини, передбачені ст.ст. 364, 365 (у разі, якщо винний і до діяння, і до наслідку ставився умисно), 366¹ (у формі умисного неподання декларації) КК України, можуть бути вчинені як з прямим, так і непрямим умислом.

10. Обґрунтовано внесення змін до Кримінального кодексу України:

1) Частина 1 ст. 364 КК України викласти у такій редакції:

Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем

1. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та

інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, – карається ...

2) Пункт 3 та 4 примітки до ст. 364 КК України викласти у такій редакції:

3. *Істотною шкодою у статтях 364, 364¹, 365, 365², 367, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.*

4. *Тяжкими наслідками у статтях 364–367, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.*

3) Статтю 365 КК України викласти у такій редакції:

Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень службовою особою

1. *Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб, –*

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. *Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені службовою особою правоохоронного органу, або якщо вони супроводжувалися насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування, –*

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. *Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, –*

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Службовими особами правоохоронного органу є особи, які на законних підставах обіймають посади в штаті правоохоронного органу та які відповідно до закону безпосередньо здійснюють функції представників влади, а також виконують обов'язки, пов'язані із здійсненням правоохоронної діяльності.

4) У ст.ст. 160, 354, 368, 368³, 368⁴, 369 та 369² КК України виключити такі форми об'єктивної сторони, як «*прийняття пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду, а так само прохання надати неправомірну вигоду*» та «*пропозиція чи обіцянка надати неправомірну вигоду*».

5) Задля однакового тлумачення законодавчої термінології запропоновано у ч. 2 ст. 387 КК України словосполучення «*працівником оперативно-розшукового органу*» замінити на «*працівником підрозділу, який має право здійснювати оперативно-розшукову діяльність*».

4) Ст.ст. 328, 329, 330, 364, 366, 367, 368 КК України доповнити такою кваліфікуючою ознакою, як «*те саме діяння, вчинене службовою особою правоохоронного органу*».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. П., Стирижевка А. А. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика: навчальний посібник. К.: Юристконсульт, 2006. 344 с.
2. Андрушко П. П. Реформування антикорупційного законодавства України: процес продовжується. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (10–11 жовтня 2013 р.)* / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2013. С. 481–485.
3. Анісімов Г. М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2 (3). С. 250–268.
4. Антипов В. В. Щодо «випадкової декриміналізації» злочинів у сфері службової діяльності. *Новітні кримінально-правові дослідження: зб. наук. праць* / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2015. С. 9–13. URL: http://www.nikolaevonua.org.ua/Sbornik_2015.pdf
5. Антонов С. В. Кримінальна відповідальність за посягання на діяльність службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 350, 352 Кримінального кодексу України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2010. 20 с.
6. Баган І. В. Види злочинів, вчинення яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значення. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. Вип. 49. С. 34–46.
7. Баган І. В. Отдельные проблемы аспекты уголовной ответственности сотрудников правоохранительных органов за УК Украины. *Legal si Viata: міжнародний науково-практичний правовий журнал*. 2017. № 9/2. С. 11–15.
8. Баган І. В. Поняття «працівник правоохоронного органу» у кримінальному праві України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей*. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. Вип. 47. С. 127–141.
9. Баган І. В. Предмет як ознака злочинів, скоєння яких працівником правоохоронного органу має кримінально-правове значен-

ня. *Південноукраїнський правничий часопис*: науковий журнал. 2019. № 2. С. 21–26.

10. Баланик Б. Г. Общественный порядок как объект охраны советской милиции. *Права и свободы граждан и роль милиции в их обеспечении*: сборник науч. трудов МВШМ МВД СССР. М.: МВД СССР, 1981. С. 15–26.

11. Балобанова Д. О. Загальні засади теорії криміналізації. *Актуальні проблеми держави і права*: збірник наукових праць. 2009. № 47. С. 145–148.

12. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Одеса: Одеська національна юридична академія, 2007. 20 с.

13. Бандурка А. Н. Судебные и правоохранительные органы Украины. Х.: Университет внутренних дел, 1999. 349 с.

14. Бантишев О. Ф. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. К.: Вид-во НА СБ України, 2004. 122 с.

15. Бантишев О. Ф. Злочини у сфері службової діяльності (питання кваліфікації): навчальний посібник. К.: МАУП, 2002. 127 с.

16. Безпалько С. В. Документ як предмет злочину, передбаченого ст. 358 КК України. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 118–124.

17. Білоус В. Т. Координація управління правоохоронними органами України по боротьбі з економічною злочинністю: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь: Національна академія Державної податкової служби України, 2004. 444 с.

18. Божьев В. П. Правоохранительные органы Российской Федерации. М.: Спарк, 1996. 414 с.

19. Бокоч І. М. Завідомо невинний як потерпілий у складі злочину, передбаченому ст. 372 Кримінального кодексу України «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності». *Форум права*. 2012. № 2. С. 77–81.

20. Бондаренко І. Правоохоронна діяльність і правоохоронні органи: поняття та ознаки. *Право України*. 2003. № 4. С. 18–21.

21. Бондаренко І. В. Органи внутрішніх справ в системі правоохоронних органів України, Російської Федерації та інших зарубіжних країн: теоретичні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 221 с.

22. Борисов В. І., Нетеса Н. В. Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 1(8). С. 248–251.

23. Борисов В. І., Тютюгін В. І. Злочини проти правосуддя: навчальний посібник. Х.: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2011. 155 с.

24. Бородін Д. І. Правоохоронні органи України: поняття та функції. *Юридичний вісник*. Повітряне і космічне право. К., 2015. № 2 (35). С. 47–51.

25. Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение. М.: Юрид. лит., 1967. 240 с.

26. Братковський А. В. Окремі питання визначення кола правоохоронних органів України та правового статусу їх працівників. *Часопис академії адвокатури України*. 2011. № 10 (1'2011). С. 1–4.

27. Брич Л. П., Навроцький В. О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні. К.: Атіка, 2000. 288 с.

28. Броневицька О. М. Щодо визначення поняття «працівник правоохоронного органу». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2016. Вип. 3. С. 244–255.

29. Веремеенко И. И. Правоотношения в механизме административно-правового регулирования в сфере охраны общественного порядка. *Общетеоретические проблемы административно-правового обеспечения общественного порядка*: сборник научных трудов. К.: КВШ МВД СССР, 1982. С. 39–48.

30. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. М.: Наука, 1979. 229 с.

31. Восьний В. І. Значення законодавчого визначення поняття «правоохоронні органи» для кваліфікації погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. *Наукові праці Національного авіаційного університету*. Серія «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право». К., 2011. № 4 (21). С. 76–80.

32. Волженкин Б. В. Корыстные злоупотребления по службе (Хищения, взяточничество, злоупотребление служебным положением): уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации: дисс. ... д-ра юрид. наук. *Всесоюзный научно-исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка*. М., 1991. 316 с.

33. Володавська О. С. Деякі питання кримінальної відповідальності за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 квітня 2014 р.) /

МВС України; Харківський національний ун-т внутрішніх справ; Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. Х.: Золота миля, 2014. С. 21–24.

34. Газдайка-Василишин І. Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.

35. Гірич В. М. До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів: аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1153/>

36. Гладкова Є. О., Малиновська Т. М. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів. URL: <http://www.univd.edu.ua/scienceactivity/index.php?usid=65&fid=1097>

37. Говоруха М. М., Рибалко Г. С., Руденко М. В. Судова влада та правоохоронні органи України: підручник для студентів вищих юридичних навчальних закладів. Х.: Харків Юридичний, 2007. 548 с.

38. Горелик А. С., Лобанова Л. В. Преступлення против правосудия. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 491 с.

39. Горностай А. В. Соціальна обумовленість криміналізації замаху на злочин. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2017. № 2. С. 55–65.

40. Гороховська О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство через необережність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2003. 18 с.

41. Гринчак С. В. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини. *Право і безпека*. 2004. Випуск 3'2. С. 40–45.

42. Гришук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України. Львів: ЛДУ, 1993. 136 с.

43. Гришук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. 568 с.

44. Гришук В. К. Поняття криміналізації. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. Львів: ЛНУ, 1994. Вип. 31. С. 76–80.

45. Гродецький Ю. В. Поняття неправомірної вигоди у кримінальному праві України. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 121. С. 118–129.

46. Грудзур О. М. Кримінально-правова характеристика провокації хабара: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2011. 229 с.
47. Грудзур О. М. Предмет злочинів, пов'язаних із хабарництвом. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 8. С. 116–119.
48. Грудзур О. М., Семенюк О. О. Зміст поняття «неправомірна вигода» у ст. 160 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридичні науки. 2015. Вип. 3-2. Т. 3. С. 232–236.
49. Гузоватий О. І. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення (порівняльне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2016. 20 с.
50. Гуменюк Ю. І. Зміст поняття завідомо незаконного затримання людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. Вип. 2. С. 205–217.
51. Гуславський В. С. Управління співробітництвом ОВС України з правоохоронними органами країн СНД: організаційно-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2006. 444 с.
52. Гуценко К. Ф., Ковалев М. А. Правоохранительные органы. М.: Зерцало, 1997. 367 с.
53. Гуценко К. Ф., Ковалев М. А. Правоохранительные органы: учеб. для юрид. вузов і факультетов / под. ред. К. Ф. Гуценко. М.: ЗЕРЦАЛО-М, 2006. 440 с.
54. Дагель П. С. Условия установления уголовной наказуемости. *Известия ВУЗ «Правоведение»*. 1975. № 4. С. 67–74.
55. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика: монографія. Х.: Право, 2013. 752 с.
56. Денисов С. Ф., Сердюк П. П. Соціальна зумовленість кримінально-правової заборони торгівлі людьми. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2000. № 3. С. 191–203.
57. Денисюк С. Ф. Громадський контроль як гарантія законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів в Україні: монографія. Х.: Золота миля, 2010. 368 с.
58. Детюк А. Правоохоронні органи як суб'єкти системи забезпечення економічної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12 (168). С. 33–37.
59. Дзюба Ю. П. Кримінальна відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволо-

діння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (аналіз складу злочину): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Х.: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2008. 20 с.

60. Добродеев С. А. Понятие сотрудника правоохранительного органа в российском уголовном законодательстве. *Бизнес в законе*. 2014. № 2. С. 182–187.

61. Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2008. 18 с.

62. Дорін Є. В. Зміст правоохоронної функції митних органів України. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Одеса, 2010. С. 148–154.

63. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2007. 34 с.

64. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти провокації підкупу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 76–82.

65. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації незаконного збагачення. *Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини: тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції (м. Львів, 16 січня 2016 р.)*. К.: АртЕк, 2016. С. 62–69.

66. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти незаконного збагачення (погляд теоретика в очікуванні судової практики). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 129–142.

67. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Незаконне збагачення: сумнівна новела антикорупційного законодавства. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 3. С. 28–34.

68. Желік М. Б. Обсяг поняття «неправомірна вигода» за кримінальним правом України. *Наше право*. 2016. № 1. С. 129–133.

69. Желік М. Б. Співвідношення понять «прийняття пропозиції» та «прийняття обіцянки» за кримінальним правом України. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 9. С. 179–182.

70. Загодіренко П. О. Провокація злочину: кримінально-правовий аналіз та удосконалення діючого законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. № 6-1. Т. 2. С. 157–159.

71. Загуменна Ю. О. Правоохоронні органи: поняття, ознаки, функції, особливості діяльності. *Право і безпека*. Х.: ХНУВС, 2010. № 3 (35). С. 145–150.

72. Задоя К. П. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2009. 16 с.

73. Заліско О. М. Правосуддя в Україні як об'єкт кримінально-правової охорони: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2015. 236 с.

74. Зінченко В. М. Механізм держави та правоохоронні органи. *Держава і право*. 2005. № 27. С. 121–126.

75. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. І. Шакуна. К.: Алерта, 2012. 160 с.

76. Ільченко В. О. Визначення системи державних правоохоронних органів України та їх місце в системі органів державної влади. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/22651/5/11iovodv.pdf>

77. Калитаєв В. В. Кримінально-правова характеристика прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 60. С. 375–380.

78. Карпенко О. М., Москаленко О. М. Кримінальна відповідальність за службове підроблення, передбачене ст. 366 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*. 2012. № 9. С. 28–38.

79. Карпов Н. Ю. Працівники правоохоронних органів як спеціальні суб'єкти злочину, що передбачено ч. 1 ст. 374 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 144–147.

80. Карпов Н. Ю. Форми об'єктивної сторони злочину, який передбачено ч. 1 ст. 374 КК України. *Sciences of Europe*. 2016. № 7 (7). С. 135–140.

81. Катеринчук К. Характеристика особи злочинця у справах про катування. *Право України*. 2007. № 8. С. 64–68.

82. Киричко В. М. Законодавчий вірус у системі КК України: визначення та актуалізація проблеми на прикладі ст. 368² КК «Незаконне збагачення». *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 142–151.

83. Кісілюк Е. М., Смаглюк О. В. Особливості застосування оціночних понять у кримінальному законодавстві України. *Наукові*

праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». К.: НАУ, 2018. № 1 (46). С. 166–170.

84. Книженко О. О. Проблемні аспекти кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 112–119.

85. Коваленко В. П. Зловживання владою працівниками правоохоронних органів: монографія. К.: Атіка, 2012. 204 с.

86. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів: Львівський державний ун-т внутрішніх справ, 2009. 233 с.

87. Коваленко В. П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 18 с.

88. Коваль М. В. Про поняття «працівник правоохоронного органу» в законодавстві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 35. С. 178–182.

89. Коваль М. В., Перепелиця А. І. Необхідність законодавчого визначення статусу працівника правоохоронного органу в Україні. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2009. № 1. С. 104–115.

90. Ковальов І. М. Правоохоронні органи як суб'єкти сфери фізичної культури і спорту. *Право і безпека*. 2012. № 2 (44). С. 49–53.

91. Ковальська В. В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2009. 37 с.

92. Ковальчук С. О., Крет Г. Р. Матеріальні носії секретної інформації: поняття, види і порядок зберігання під час кримінального провадження. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2013. Т. 13. С. 410–419.

93. Коментар до Конституції України / за ред. В. Ф. Опришко, Л. Є. Горьового, М. І. Корнієнка та ін. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. 378 с.

94. Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49.

95. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна. К.: Наукова думка та Українська видавнича група, 1996. 336 с.

96. Коробеев А. И. Советская уголовная политика: проблемы криминализации и пенализация. Владивосток: ДГУ, 1987. 263 с.
97. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации: монография. Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1987. 267 с.
98. Косінов В. Ю. Предмет злочинів у сфері охорони державної таємниці. *Вісник Львівського ун-ту*. Серія юридична. Львів: ЛДУ, 2007. № 44. С. 273–281.
99. Кочеров М. В. Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 368² Кримінального кодексу України. *Часопис академії адвокатури України*. 2012. № 15. С. 1–5.
100. Кравченко С. І. Особливості визначення об'єкта злочину, склади якого передбачені статтею 372 Кримінального кодексу України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 5 (32). С. 64–83.
101. Крайник Г. С. Неправомірна вигода як предмет корупційних злочинів в Україні. *Питання боротьби із корупцією*. 2014. Вип. 27. С. 193–201.
102. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: Видавництво «Елтон – 2», 2012. Т. 1. 780 с.
103. Кримінальне право (Особлива частина): підручник: у 2 т. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: Видавництво «Елтон-2», 2012. Т. 2. 704 с.
104. Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина: курс лекцій / за ред. М. Й. Коржанського. К.: Атіка, 2001. 432 с.
105. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини у питаннях і відповідях: науково-практичний посібник / І. О. Зінченко, В. Б. Харченко. К.: Атіка, 2013. 240 с.
106. Кримінальне право України. Загальна частина / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський та ін. К.: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
107. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для юридичних вузів і факультетів / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 1997. 368 с.
108. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. 2-ге вид., переробл. і допов. / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
109. Кримінальне право України. Особлива частина: підруч. для студ. ВНЗ. 3-тє вид., перероб. і доп. / Ю. В. Баулін та ін.; ред. В. В. Сташис, В. Я. Тацій. К.: Юрінком Інтер, 2007. 622 с.

110. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / кол. авторів: А. В. Байлов, О. А. Васильєв, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова; наук. ред. серії О. М. Бандурки. Х.: Видво ХНУВС, 2011. 572 с.

111. Кримінальне право України: Загальна частина / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.; Х: Юрінком Інтер – Право, 2001. 416 с.

112. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.; Х.: Юрінком Інтер – Право, 2003. 416 с.

113. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 4-те вид., переробл. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 608 с.

114. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник. 5-те вид., перероб. і допов. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2015. 680 с.

115. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2002-05/print146590855413_47

116. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. 7-ме вид., переробл. та допов. / відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Х.: Одіссей, 2011. 824 с.

117. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Вид. четверте, доповн. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 1208 с.

118. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. 5-те вид., допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.

119. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. 5-те вид., допов. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина

120. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар: у 2 т. Видання 5-те, доповнене. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та інші. Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина. 1040 с.

121. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та інші; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Х.: Право, 2014. 834 с.

122. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за загальною ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1328 с.

123. Крылов А. В. К вопросу об определении тайны следствия. *Российский следователь*. 2003. № 9. С. 32–38.

124. Кубальський В. Н. Незаконне збагачення: аналіз новели кримінального законодавства. *Юридичний вісник*. 2013. Вип. 3(28). С. 146–150.

125. Кубальський В. С. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в контексті принципу презумпції невинуватості. *Вісник Національної прокуратури України*. 2013. № 3. С. 30–34.

126. Куліш А. М. Правоохоронна система України: адміністративно-правові засади організації та функціонування: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Х.: Харківськ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 432 с.

127. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. 20 с.

128. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2007. 213 с.

129. Лазарев В. В. Профессиональные и общественные начала в деятельности органов внутренних дел: история и современность. *Труды Академии*. М.: Академия МВД СССР, 1990. 147 с.

130. Литвиненко С. І. Юридична відповідальність посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Право та інновації*. Х., 2015. № 4. С. 102–109.

131. Лихова С. Я. Про визначення поняття «правоохоронні органи». *Радянське право*. 1984. № 11. С. 74–76.

132. Лук'яненко С. В. Працівники правоохоронних органів, як особливі суб'єкти права на соціальне забезпечення. URL: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/11893-Pracivniki_pravookhonoronnikh_/1.html

133. Лукашевич В. Г., Негодченко О. В. Місце і роль правоохоронних органів у системі державної влади та місцевого самоврядування. *Вісник Одеського університету внутрішніх справ*. 1997. № 1. С. 17–22.

134. Лысов М. Д. Квалификация должностных преступлений по совокупности с иными преступлениями. *Сов. юстиция*. 1969. № 1. С. 20–21.

135. Максимович Р. Л. Розмір неправомірної вигоди у складі злочину, передбаченому в ст. 368 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. Вип. 3. С. 244–251.

136. Марін О. К. Потенційні проблеми застосування норм про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах у контексті подій 2013–2014 років в Україні*. К.: ВАІТЕ, 2014. С. 98–102.

137. Маркін В. І. Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: окремі проблеми кримінально-правової кваліфікації. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 32. С. 28–36.

138. Матвійчук В. К., Шнипко О. С. Кримінальна відповідальність за завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою. *Юридична наука*. 2012. № 2 (2012). С. 66–68.

139. Матвійчук В. К. Проблеми криміналізації та декриміналізації діянь, що посягають на навколишнє природне середовище. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 3 (53). С. 89–94.

140. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина. К.: А.С.К., 2001. 352 с.

141. Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов: Изд-во Саратовского государственного университета, 1987. 293 с.

142. Мельник К. Ю. Проблеми визначення системи правоохоронних органів. *Право і безпека*. 2009. № 5. С. 154–158.

143. Мельник К. Ю. Проблеми правового регулювання трудових відносин службовців правоохоронних органів: монографія. Х.: Харківськ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.

144. Мельник М. І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі: навч. посіб. / авт. і упоряд.: М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. К.: Атіка, 2000.

145. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі: навч. посіб. К.: Атіка, 2001. 512 с.

146. Мельник П. В. Проблеми кримінальної відповідальності службових осіб. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/melnyk.pdf>;

147. Мельник Р. І. Кримінально-правова характеристика завідомо незаконних затримання, приводу, арешту та тримання під вартою (ст. 371 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук:

спец. 12.00.08.. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008. 20 с.

148. Мельник В. І. Правоохоронні органи України як суб'єкт забезпечення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридичні науки. 2015. Вип. 3. Т. 2. С. 118–121.

149. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2002. 32 с.

150. Мельник Н. И. Предлагаются: революция и реквизиция. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 1996. № 10. С. 25–26.

151. Мельник П. В. Проблеми кримінальної відповідальності службових осіб. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/melnyk.pdf>

152. Міщенко С. М., Солоткий С. А. Застосування законодавства про відповідальність за незаконне перетинання державного кордону України та незаконне переправлення через нього осіб. *Вісник Верховного Суду України*. 2004. № 3. С. 33–36.

153. Момотенко Т. Д. Правоохоронні органи: поняття і сутність. *Право і безпека*. 2014. № 4 (55). С. 127–131.

154. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: монографія. Х.: ХНУВС, 2010. 654 с.

155. Навроцький В. О. Злочини проти правосуддя: лекції для студентів юридичного факультету. Львів: Юридичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка, 1997. 48 с.

156. Навроцький В. О. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією. *Вісник Академії правових наук України*. Х.: Право, 1998. Вип. 4 (15). С. 157–162.

157. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. К.: Т-во «Знання», 2000. 771 с.

158. Навроцький В. О. Кримінально-правове значення зміни законодавчої характеристики наслідків злочинів у сфері службової діяльності. *Кримінальне право: традиції та новації*: матеріали міжнародного круглого столу (м. Полтава; м.Харків, 9–10 липня 2015 р.). Полтава; Х., 2015. С. 34–37.

159. Навроцький В. О. Кримінально-правові аспекти презумпції невинуватості. *Протидія злочинності: теорія і практика*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 р.). К.: Національна академія прокуратури України. С. 47–50.

160. Науковий висновок М. І. Хавронюка щодо змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України від 07.04.2014. URL: <http://www.pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-16-35/1639-naukovy-vysnovok-shchodo-zastosuvania-zakonu.html>

161. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доповн. / відп. ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2002. 968 с.

162. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. К.: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

163. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 10-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.:ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

164. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., перероблене та доповнене / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2010. 1184 с.

165. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 6-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2009. 1236 с.

166. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-те вид., перероб. та доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2012. 1316 с.

167. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за станом законодавства та Постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. / за ред. В. Ф. Бойка, Я. Ю. Кондратьєва, С. С. Яценка. К.: Юрінком, 1997. 960 с.

168. Никоненко М. Я. Уповноважена службова особа, яка вправі здійснити затримання у кримінальному процесі. Юридична наука. 2014. № 9 С. 83–89.

169. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. К.: Аконіт, 1998 / укл. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. 1998. Т. 3. 912 с.

170. Омельченко О. С. Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу засобами оперативно-розшукової діяльності. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 144–149.

171. Організація судових та правоохоронних органів: підручник / за ред. І. Є. Марочкина, Н. В. Сібільової. Х.: Одісей, 2007. 528 с.

172. Орел Ю. В. Кримінальна відповідальність за злісну непокопу вимогам адміністративної виправної установи: автореф. дис. ...

канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.

173. Осадчий В. І. Проблеми кримінально-правового захисту правоохоронної діяльності: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 469 с.

174. Осадчий В. І. Кримінально-правова характеристика об'єктивних проявів завідомо незаконного затримання або приводу. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4 (2014). С. 134–144.

175. Осадчий В. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту. *Право України*. 1997. № 11. С. 71–75.

176. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. К.: Атіка, 2004. 335 с.

177. Основания уголовно-правового запрета: криминализации и декриминализация / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. М.: Наука, 1982. 304 с.

178. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: методичні рекомендації / С. С. Чернявський, О. Ф. Вакуленко, О. М. Толочко та ін. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2014. 67 с.

179. Офіційний сайт Генеральної прокуратури. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113898&libid=100820

180. Палюх Л. В. Суб'єкт завідомо незаконного затримання: проблеми визначення за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 74. С. 365–370.

181. Палюх Л. М. Проблеми кримінальної відповідальності за завідомо незаконне затримання. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 138–141.

182. Пасека О. Ф. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу за КК України: основні теоретичні та прикладні проблеми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2017. Вип. 3. С. 166–175.

183. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм: проблеми міждисциплінарних зв'язків. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (9–10 жовтня 2014 р.)*. Х., 2014. С. 150–154.

184. Пікуля Т. О. Правоохоронні органи в механізмі держави України (теоретико-правові питання функціонування): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. 203 с.

185. Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. М.: Изд-во А. А. Карпеца, 1912. 653 с.

186. Пономарьов О. В. Місце податкової міліції у системі правоохоронних органів України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. Ужгород, 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 2. С. 87–90.

187. Попович В. П. Окремі проблеми встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації. URL: http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/13445/1/Rorovich_Vitaliya_tezy.rtf;

188. Посметний В. В. Поняття та особливості правоохоронної діяльності. *Кримський юридичний вісник*. 2008. № 1. С. 148–152.

189. Посполітак А. І. Щодо об'єкта корупційних злочинів в органах внутрішніх справ. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/5_2012/24.pdf;

190. Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення): узагальнення, підготовлене суддею Верховного Суду України В. Г. Жуком та головними консультантами управління вивчення та узагальнення судової практики Верховного Суду України О. С. Іщенко та А. І. Смолкіною. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n_002700-09

191. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13.05.2014 № 1261-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 28. Ст. 937.

192. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12.02.2015 № 198-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 17. Ст. 118.

193. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень ст. 19 Конвенції ООН проти корупції: Закон України від 21.02.2014 № 746-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 12. Ст. 188.

194. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави: Закон України від 19.06.2003 № 975-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

195. Про державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <http://www.golos.com.ua/article/263263>

196. Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів: Закону України від 23.12.1993 № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.

197. Про державну таємницю: Закон України від 24.01.1994 № 3855-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.

198. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки: Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 46. Ст. 2047.

199. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів: Наказ МВС України, Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України, Держкомкордону України, Державної митної служби України, Державної податкової адміністрації України від 09.01.1997 № 3/1/2/5/2/2. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/z0054-97>

200. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною фінансовою інспекцією, її територіальними органами: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 № 550. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-p>

201. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 47. Ст. 2051.

202. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

203. Про посилення правового захисту працівників правоохоронних органів: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 18.01.1991. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 7. Ст. 45.

204. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

205. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 № 15. *Збірник постанов Пленуму Верховного*

Суду України у кримінальних справах: навчально-практичний посібник / укладач Б. О. Кириць. Львів: Ліга-Прес, 2010. 412 с.

206. Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 15.01.2009 № 890-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/890-17/print1465288017243762>

207. Радачинский С. Н. Ответственность за провокацию взятки либо коммерческого подкупа: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право. Ростов-н/Дону, 1999. 188 с.

208. Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Х., 2004. 19 с.

209. Рак С. В. Істотна шкода як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 367 КК України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2016. Вип. 32. С. 202–217.

210. Рагоз А. И. Субъективная сторона и квалификация преступлений. М.: ООО «Профобразование», 2001. 133 с.

211. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Кузьменка Віталія Борисовича щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 364 Кримінального кодексу України (справа щодо застосування кваліфікуючої ознаки «працівник правоохоронного органу» до працівників державної виконавчої служби) від 18.04.2012 № 10-рп/2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12>

212. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частини першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканості) від 26.06.2003 № 12-рп/2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03/print1465288017243762>

213. Роша А. Н. Введение в теорию организационного управления: лекция. М.: Академия МВД РФ, 1992. С. 16–17.

214. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2016. 168 с.

215. Савченко О. О. Щодо соціальної обумовленості встановлення кримінально-правової заборони. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія Право. 2106. Вип. 24. С. 147–152.

216. Савюк Л. К. Правоохранительные органы: учебник. М.: Юристъ, 2004. 672 с.

217. Сахно Р. І. «Інше грубе порушення права на захист» як форма прояву злочину, передбаченого ст. 374 Кримінального кодексу України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2014. № 2 (17). С. 75–83.

218. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления. К.: Наук. думка, 1978. 304 с.

219. Семенов В. М. Правоохранительные органы в СССР. М.: Юридическая литература, 1990. 397 с.

220. Семенюк О. Кримінальна відповідальність за розголошення державної таємниці та втрату документів, що містять таку інформацію. *Юридична Україна*. 2016. № 5–6. С. 35–44.

221. Сийпловік М. В. Зловживання владою або службовим становищем: визначення наслідків злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 127–130.

222. Сийпловік М. В. Особливості об'єктивної сторони притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за новим кримінальним процесуальним законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 6. С. 282–285.

223. Сисоєв Д. О. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: кримінально-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2015. 268 с.

224. Сквірський І. О. Правоохоронні органи України як об'єкт громадського контролю. *Прикарпатський юридичний вісник Івано-Франківськ*. 2016. Вип. 1 (10). С. 190–192.

225. Словник української мови: в 11 т. Т. 7. URL: <http://sum.in.ua/s/pracivnyk>

226. Слуцька Т. І. Кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. К., 2010. 20 с.

227. Соколенко О. Л. Види правоохоронних органів України. *Форум права*. 2012. № 3. С. 699–705.

228. Соловей Ю. П. Правовое регулирование деятельности милиции в Российской Федерации. Омск: ВШМ МВД РФ, 1993. 504 с.

229. Ступа В. Ф. Поняття «об'єктивна сторона» злочину службової недбалості (ст. 367 Кримінального кодексу України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спецвипуск. 2017. Ч. 2. С. 197–200.

230. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навчальний посібник / В. С. Ковальський (керівник авт. колективу), В. Т. Білоус, С. Е. Демський та ін.; відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв. К.: Юрінком Інтер, 2002. 320 с.

231. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підручник / О. С. Захарова, В. С. Ковальський, В. С. Лукомський та ін.; відп. ред. В. Т. Маляренко. К.: Юрінком Інтер, 2007. 352 с.

232. Судебные и правоохранительные органы Украины: учеб. пособие. 5-е изд. / под. ред. А. С. Васильева и Е. Л. Стрельцова. Х.: Одиссей, 2006. 304 с.

233. Судебные и правоохранительные органы Украины: учебник / под ред. проф. А. М. Бандурки. Х.: Ун-т внутренних дел, 1999. 350 с.

234. Судова практика в справах про злочини в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / за ред. К. П. Задої. К.: Аграр Медіа Груп, 2014. 135 с.

235. Татаров О. Ю. Закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта: проблеми та шляхи їх розв'язання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 124–134.

236. Тацій В. Я. Поняття та система правоохоронних органів: у контексті системних змін до Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 3–17.

237. Тевлін Р. Про поняття «правоохоронні органи» у вузькому та у широкому розумінні. *Радянське право*. 1985. № 7. С. 52–54.

238. Тихомирова Л. В., Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / под ред. М. Ю. Тихомирова. М.: Юринформцент, 1997. 526 с.

239. Тімошенко Н. О. Наукові підходи до визначення родового об'єкту злочинів, передбачених у розділі XV Особливої частини Кримінального кодексу України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 12 (3). С. 1–7.

240. Третьяков Д. А. Кримінальна відповідальність за пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди службовій особі

(ст. 369 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К.: Національна академія прокуратури України, 2016. 261 с.

241. Трофіменко Р. В. Шляхи удосконалення правового механізму протидії незаконному збагаченню. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 2 (30). С. 186–195.

242. Тюріна О. В. Сучасні системи правоохоронних органів (порівняльно-правове дослідження): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. 184 с.

243. Тютюгін В. І., Гродецький Ю. В., Гізимчук С. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. / за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Х.: Право, 2014. 232 с.

244. Удод А. М. Кримінально-правова характеристика потерпілого від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу (ст. 345 Кримінального кодексу України). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2013. № 1062. Вип. 14. С. 286–289.

245. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

246. Ус О. В. Провокація підкупу: аналіз складу злочину й питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 16. Т. 2. С. 66–70.

247. Усов Д. С. До проблеми об'єкта розголошення державної таємниці (ст. 328 КК України). *Форум права*. 2012. № 2. С. 720–724.

248. Федулова І. М. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридична. 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 88–91.

249. Фокин В. М. Правоохранительные органы Российской Федерации: учебник. М.: Былина, 2001. 223 с.

250. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 331 с.

251. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». К.: Атіка, 2011. 424 с.

252. Хавронюк М. І. Науковий висновок щодо способу застосування Закону України «Про внесення змін до Кримінального та

Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лютого 2014 року № 746-VII. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/5059>

253. Харитонов А. Н. Государственный контроль над преступностью. Омск: ВШМ МВД РФ, 1997. 306 с.

254. Харченко В. Б. Визначення істотної шкоди та тяжких наслідків за новою редакцією примітки до ст. 364 КК України. *Форум права*. 2015. № 2. С. 169–176.

255. Хашев В. Г. Проблемні питання розмежування зловживання владою або службовим становищем та перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпропетровськ, 2015. № 3. С. 202–209.

256. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

257. Черняк О. М. Імітація давання неправомірної вигоди як засіб перевірки на добросовісність. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2 (14). С. 171–176.

258. Чорний Р. Л. Актуальні проблеми кримінально-правової охорони безпеки держави в інформаційній сфері. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 660. С. 139–143.

259. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

260. Шемякін О. В. Актуальні проблеми правового забезпечення протидії корупції. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2010. № 4. С. 138–145.

261. Шеховцова Л. І. Емоційний стан особи, яка вчинила злочин, за кримінальним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К.: Академія адвокатури України, 2007. 20 с.

262. Шкредова Э. Г. Сотрудники правоохранительных органов как субъекты должностных преступлений (уголовно-правовой аспект). URL: <http://library.shu.ru/pdf/shkred01.pdf>

263. Шлапаченко В. М. Шляхи удосконалення нормативно-правового визначення державної таємниці. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. № 3. С. 41–44.

264. Шубина Т. Б. Теоретические проблемы защиты прав: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Самара: Самарская госу-

дарственная ордена «Знак почета» экономическая академия, 1997. 228 с.

265. Шумейко Д. О. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правової кваліфікації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 39–51.

266. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. К.: Феміна, 1996. 696 с.

267. Якимова С. В. Про систематизацію ознак неправомірної вигоди як предмета підкупу за Кримінальним кодексом України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 813. С. 292–298.

268. Ясінь І. М. Родовий та безпосередній об'єкти складу незаконного збагачення (ст. 368² КК України). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2013. Вип. 3. С. 369–379.

269. Яциніна М. М. Об'єкт зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за КК України. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2016. Вип. 62. С. 184–191.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Созанський Тарас Іванович
кандидат юридичних наук, професор

Здреник Іванна Василівна
кандидат юридичних наук

**ПРАЦІВНИК ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ
ЯК СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ**

Монографія

Видано в авторській редакції

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 11,85.
Тираж 300 прим. Зам. № 114-21.

Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.

Созанський Т. І., Здреник І. В.
П170 Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину :
монографія. Львів : Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2021. 204 с.

Комплексно проаналізовано проблеми кримінальної відповідальності працівника правоохоронного органу за кримінальним правом України. На підставі цього сформульовано пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочини, що вчиняються працівниками правоохоронних органів.

The problems of criminal liability of a law enforcement officer under the criminal law of Ukraine have been comprehensively analyzed. On this basis, proposals have been made to improve the current legislation regarding the establishment of criminal liability for crimes committed by law enforcement officials.

УДК 351.74:343.35/.36](477)